

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA NATIONALMUSEETS
ARBEJDSMARK
1948

FRA
NATIONALMUSEETS
ARBEJDSMARK

1948

GYLDENDALSKE BOGHANDEL - NORDISK
FORLAG - KØBENHAVN - 1948

INDHOLD

	Side
HELGE LARSEN: Ipiutaq Kulturen.....	5
ELLEN ANDERSEN: En Brudekjole fra Nørre Vosborg.....	21
EIGIL KNUTH: Pearyland-Eskimoerne.....	29
MOGENS ØRSNES CHRISTENSEN og OLFERT VOSS: En jysk Høvdingegrav fra Jernalderen.....	37
MARIE-LOUISE BUHL: Et ægyptisk Elfenbensrelief fundet paa Rhodos	47
C. L. VEBÆK: En Træske med Runeindskrift fra en sjællandsk Mose	53
NIELS BREITENSTEIN: Alexander den Stores makedoniske Handelscentrer.....	57
AXEL STEENSBERG: To Gaardtomter og en Forsvarsvold paa Nødskov Hede... 63	
KAJ BIRKET-SMITH: Fra Shang til Ch'ing.....	69
P. V. GLOB: Bornholms Helleristninger.....	83
C. J. BECKER: Tørvegravning i Ældre Jernalder.....	92

Paa Omslaget: Pearyland-Ekspeditionens Teltlejr
ved Jørgen Brønlands Fjord.

Paa Titelbladet: Udsøring af Rentak fra Ipiutaq.

KLICHERNE UDFØRT AF
NORDISK REPRODUKTIONSANSTALT

PRINTED IN DENMARK .
GYLDENDALS FORLAGSTRYKKERI
KØBENHAVN

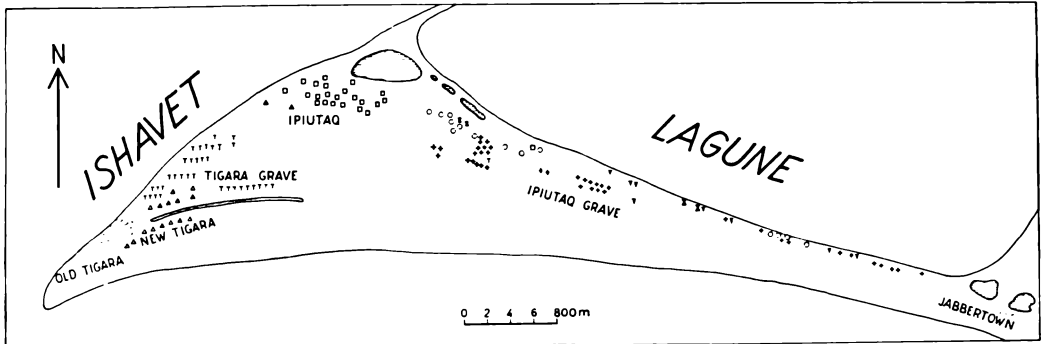

Fig. 1. Kort over Point Hope.

IPIUTAQ KULTUREN

Af HELGE LARSEN

„POINT HOPE eller Tikeraq, det Næs, der løber ud som en Pegefinger, er en af de interessanteste Bopladsder paa hele Alaskas Kyst og er sikkert den største eskimoiske Ruinby, der findes.“ Saadan skrev Knud Rasmussen, efter at han i 1924 havde besøgt Point Hope, og det var Ord, der havde Vægt, for vor berømte Polarforsker havde netop afsluttet sin lange Rejse fra Grønland til Stillehavet og havde set flere Eskimobopladsder end noget andet Menneske.

Med Knud Rasmussens forjættende Ord i vore Øren var vi, Froelich G. Rainey og James L. Giddings fra Alaskas Universitet og jeg, den 4. Juli 1939 gaaet i Land ved Point Hope ivrige efter at tage fat paa Udgravningen af den store Ruinby. To Uger senere sad vi i vor lille, primitive Eskimohytte og drøftede Situationen. Stemningen var mat, for Resultatet havde slet ikke svaret til Forventningerne. Vi var nu naaet halvvejs gennem de to Meter tykke Affaldslag, og stadig stødte vi paa Glasperler, Flaskeskaar og Patronhylstre, der ubarmhertigt røbede Kontakt med den hvide Mand. Det var heller ikke opmuntrende for os Arkæologer at erfare, at Stedets Eskimoer kunde udpege de Ruiner, hvor deres afdøde Slægtninge havde boet. Der var desværre ingen Tvivl om, at „Old Tigara“, som vi kaldte Ruinbyen, repræsenterede en ikke særlig gammel, men forladt Del af det nu beboede „New Tigara“ (Fig. 1). Ganske vist havde vi faa Dage efter vor Ankomst fundet en anden Ruinplads en Mils Vej længere inde paa den 25 km lange Halvø, men heller ikke den var helt tilfredsstillende. Ruinerne ved Jabbertown, som Stedet kaldtes, var ligesom Tigara-Ruinerne anelige Bygningsværker af Træ og Hvalben med svære Græstørvsmure og dækket af en frodig Vegetation. Jabbertown-Bopladsen var dog betydelig ældre end Old Tigara. Harpunspidserne, der er Eskimoarkæologens „Ledeforsteninger“, var af samme Typer som de, der forekommer i Thule Kulturen, en forhistorisk Eskimokultur, hvis Omraade strakte sig langs de arktiske Kyster fra Bering Strædet til Grønland. Selv om Thule Kulturen i Grønland i hvert Fald gaar tilbage til det 12. Aarh., var det os alligevel ikke nok at finde Thule Kultur i Alaska. Herfra kendte man nemlig endnu ældre

Fig. 2. Udgravet Hus i Ipiutaq.

Stadier af den, og det var dem, vi havde haabet at finde ved Point Hope. Disse Stadier betegnes almindeligvis som Beringshav Kultur, Birnirk Kultur og Puduk Kultur, men da de i Virkeligheden repræsenterer forskellige Udviklingstrin af den samme Kultur, foretrækker vi at sammenfatte dem alle under Navnet Arktisk Hvalfangstkultur. I dette Navn ligger dels, at den kun forekom i arktiske Egne, dels at dens bærende Erhverv var Hvalfangst.

Den 20. Juli kom Tilfældet os til Hjælp. Giddings og jeg var paa Vej hjem fra vort Arbejde i Jabbertown og passerede som saa ofte før Strækningen mellem den store Lagune, der udfylder en stor Del af Halvøen, og Tigara. Det var blevet sent, og den nedgaaende Sols Straaler fremhævede Terrænets Ujævnheder. Vi blev derved opmærksomme paa, at det ellers saa flade Land paa dette Sted var fuldt af ganske lave, skaalformede Fordybninger, 3—4 m i Diameter. Det var ikke til at afgøre, hvad der havde fremkaldt disse Fordybninger; det kunde være et Naturfænomen, men der var jo ogsaa en anden Mulighed. Vi turde næsten ikke tænke Tanken til Ende. Tidligt næste Morgen var vi derude igen, og denne Gang havde vi Spader og Skovle med. Spændt fulgte vi vore eskimoiske Medhjælpere, der var gaaet i Gang med at grave et Hul midt i en af Fordybningerne. Under Græstørven var der Grus, som vi undersøgte Skovlfuld for Skovlfuld. Spændingen steg, da vi allerede i andet Spadestik bemærkede, at Gruset ændrede Karakter. Det var nu sort og ligesom fedtet, der kunde ikke være Tvivl om, at det var Kulturljord. Bekræftelsen fik vi faa Minutter senere, da vi fandt en Harpunspids. Et eneste Blik paa den var nok til at sige os, at den var af en usædvanlig Type, og da vi snart fandt nogle fint forarbejdede Flintsager, var vi helt sikre paa, at

vi havde gjort et Fund ud-over det almindelige. Inden Dagen var omme, og vi havde gravet flere Prøvehuller, fundet flere usædvanlige Sager og talt henimod 400 Fordybninger, var vi klare over, at vi havde opdaget den største kendte eskimoiske Ruinby og en hidtil ukendt Form for Eskimokultur. De følgende Dage blev der gravet flittigt ved Ipiutaq, som Eskimoerne kaldte Stedet. Ipiutaq betyder Landtangen og hentyder til en smal Strimmel Land, der adskiller en lille Saltvandssø fra Lagunen. At hver af Fordybningerne repræsenterede et sammenfaldet Hus, fik vi Vished for, da vi opdagede, at de alle havde et Ildsted i Midten og nogle af dem ydermere Rester af Træ.

Da jeg 4 Uger senere forlod Point Hope, havde vi fuldført vore Undersøgelser af Tigara og Jabbertown og udgravet 9 Ipiutaq Huse. De 1000 Genstande, vi havde fundet i disse, var naturligvis kun en Smagsprøve, og før jeg skiltes fra mine amerikanske Medarbejdere, aftalte vi, at vi skulde koncentrere os om Ipiutaq den følgende Sommer. Det kom til at gaa anderledes, for mens vi havde opholdt os ved Point Hope, var Uvejrsskyer trukket op over Europa, og inden jeg havde forladt Alaska, var Verdenskrigen brudt ud. Jeg naaede velbeholdent hjem, men da jeg det følgende Foraar begyndte paa Forberedelserne til en ny Ekspedition, kom Besættelsen, og dermed var det Slut med

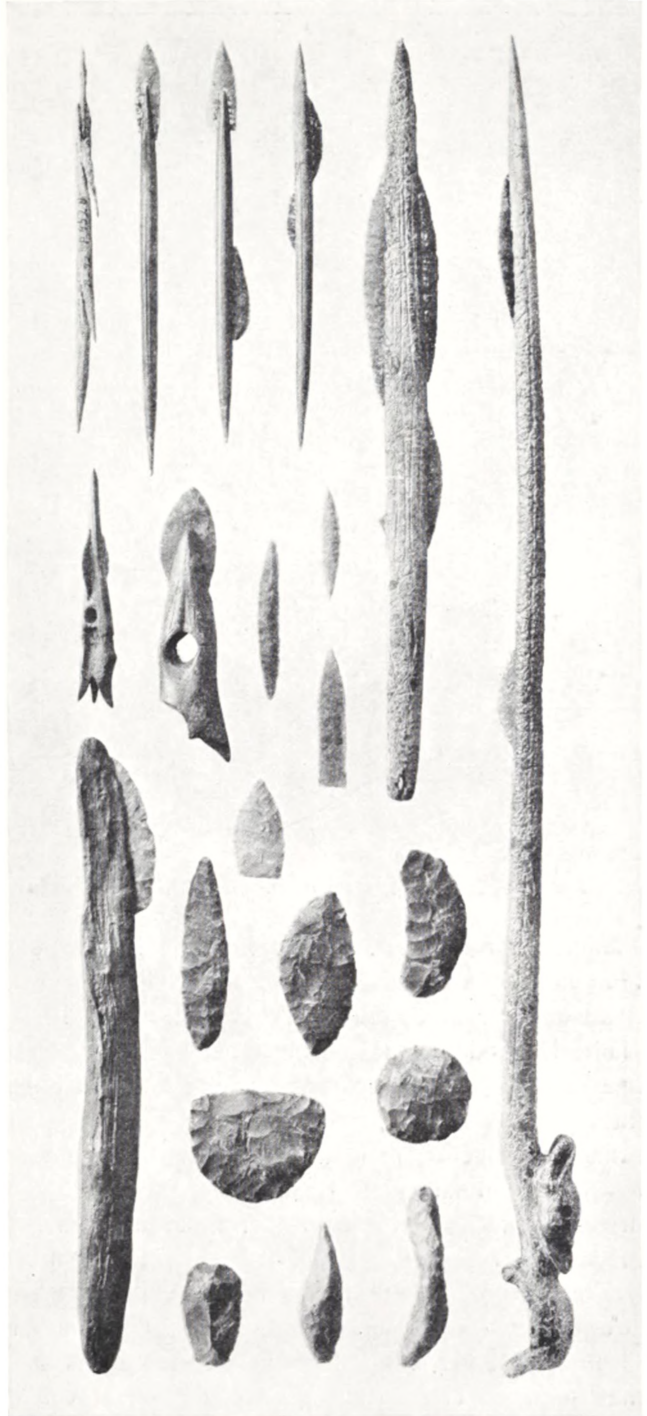

Fig. 3. Fangstredskaber m. m. fra Ipiutaq. Ca. 1 : 3.

Jeg naaede velbeholdent hjem, men da jeg det følgende Foraar begyndte paa Forberedelserne til en ny Ekspedition, kom Besættelsen, og dermed var det Slut med

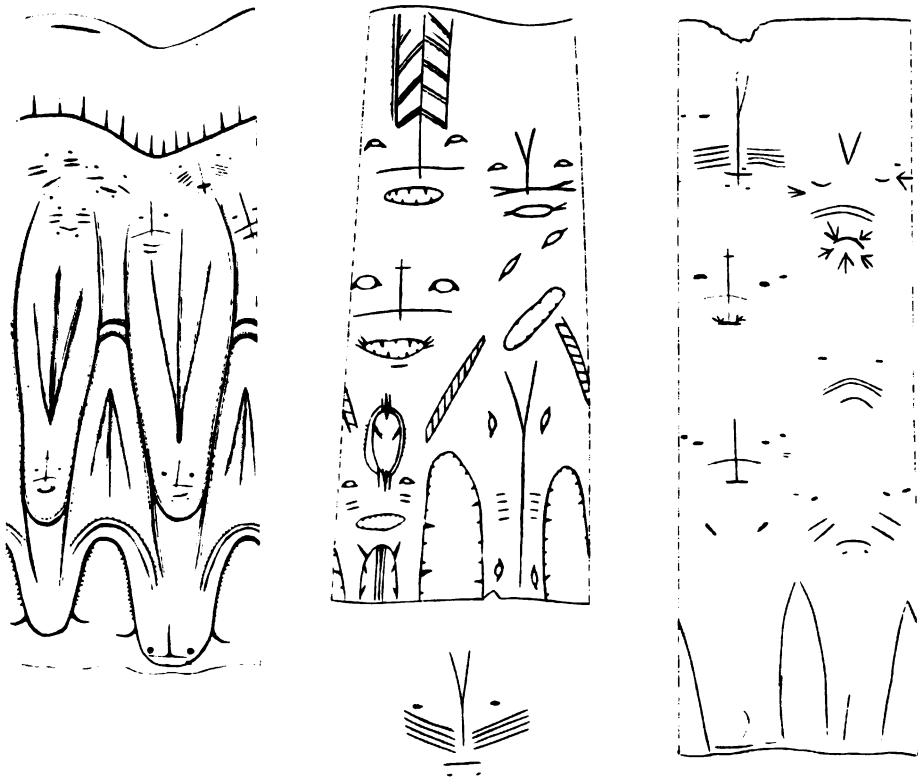

Fig. 4. Udfoldet Dekoration paa Rør af Rentak, fra Ipiutaq. Ca. 2 : 7.

Planerne for det Aar. Rainey fortsatte imidlertid alene og udgravede 14 Huse til. Han kortlagde ogsaa Bopladsen, der viste sig at bestaa af henved 700 Ruiner, og, hvad der var af endnu større Betydning, han fandt Ipiutaq Folkets Begravelsesplads. Det sidste maa nærmest betegnes som en Bedrift, for var Husene vanskelige at opdage, saa var Gravene det i endnu højere Grad, der var nemlig absolut intet paa Overfladen, der antydede Gravenes Beliggenhed. Rainey havde alligevel sat sig i Hovedet, at de maatte være der, og ved at mobilisere hele Tigaras Befolkning, som han satte til at grave Prøvehuller over en Strækning paa flere Kilometer, lykkedes det virkelig at finde en Grav. Ansporet af Heldet fortsatte de med fornyet Energi, og inden Sommeren var forbi, havde de udgravet 64. Rainey havde næppe drømt om, at han skulde blive saa rigeligt belønnet for sine Anstrengelser, for Husenes Indhold af Oldsager var nok bemærkelsesværdige, men Græfningerne var simpelthen enestaaende. Da Nyheden herom naaede Danmark sammen med en Opfordring fra Rainey om at vende tilbage, lykkedes det mig med Støtte af Rask-Ørsted Fondet og Knud Rasmussens Mindefond, som ogsaa havde financieret min første Ekspedition, at rejse til Alaska igen i 1941.

Da vi det Efteraar besluttede os til at sige Stop, var der stadig flere Hundrede uudgravede Ruiner paa Ipiutaq Bopladsen, men med Fund fra 72 Huse og 166

Fig. 5. Maske fra Ipiutaq. Ca. 2 : 3.

Grave, ialt ca. 10.000 Oldsager, mente vi at have Materiale nok til en Beskrivelse af Ipiutaq Kulturen. Hertil kom Samlingerne fra Tigara, Jabbertown og 405 Grave tilhørende den arktiske Hvalfangstkultur samt det største Skeletmateriale, der nogensinde er hjembragt fra arktiske Egne. Det arkæologiske Materiale, der blev delt mellem Alaskas Universitet, American Museum of Natural History i New York og Nationalmuseet, er beskrevet i en videnskabelig Afhandling, der skal udkomme i Amerika. Her skal vi forsøge, paa Grundlag af Udgravningerne og Fundene, i store Træk at give et Billede af Ipiutaq Folkets Kultur samt gøre Rede for dens Stilling til andre arktiske Kulturer.

Der er vel næppe noget arkæologisk Materiale fra arktiske Egne, der har vakt større Opmærksomhed end Ipiutaq Fundet, og i Betragtning af de mange Overraskelser, det bød paa, er det ikke helt uberettiget. Der er for det første Bopladsens Størrelse. Med sine næsten 700 Ruiner er Ipiutaq langt den største eskimoiske Ruinplads. Tigara, der, da Knud Rasmussen saa den, bestod af 122 Ruiner, følger næst efter, og den er meget stor efter eskimoiske Forhold. Det er ikke tilfældigt, at de to største Ruinpladser ligger paa Point Hope, men et Sammenspil af de Faktorer, som betinger Eskimobebyggelse. For det første byder Point Hope paa usædvanlig gode Fangstmuligheder. Sælkød har efter Husenes Indhold af Dyr-

Fig. 6. Bjørnefigur fra Ipiutaq. Nu i American Museum of Natural History, New York. Ca. 1 : 1.

knogler at dømme været Ipiutaq Folkets vigtigste Føde, og dog er det næppe Sælfangst, der har lokket Folk til Point Hope, Sæler kunde de nemlig lige saa godt fange andre Steder. Point Hopes store Trækplaster har antagelig været Hvalrosser. Naar disse om Foraaret i store Flokke kommer trækkende nordpaa fra Berings Havet, er Point Hope det første Land, de møder, efter at de har passeret Bering Strædet. Udmattede af den lange Svømmetur søger de op paa den lave Halvø for at hvile ud, og her bliver de et let Bytte for Eskimoerne. Det store Antal Hvalrosknogler i Ruinerne og de mange Udskæringer af Hvalrostand viser, at Ipiutaq Fangerne i høj Grad udnyttede denne Chance. De store Bardehvaler, der to Gange om Aaret passerer tæt forbi Point Hope, og som dannede Grundlaget for den arktiske Hvalfangstkultur, har de derimod ikke turdet eller kunnet binde an med. Point Hopes tætte Bebyggelse hænger ogsaa sammen med Halvøens ejendommelige Topografi, der har skabt ideelle Byggepladser i ubegrænset Mængde, og de er sjældne i Egne, hvor Tundraen er den dominerende Landskabsform. Den yderste Trediedel er bygget op af lange, lave Grusvolde, der løber parallelt med Kysten, og som antagelig er dannet af Havstrømme og Havisen i Forening. Disse Grusvolde er vel afdrænede og lette at grave i, lige netop hvad Eskimoerne behøver til deres halvunderjordiske Boliger. Hertil kommer det ikke mindre vigtige, at der i Lavningerne mellem Voldene findes Drikkevand tæt under Overfladen eller paa sine Steder i lange, smalle Søer.

Selv om man anerkender de udmærkede Betingelser for Bebyggelse, saa undrer man sig alligevel over, at saa mange Mennesker har kunnet friste Tilværelsen paa den barske, flade Halvø. Hvis alle Husene plus de utalte, der er skyllet bort af Havet, har været beboet samtidigt, maa vi regne med, at Ipiutaq har haft lige saa mange Indbyggere som Alaskas største Byer i Dag. Men har de været beboet samtidig? Til Trods for at det ikke var muligt at paavise nogen Aldersforskel

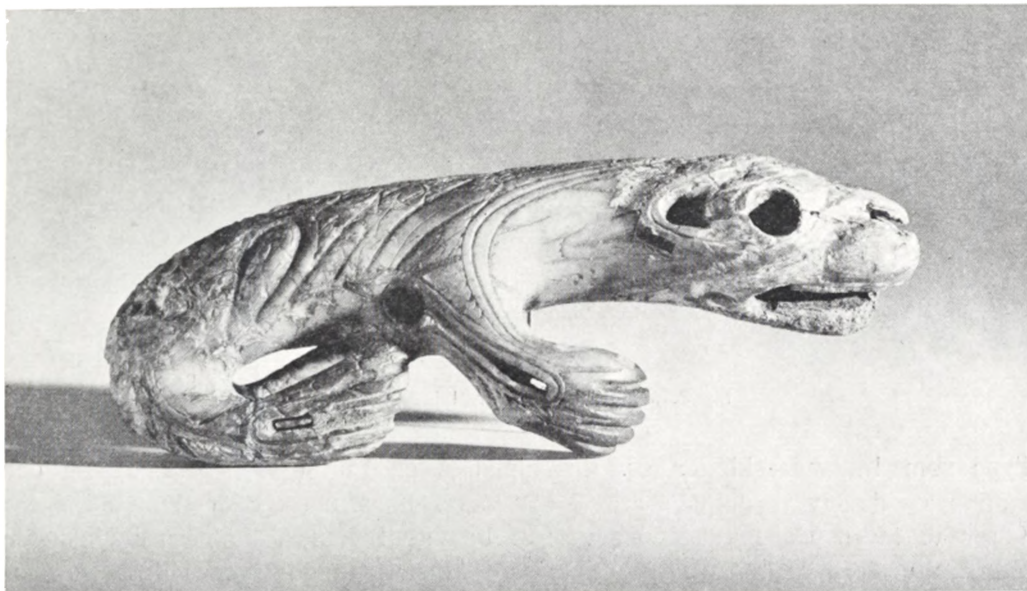

Fig. 7. Hvalrosfigur fra Ipiutak. Nu i American Museum of Natural History, New York. Ca. 1:1.

mellem de udgravede Huse, mener vi, at Bopladsen er bygget op lidt efter lidt. Vort Hovedargument er, at da Beboerne har været henvist til at bruge Drivtømmer, har der simpelthen ikke været Træ nok til saa mange Huse og fremfor alt til at opvarme dem i den lange og meget kolde Vinter. I Modsætning til andre Eskimoer havde Ipiutak Folket nemlig ingen Spækklamper. Vi mener heller ikke, at Bopladsen har været beboet hele Aaret, men kun Foraar og Sommer. Hvor de har været den øvrige Del af Aaret, ved vi ikke med Sikkerhed, men vi formoder i Indlandet. Ipiutak Folket var nemlig Rensjægere i mindst lige saa høj Grad som Hvalros- og Sælfangere. Da Rensdyrene tilbringer den meste Tid i Indlandet, og netop den Tid, hvor de er mest eftertragtede for Kødets og Skindets Skyld, maa Jægerne ogsaa have opholdt sig der. At Rensjagt var deres Hovederhverv, slutter vi deraf, at de Vaaben, der benyttes hertil, nemlig Bue og Pil, fandtes i langt større Antal end Vaaben til Sødyrfangst. Endvidere indeholdt næsten alle Gravene Pilespidser og kun ganske faa Harpundele, og endelig var Rentak et meget hyppigere anvendt Materiale til Redskaber end Hvalrostand, som de dog havde i rigelig Mængde. Men ogsaa andre Træk tyder paa, at de har tilbragt en betydelig Del af deres Liv i Indlandet. Vi har allerede nævnt det aabne Ildsted, som forudsætter Træ til Brændsel, og kan hertil føje Brugen af Birkebark til Skaale og Pilekviste som Brikseunderlag. Ved Point Hope findes overhovedet ingen Træer. Meget tyder saaledes paa, at Ipiutak Folket var Sæsonvandrere, der tilbragte Efteraaret og Vinteren i Indlandet og Foraaret og Sommeren ved Kysten. En saadan Livsførelse er ikke ukendt blandt Eskimoer. Indtil for en Snes Aar siden levede der i det indre af arktisk Alaska en Gruppe Eskimoer, af hvilke de fleste foretog den samme aarlige Vandring ud til Kysten.

Disse Indlandseskimoers Kultur minder paa mange Punkter om Ipiutak Kulturen. Der er f. Eks. ingen Tvivl om, at Ipiutak Husene har været af samme

Fig. 8. Menneskehoveder fra Ipiutaq. Ca. 1 : 2.

Type som Indlandeskimoernes. Grundplanen og Indretningen er nøjagtig den samme, og da Overbygningen tilmed har været konstrueret efter samme Princip, nærer vi ingen Betænkeligheder ved at benytte Indlandeskimoernes Hus som Mønster ved en Rekonstruktion af Ipiutaq Huset. De udgravede Huse var saa ensartede i Form, Størrelse og Indretning, at Beskrivelsen af et enkelt dækker dem alle. Ipiutaq Huset er kvadratisk med afrundede Hjørner, ca. 4 Meter i Kvadrat og gravet en halv Meter ned i Jorden (Fig. 2). I Husets eneste Rum findes der langs Bagvæggen og Sidevæggene ganske lave Brikse, der har tjent som Siddepladser om Dagen og Sovested om Natten. Briksekanten ud mod Gulvet, der optog den midterste Del af Huset, var i flere Tilfælde støttet af runde Bjælker, der forhindrede Gruset i at skride væk fra Briksen. I nogle Huse var Gulvet belagt med flade Planker, men som oftest bestod det af sammentrampet Grus. Midt paa Gulvet laa en Dynge Aske, Resterne af det aabne Ildsted. Indgangen var altid i Vestvæggen, og der har sandsynligvis været en kort Husgang eller Forstue udenfor. Da Træ var meget daarligt bevaret i Husene, ved vi kun lidt om Væggene og Tagets Konstruktion. Vi kan sige saa meget, at Taget har været baaret af fire Stolper, der stod ved Briksekanten, og at Væggene bestod af endestillet Tømmer, der udvendigt var dækket af Mostørv, men dermed er det ogsaa Slut med de Oplysninger, Udgravningerne gav os. Fra Indlandeskimoernes Hus ved vi imidlertid, at de fire Stolper foroven var forbundet med vandret liggende Bjælker, og til den derved dannede Ramme støttede Væggene sig. Røgen fra Ildstedet gik ud gennem en Aabning i Taget. Huset har enten haft Form som en Pyramidestub, eller hvis der, som vi tror, har været dynget Jord oven over Mostørvene, har det snarere set ud som en Jordhøj. Denne Hustype, der er almindelig i Alaska Syd for Bering Strædet, afviger paa flere væsentlige Punkter fra den arktiske Hvalfangstkulturs Huse, og da den findes udbredt over store Dele af Asien og Nordamerika, er det utvivlsomt en meget gammel Form.

Vi skal nu se paa, hvad de fundne Oldsager kan fortælle os om Ipiutaq Folkets Liv. Vi ved allerede, at de var Jægere, og at Rensdyr, Sæl og Hvalros var deres vigtigste Fangst dyr. Om Sødyrfangsten skal blot bemærkes, at de antagelig ikke har kendt Brugen af Fangeblæren, et andet Punkt, hvorved de adskiller sig

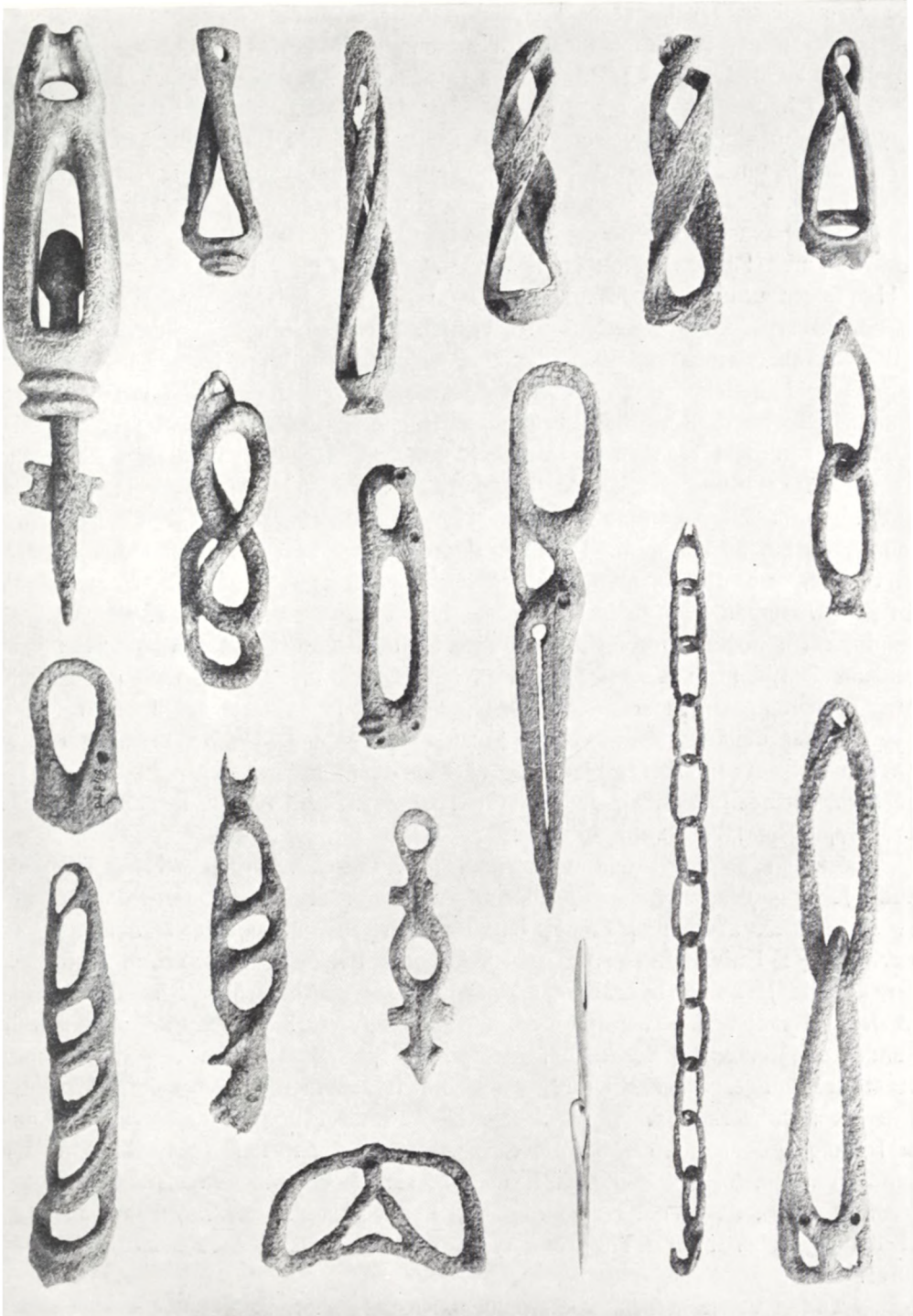

Fig. 9. Fantastiske Udskæringer fra Ipiutaq. Ca. 1 : 3.

fra de arktiske Hvalfangere. I øvrigt var deres Fangstredskaber i det store og hele de samme, som anvendes af Nutidens Eskimoer. De drev ogsaa Jagt paa Fugle, dels med Bue og Pil og dels med Fuglespyd, og mindre Pattedyr som Jordegern har de fanget i Snarer. De eneste Fiskeredskaber, vi fandt, var Laksespyd, der antagelig har været anvendt til Isfiskeri paa Indlandets Søer og Floder. Vi fandt absolut intet Spor af Transportmidler, men vi maa dog formode, at de har haft Skindbaade saavel som Slæder. Hunde havde de i hvert Fald.

Deres Fangstredskaber og Knive var bemærkelsesværdige derved, at de var forsynet med Blade af Flint og lignende Mineraler og ikke af sleben Skifer som i Hvalfangstkulturen (Fig. 3). Deres Flintindustri er i det hele taget en af Fundets største Overraskelser. Faa Steder i Verden har man fundet en større Rigdom paa Flintredskaber, en større Variation af Former og en finere Flintteknik end i Ipiutaq. Over Halvdelen af de 10.000 Genstande, vi fandt, var lavet af Flint. Særlig bemærkelsesværdige er de uhyre tynde Pileodde og Sideblade til Lanse- og Pilespidser, som med Hensyn til Forarbejdning kan staa Maal med de bedste danske og ægyptiske Flintsager. Disse Sideblade, der anvendtes i meget stor Udstrækning, og som leder Tanken hen paa „Harpunspidserne“ med Flintægge fra Maglemosekulturen, er klemt ind i smalle Furer uden Brug af Bindemiddel. Materialet til Flintsagerne, der foruden Blade omfatter et stort Antal Skraberformer, fandtes i rigelig Mængde lige uden for deres Dør i Form af Rullesten, der oprindeligt stammer fra nogle store Kridtaflejringer i Nærheden af Point Hope. Flinttilvirkningens Betydning ses af det Værktøj, der har været anvendt. Den første Tilhugning er foretaget med smaa, ofte ornamenterede Benhamre, og til den finere Til-danning har de benyttet en særlig Form for Trykstock. Denne bestaar af et som oftest smukt ornamenteret Haandtag af Rentak, til hvilket der var surret en Spids af Hvalrosribben. Flintsmeden har utvivlsomt sat en Ære i baade at have fint Værktøj og at lave smukt Arbejde.

Mærkeligt er det i denne tilsyneladende saa udprægede Stenalderskultur at finde Jern; ganske vist kun en lille bitte Spids i et Gravérinstrument, men nok til at fastslaa, at Ipiutaq Folket har kendt og benyttet Jern. Der er ogsaa en særlig Type Knivskafter, som er konstrueret med det Formaal at fastholde et ganske lille Jernblad, hvoraf man kan slutte, at de ikke har haft store Mængder til deres Raadighed. Hvor har de nu faaet Jernet fra? I Amerika har man ikke kendt Jern, før Europæerne indførte det, og Ipiutaq Kulturen eksisterede mindst 1000 Aar tidligere. Da det drejer sig om forarbejdet Jern og ikke Meteorjern, kan det kun være kommet fra Asien. Den Kendsgerning siger os for det første, at Ipiutaq Folket enten er kommet fra Asien eller har haft Forbindelse med den gamle Verden, for det andet, at Ipiutaq i hvert Fald ikke kan stamme fra en Tid før 500 f. Kr., da Jernet blev almindelig kendt i Nord-Asien. Vi skal senere se, at der ogsaa er andre Ting, der tyder paa Forbindelse med asiatiske Metalkulturer.

Af andre Værktøjsformer skal blot nævnes Gravérinstrumentet, i hvis elegante Form og omhyggelige Forarbejdning man igen ser Kunstnerens Kærlighed til sit Værktøj og til sit Arbejde. Flere af disse Instrumenter, der antagelig har været benyttet til Overfladedekorering, var forsynet med en Spids lavet af en Gnaver-

Fig. 10—11. Pyanobor-Spænde fra Perm og kamlignende Redskab fra Ipiutaq.

tand, hvis Emalje kunde skære gennem den blødere Hvalrostand og Rentak. De har antagelig ikke kendt det for Eskimoerne saa karakteristiske Drillbor; Huller var enten skaaret ud eller boret med Haandbor. Foruden Spæklampen, som ellers regnes for et af Eskimokulturens fundamentale Elementer, mangler Gryder af Sten eller Ler helt i Ipiutaq Fundet. Til Kogning kan de have benyttet ophedede Sten i de omtalte Birkebarkskar, eller de kan have ristet Kød paa en flad Sten, en Metode, som bl. a. Indlandseskimoerne har anvendt.

Vi kender intet til deres Dragt, men vi kan gaa ud fra, at den har været af Skind, og at dømme efter de mange, uhyre fine Bennaale har de været lige saa omhyggeligt forarbejdede som deres Vaaben og Værktøj. Vi fandt Smykker i Form af ornamenterede Pandebaand af Rentak og Perler af Hvalrostand, men af særlig stor Interesse var det at konstatere, at de var tatoverede i Ansigtet, og at de brugte Labretter. Det sidste er Pløkke eller Skiver af Sten eller Hvalrostand, som blev baaret i et Hul under hver Mundvig. At de har været udsmykkede paa denne Maade, ser vi af nogle Ansigter udskaarne i Hvalrostand og af et Antal stiliserede eller skematiske Ansigter, der var indridsede paa forskellige Redskaber. Disse skematiske Ansigter, som muligvis havde en eller anden religiøs Betydning, er sammensat af Streger, der antyder Øjne, Mund, Tatovering og Labretter; Ansigtets Omrids mangler derimod. Særlig mange og forskellige Former af Ansigter findes paa nogle krumme, tyndvæggede Rør af Rentak, som fandtes i en af Gravene (Fig. 4). Lignende Ansigter, ofte indhugget i Sten, kendes fra Syd-Alaska og flere Steder i Asien. Tatoveringsmønstret er det samme, som indtil fornylig anvendtes af Central-Eskimoernes Kvinder, og som i ældre Tid var udbredt fra Syd-Alaska til Øst-Grønland. Labretterne, som bl. a. ses paa Masken (Fig. 5), imponerer ved deres Størrelse og Vægt. De to største er af Marmor og vejer omtrent $\frac{1}{4}$ kg Stykket. Dette Par blev fundet sammen med Skelettet af en ung Pige paa 15—18 Aar. Man vægrer sig ved at tro, at hun virkelig har baaret dem, men man maa paa den anden Side ikke se bort fra Muligheden.

Ipiutaq Kulturens Særpræg skyldes i Særdeleshed to Elementer, nemlig Flintindustrien og Kunsten. Inden for den arktiske Hvalfangstkultur har man konstateret det interessante Forhold, at jo ældre Stadiet er, des højere er det kunstneriske Niveau. Ipiutaq Kulturen, som indtil videre maa regnes for den ældst kendte Form for Eskimokultur, følger denne Regel. Den har ikke blot naaet større Højder end de senere Kulturformer paa Udskæringskunstens Omraade, men Ipiutaq Folkets kunstneriske Sans har især givet sig Udtryk i det Arbejde, der er nedlagt

i Fremstillingen af Vaaben, Værktøj og andre af Dagliglivets Redskaber. Ikke blot er disse smukt formede, men de er ofte forsynet med Ornamentik eller Udskæringer. Man kan maaske sige, at Beringshavs Fasens Ornamentik er teknisk set mere fuldkommen og raffineret, men den virker overlæsset sammenlignet med Ipiutaq Ornamentikkens enkle og vel afbalancerede Motiver, der er nøje afpasset efter Redskabets Form. Forøvrigt repræsenterer Beringshavsornamentikken utvivlsomt en videre Udvikling af Ipiutaq Kulturens Ornamentik, en Udvikling, der er gaaet i Retning af Stilisering af oprindelig realistiske Motiver. I Ipiutaq Ornamentikken finder vi baade realistiske Motiver og rent geometriske Mønstre samt en hel Række Overgangsformer. De to hyppigst forekommende realistiske Motiver er de skematiske Ansigter og det saakaldte Skeletmotiv. Det sidste bestaar, som det fremgaar af Fig. 6, af en stigeformet, stileret Rygrad og derfra udgaaende Ribben. Det er vel nok tvivlsomt, om man kan opfatte disse to Motiver som ren Dekoration; oprindelig har de i hvert Fald sikkert haft en eller anden religiøs Betydning. Paa Hvalrosungen (Fig. 7) ser man, hvor vanskeligt det er at afgøre dette Spørgsmaal. Skeletmotivet er her afgjort dekorativt, men om det samtidig tjener et andet Formaal, ved vi ikke. Da hverken Bjørnen (Fig. 6), Hvalrosungen eller de andre Dyr, som er udstyret med Skeletmotivet, gør Indtryk af at forestille døde Dyr, mener vi, at Kunstneren ved at antyde Skelettet har villet gengive en Aand, muligvis en Hjælpeaand.

Endnu mere særpræget end Ornamentikken er den skulpturelle Kunst. Denne har f. Eks. givet sig Udslag i, at mangfoldige Redskaber udstyredes med et Dyrehoved, et Lem eller en hel Dyrefigur (Fig. 3). Dyr, men særlig Dyrehoveder, var Ipiutaq Kunstnerens Yndlingsmotiv. I sin Søgen efter Emne holdt han sig ingeniende til det stedlige Dyresamfund, men foretog meget ofte Strejftog ind i Fantasi-dyrenes Verden. Han tog heller ikke i Betænkning at kaste alle Hensyn til Anatomien overbord og kombinere Lemmer fra et Dyr med Krop fra et andet og Hoved fra et tredje. I den Henseende minder han om Angmagssalik Kunstneren, der skærer de bekendte Tupilak Figurer, og det er muligt, at denne Lighed ikke er helt tilfældig. De fleste Dyrehoveder er eller har været udstyret med Øjne af et sort Mineral, Jet, der gør Hovederne mere livagtige. I Modsætning til andre Eskimokulturer er der i Ipiutaq Fundet ikke en eneste Dukke, og Menneskefremstillinger er i det hele taget sjældne. De smaa Menneskehoveder (Fig. 8), hvoraf i hvert Fald eet forestiller et Kranie, har tilsyneladende været sat paa Enden af en Stok eller Stav, som antagelig har hørt til en Aandemans eller Shamans Udstyr. To maskelignende Udskæringer af Hvalrostand, der begge er fundet i Grave, bestaar af flere Stykker, der har været bundet sammen. De har antagelig været indsat i et Underlag af Træ, paa hvilket Øjne og muligvis Tatovering har været malet. Den ene af dem (Fig. 5) laa i hvert Fald paa et næsten helt opløst Stykke Træ. Den største og finest udskaarne minder i Stilen baade om gammel kinesisk Kunst og om Udskæringer fra Amerikas Nordvestkyst. Muligvis danner Ipiutaq et Bindeled mellem de to Omraader, hvis Kunst synes at være beslægtet.

Selv om mange af Dyrefigurerne er fantastiske, er de dog for intet at regne mod de Udskæringer i Hvalrostand, der nu skal omtales, og som har bevirket, at

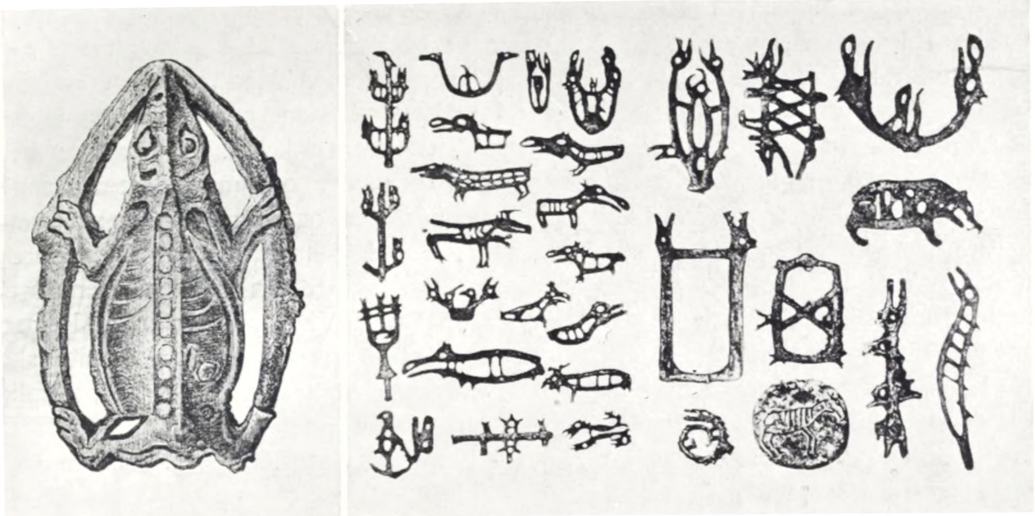

Fig. 12—13. Dyrefigur og shamanistiske (?) Bronzesager fra Perm.

Ipiutaq Folket straks efter Opdagelsen blev betegnet som "the mystery people of the Arctic". Først maa vi imidlertid nævne, at der paa Ipiutaq Gravpladsen var to Hovedtyper af Grave. Hyppigst forekommende var Trækister, der som Regel laa en halv til en hel Meter under Jorden. De indeholdt som oftest kun et enkelt Skelet, der laa udstrakt paa Ryggen med Hovedet mod Vest. Gravudstyret, hvor et saadant fandtes, svarede i Karakter nøje til Husfundene. Den anden Type Grave laa lige under Græstørven eller i denne, hvilket vil sige, at Ligene oprindelig har ligget paa Jordoverfladen. Som Følge deraf var der kun faa og spredte Knogle-rester, som laa mellem Rester af Træ og Oldsager. Var det antropologiske Udbytte af disse Grave ringe, saa var det arkæologiske til Gengæld stort og højt mærkværdigt. Foruden Pilespidser og andre Brugsgenstande af Typer, vi kendte fra Husene, og som sagde os, at vi stadig havde at gøre med Ipiutaq Kulturen, fandtes der nemlig 2—300 Udskaerlinger af Hvalrostand, hvis Mage vi aldrig havde set. De fleste var udskaaret i gennembrudt Arbejde, mange var spiralsnoede, andre skaarne med forvredne Former, der ikke lader sig beskrive. Fig. 9 viser nogle Eksempler, men da de alle er forskellige, er det umuligt her at give et Indtryk af de mange Variationer. Overfor Spørgsmaalet om, hvad de har været brugt til, maatte vi en Tid lang melde Pas. De kunde ikke være Redskaber, dels fordi der ikke var to, der var ens, og dels fordi de med Undtagelse af et Par Forarbejder ikke fandtes i Husene. Den sandsynligste Forklaring er efter vor Mening, at disse Udskaerlinger har hørt til Shamanernes Udrustning, dels baaret af dem, dels hængt paa deres Dragt. Efter et nøjere Studium viste det sig nemlig, at de fleste var afledet af et eller flere af følgende Elementer: Dyrefigurer, Kæden og Svirvlen. Kæderne, der var udskaaret af eet Stykke Hvalrostand, og som utvivlsomt var Efterligninger af Metalkæder, er ofte udstyret med Fugle- eller andre Dyrehoveder. Svirvlen, der bestaar af to drejelige Led, bruges indsat paa en Line for at forhindre, at den snor sig. Paa Fig. 9 ses i øverste Række en saadan samt de fantastiske Former, der kan afledes deraf, og som ikke tjener noget nyttigt Formaal.

De maa derfor opfattes som symbolske. I de samme Grave fandtes ogsaa symbolske Pilespidser og andre Vaaben. Der var f. Eks. Dolke i gennembrudt Arbejde og uden Flintblade, og der var Pilespidser med Modhagerne vendende fremad eller bestaaende af to Led som i nederste Række paa Fig. 9. Da ingen af Udskæringerne kan være Brugsgenstande, er det tænkeligt, at ogsaa de har en symbolsk Betydning. Springet herfra og til de mange, ofte mærkeligt udseende Jernsager, der hænger paa de sibiriske Shamandragter, og som hver har sin symbolske Betydning, er ikke stort, naar man tager i Betragtning, at Dyrefigurer findes paa de fleste af disse Dragter, Kæder paa mange, og selv Svirvlen forekommer uden paaviselig Grund paa en saadan Dragt. Vi mener derfor, at Ipiutaq Shamanerne, der ikke har kunnet flutte sig med Jernsager som deres sibiriske Kolleger, har eftergjort dem i det mest værdifulde Materiale, de kendte, nemlig Hvalrostand. Til Støtte for denne Antagelse tjener, at Shamanerne paa Amerikas Nordvestkyst behængte deres Dragt med Benudskæringer, der minder om Udskæringerne fra Ipiutaq.

Takket være de mange og forskelligartede Gravfund kender vi mere til Ipiutaq Folkets aandelige Liv, end Tilfældet er med andre forhistoriske Kulturer i Arktis. Hovedindtrykket af Gravfundene er, at de har haft nogle ejendommelige og meget komplicerede Gravskikke. Til Illustrering heraf skal blot nævnes en enkelt, som giver os et Indblik i, hvilke Forestillinger de har haft om Menneskets Skæbne efter Døden. Ved Afdækningen af tre af Skeletterne blev Udgraverne ikke saa lidt forbavsede over paa de tomme Øjenhulers Plads at finde et Par livagtige Øjne, der viste sig at være af Hvalrostand med Pupiller af Jet. I to af Gravene var de saa store, at den Dødes Øjne maa have været taget ud og erstattet med de kunstige før Begravelsen. Et af Kranierne havde foruden de kunstige Øjne en Udskæring i Form af et Fuglehoved i hvert Næsebor og over Munden en buet Plade af Hvalrostand, der var udskaaret saaledes, at den lignede en sammensyet Mund. Lignende Plader fandtes ogsaa i et Par andre Grave. Den Skik at tilstoppe Aabningerne i den Dødes Legeme er ingeniunde ukendt. Oppenheim fandt f. Eks. i Tell Halaf i Syrien Mundplader af Guld, der har en slaaende Lighed med Ipiutaq Pladerne. I Kina brugte man i Han-Perioden at tilstoppe Legemets Aabninger med Udskæringer af Jade og lægge Plader over Øjnene. I Sibirien benyttedes denne Skik ikke alene ved Menneske-, men ogsaa ved Dyrebegravelser, f. Eks. af Bjørne. Der er utvivlsomt Aandetro forbundet med denne Skik, og paa Grund af de naturtro Øjne i Ipiutaq Kranierne er vi tilbøjelige til at acceptere Oppenheims Fortolkning af Mundpladerne, nemlig at de skal forhindre onde Aander i at tage Bolig i den Dødes Legeme. Det var imidlertid ikke blot Mennesker, man viste dette Hensyn, men tillige Dyr. I en Grav fandtes saaledes Kraniet af en Lom med kunstige Øjne, der var lige saa livagtige som de ovenfor nævnte. Dette Fund er et af flere Eksempler paa, at Ipiutaq Folket i Lighed med mange andre nordlige Folkeslag ikke sætter noget skarpt Skel mellem Dyr og Mennesker.

I vor Analyse af Ipiutaq Kulturen maatte vi ustandselig ty til Asien for at finde Paralleler, og der kan da heller ikke være nogen Tvivl om, at den har sine Rødder i den gamle Verden. Spørgsmaalet er blot, hvor vi skal søge dem. Den karakteri-

stiske Flintindustri siger os ikke meget, da lignende Typer er fundet i det nordlige Eurasien lige fra Stillehavet til Østersøen. Da det er en arktisk Kultur med Rensjagt samt Hvalros- og Sælfangst som bærende Erhverv, kan den næppe være kommet fra Øst-Asien, selv om den maaske har modtaget Paavirkninger derfra. Dens Hjemsted maa søges i Nord-Sibirien, hvor der ved Ishavets Kyster er Mulighed for Sødyrfangst og inde i Landet for Rensjagt. Uheldigvis har vi meget faa arkæologiske Fund fra den østlige og centrale Del og slet ingen, der viser Forbindelse med Ipiutaq. Det har vi derimod i den vestlige Del, i Egnene omkring Obs Munding og de nordligste Udløbere af Ural Bjærgene. Paa Jalmal Halvøen er der saaledes fundet Rester af en eskimolignende Kultur baseret paa Sødyrfangst, og hvis Bærere brugte Harpuner og Kajakker, der minder om Eskimoernes. Tilstedeværelsen af en saadan Kultur saa fjernt fra Eskimoernes Omraade er i sig selv betydningsfuldt, men dette Fund giver os ogsaa en anden vigtig Oplysning. Der blev nemlig fundet et Metalspænde af den saakaldte Pyanobor Type, der er dekoreret med et Bjørnehoved mellem Forlapperne (Fig. 10). Disse Spænder hører egentlig hjemme i det tidligere Guvernement Perm og tilgrænsende Dele af Vest-Sibirien. Dets Forekomst paa Jalmal Halvøen viser altsaa, at disse arktiske Sødyrfangere har været i Forbindelse med langt sydligere boende Folk, der kendte Brugen af Metal. Dette er af særdeles stor Betydning for os. For det første findes der i Ipiutaq Fundet et kamlignende Redskab af Hvalrostand, der er dekoreret med det samme Bjørnemotiv som Pyanobor-Spænderne (Fig. 11), og for det andet er det netop i Omraadet fra Perm til Minussinsk, at vi finder de fleste asiatiske Paralleler med Ipiutaq Kulturen. I dette Omraade er nemlig fundet utallige Eksempler paa den saakaldte skytho-sibiriske Dyrestil og særlig den hyppige Anvendelse af Dyrehoveder som Endedekoration paa forskellige Redskaber. At Ipiutaq Kunsten har Tilknytning til Dyrestilen ses bl. a. deraf, at en af dennes mest karakteristiske Motiver, en pæreformet Knop paa Hofter eller Skuldre af Dyrefigurer, findes paa Hvalrosfiguren Fig. 7. En Bronzefigur fra Werch-Oschibsk i Perm (Fig. 12) har baade den pæreformede Knop paa Skulderen, Skeletmotivet og det flade Hovede, man finder paa mange Ipiutaq-Figurer. Der er ogsaa i Ipiutaq Fundet to udskaarne Hoveder, der mest af alt ligner Grif-Hoveder, et andet af Dyrestilens karakteristiske Motiver. Hertil kommer, at Metalkæder forekommer i mange Fund fra Perm, og at man her har fundet de eneste Genstande, der har nogen Lighed med Ipiutaq Kulturens fantastiske Udskæringer (Fig. 13). De er af Metal, tilsyneladende ubrugte og fundet lige under Jordoverfladen. Deres Tydning er usikker, men man har gættet paa, at de er shamanistiske og har været fæstet til Shamandragter.

De fleste Paralleler til Ipiutaq Kulturen stammer fra tidlig Jernalder, hvilket her vil sige Tiden omkring Kristi Fødsel. Paa den Tid maa vi altsaa tænke os, at Ipiutaq Beboernes Forfædre har levet i den arktiske Periferi af disse Jernalderskulturer. Spørgsmaalet om, hvornaar de er naaet til Ipiutaq, er umuligt at besvare bestemt, men i Betragtning af, at det asiatiske Præg ikke er mere udvisket, kan det næppe have været længe efter Begyndelsen af vor Tidsregning.

Selv om vi ikke af det foreliggende Materiale kan sige noget om, hvor Eskimokulturen er opstaaet, saa giver Ipiutaq Fundet dog et tydeligt Fingerpeg. Det har

ogsaa ved en Række betydningsfulde Paralleler med Nord-Rusland og Skandinavien yderligere styrket Gutorm Gjessings Teori om en circumpolar Stenalder. Der kan nu ikke være Tvivl om, at Eskimokulturen repræsenterer den østlige Gren af en gammel circumpolar Fangstkultur, som antagelig har sine Rødder i senpalæolitiske Kulturer i den gamle Verden. Den saa ofte fremsatte Formodning om en Forbindelse mellem Eskimoerne og Istidens Rensdyrjægere er saaledes stadig aktuel, men det er i Sibirien og ikke i Europa, man skal søge efter Løsningen paa dette Problem.

Der er et Punkt, vi endnu ikke har berørt, og det er Ipiutaq Kulturens Forhold til de andre Former for Eskimokultur. Naar vi betegner den som en Eskimokultur, saa er det paa Grundlag af det arkæologiske Materiale; helt sikre kan vi naturligvis ikke være, før det ved et grundigt Studium af det antropologiske Materiale er fastslaaet, at Ipiutaqs Befolkning virkelig var Eskimoer. Naar vi i det foregaaende har paaapeget Forskelle mellem Ipiutaq Kulturen og den arktiske Hvalfangstkultur, saa er det for at pointere, at de tilhører to forskellige Former for Eskimokultur, en stærkt indlandspræget og en decideret Kystkultur. Disse to Kulturkomplekser svarer stort set til Steensbys og Birket-Smiths Palæo-Eskimoer og Neo-Eskimoer, altsaa et ældre og et yngre Lag af Eskimokultur. Mens det yngre Lag, som vi har kaldt den arktiske Hvalfangstkultur, er velkendt fra Therkel Mathiassens, Holtveds og amerikanske Arkæologers Undersøgelser, saa er det første Gang det palæo-eskimoiske Lag er paavist arkæologisk. Ipiutaq Kulturen er imidlertid ikke ene om at repræsentere Palæo-Eskimoerne. Sammenligninger med Dorset Kulturen ved Hudson Bay, Kachemak Bay Kulturen i Cook Inlet, Alaska, og Aleuternes gamle Kultur, hvis Stilling hidtil har været uklar, viser nemlig saa betydningsfulde Lighedspunkter med Ipiutaq Kulturen, at vi maa regne med, at ogsaa de tilhører det palæo-eskimoiske Kulturkompleks. En nærmere Redegørelse for Sammenhængen mellem disse Kulturer og deres indbyrdes kronologiske Stilling bør være Maalet for fremtidige arkæologiske Undersøgelser i Eskimo-Omraadet.

Bærerne af den arktiske Hvalfangstkultur blev antagelig Ipiutaq Kulturens saavel som Dorset Kulturens Banemænd. Med deres overlegne Fangstteknik, antagelig udviklet i Egnene omkring Bering Strædet, og i det hele taget bedre udrustet til Livet ved de arktiske Kyster har de bredt sig mod Nord og Øst og har fortrængt Palæo-Eskimoerne fra Kysterne eller simpelthen absorberet dem. De sidste Rester af Ipiutaq Folket lever nu som Indlandseskimoer i arktisk Alaska.

Fig. 1. Maleri af Mette Bagges Kjær, fremstillet efter et Portræt af hendes Bedstemor. Af en ukendt Maler. Privateje.

EN BRUDEKJOLE FRA NØRRE VOSBORG

Af ELLEN ANDERSEN

I Aaret 1766 stod i Ringkøbing Kirke Mette Bagges Kjærs Bryllup med Købmand Peder Tang, der i 1786 købte Herregaarden Nørre Vosborg. Den 24-aarige, spinkle Brud var iført en pragtfuld Kjole af stærk-gult Silkebrokade med brogede Blomsterbuketter og Sko betrukket med samme Stof, Fig. 2—4. Det er karakteristisk for Tiden og Milieuet, at Brudekjolen ikke er hvid. Den hvide Brudekjole slog først rigtigt igennem med Empirens Beundring for det klassiske Gevandt, som man dengang troede altid havde været hvidt. Ganske vist var Sølv- morsdragter — baade til Brud og Brudgom — moderne i 1700aarene, men dog kun i de allerhøjeste Kredse. Ved Prinsesse Augusta af Sachsen-Gothas Bryllup i 1736 med Prins Frederic af Wales var Brudeparret i Sølvmor, og Prinsesse Sophie Magdalenes Brudekjole, der endnu opbevares i Livrustkammaren i Stock- holm, er ligeledes af Sølvmor (hun var Datter af Frederik 5 og blev gift med Kronprins Gustav af Sverige, den senere Gustav 3). Jævnere Folk som Mette Kjær har naturligvis ikke kunnet tillade sig saadan en Luksus som Sølvmor, og fik man en ny Kjole til Brylluppet, maatte man tænke paa, at den skulde bruges

Fig. 2. Brudekjolen fra Nr. Vosborg set forfra. Brystsmækken og de hvide Underærmer hører ikke oprindeligt til denne Kjole.

Fig. 3. Brudekjolen set bagfra. Slæbet har uden Tvivl været saa bredt, at det har naaet helt ud over Hofterne, som paa Fig. 5. Bagpaa Livet sidder Flæser og dobbelte Løkker af Stoffet, og Kjolen er udsmykket med gule Silkeagramaner.

ved alle festlige Lejligheder Livet igennem. Moderne skiftede dengang ikke saa hurtigt som nu, i hvert Fald ikke i borgerlige Kredse, og Stadskjolen maatte holde ens Levetid ud.

Peder Tang har ifølge Familietraditionen foræret sin Forlovede Stoffet til Brudekjolen og desuden Penge til at købe Smykker for. Men den lille, fornuftige Mette syntes, at Tøjet var saa smukt i sig selv, at hun ikke behøvede Smykker, og hun købte derfor Sølvtøj for Pengene. En Tedaase af Sølv, som endnu opbevares i Familien, skal være en af disse Genstande.

Kjolen er syet efter en Mode, der kom frem omkring 1750, og som blev omtrent eneherkende i det næste Tiaar. Den er aaben fra Taillen nedefter og med en Underkjole af samme Stof. Det nu saa smalle Slæb har efter al Sandsynlighed været betydeligt bredere, saa det har naaet ud over Hofterne, saaledes som man ogsaa finder det paa Sophie Magdalenes Brudekjole, der i Snit minder en hel Del om Mette Kjærs. Livet blev altid lukket fortil, og ofte skjulte en løs, trekantet Smække for Lukningen.

De hvide Underærmer, der hørte til Dragten, kaldtes Engageanter. Paa Dansk blev det til „Andraskanter“. De kunde være af Knipling eller, som her, af Kammerdug med Broderi i „Point de Dresde“. Der eksisterede forskellige Typer af Andraskanter, alt efter Rang og Stand: Enkelte, som paa Fig. 2, for almindelige borgerlige, dobbelte for noget finere Personer og tredobbelte for Damer, som stod højt paa Rangstigen.

Under Kjolen har Mette Kjær baaret en omfangsrig Krinoline. Denne kom paa Mode i 1700aarene under Navn af Fiskebensskørt (paa Fransk „pannier“, paa Engelsk „hoop-petticoat“). Det var anden Gang i Modens Historie, at Fiskebensskørtet dukkede op. Sandsynligvis har 1500aarenes Krinolineskørt „overvintret“ paa den pyrenæiske Halvø. Pepys omtaler i sin Dagbog fra 1661 de portugisiske Damers underlige Fiskebensskørter, og „Nutzbares, galantes und curieuses Frauenzimmerlexicon“ fra 1715 tilskriver Spanien Opfindelsen. Hvorledes det nu end forholder sig, saa genopstod „the hoop-petticoat“ i England i 1711 og naaede 1718 eller 19 til Paris. Den franske „pannier“ blev først lanceret af Skuespillerinder, der lige fra Corneilles Dage havde været vant til at bære omfangsrige Skørter. Som det saa ofte gaar i Modens Verden, blev ogsaa Pannier'en i Begyndelsen mødt med Haan og Mistro og med de heftigste Angreb fra Gejstlighedens Side. Men til Trods herfor blev Fiskebensskørtet hurtigt obligatorisk paa Teatret, selv i klassiske Tragedier, hvor det skal have været af en helt overvældende Virkning, naar Heltinden sank døende om paa Gulvet, og Krinolinen stod omkring hende som et omblæst Cirkustelt. Første Gang Pannier'en vistes offentligt i Paris udenfor Teatret var en hed Sommerdag, da to korpulente Pariserinder vovede sig ud i Tuilerihaven iført dette Costume. Men de blev hurtigt omringet af Mængden, der viste sit Mishag saa eftertrykkeligt, at Damerne maatte have en behjertet Musketér til at dække deres Tilbagetog. De var aldeles overbeviste om at være kompromitterede for Resten af deres Liv; men tværtimod — et Par Dage efter gik alle franske Damer med Pannier.

De første Krinoliner var fremstillet af Voksdug med 5 eller 8 Jernbaand; men man gik snart over til at bruge Bomuldsstof og Fiskeben, og allerede 1722

Fig. 4. Mette Bagges Kjærs Brudesko af samme Stof som Kjolen. Skoenes to Flige fortil har været trukket gennem et Skospænde af Sølv eller andet Metal.

var Efterspørgslen steget saa stærkt, at de hollandske Generalstater grundlagde et Aktieselskab med en Startkapital paa 600 000 Gylden til Hvalfangst for at dække Forbruget af Fiskeben. Da gik ogsaa alle med Krinoline til Trods for, at Myndighederne ved strenge Forbud forsøgte at indskrænke Brugen af Fiskebensskørter til de højere Stænder. I en sachsisk Landsby blev der i 1743 anlagt Sag mod to Bønderpiger, som dristede sig til at bære Krinoline, og i 1751 straffedes et Par Tjenestepiger, fordi de mødte i Kirken i denne Paaklædning. Men lige lidt hjalp det. En fransk Syerske Mlle Margot havde nemlig opfundet en billig Form for Pannier, der gjorde det muligt, selv for ubemidlede, at anskaffe det eftertragtede Klædningsstykke.

Pannier'en, der først havde været nærmest kegleformet, blev i Slutningen af 1730erne flad for og bag, men voksede til Gængæld til et uhyre Omfang, 7—8 Alen var ikke ualmindeligt. Damerne maatte kante sig sidelæns ind ad Dørene, den ledsagende Kavaller maatte gaa et Skridt foran eller bagved Krinolinen, og den strittede ud ad Vinduerne i Karossen eller Bærestolen, naar en Dame tog ud. I Teatret i Paris klagede Publikum over, at man ikke kunde se Dronningen (Maria Lezinska), fordi hun var helt skjult af Prinsessernes Krinoliner. Kardinal Fleury bestemte da, at der skulde staa en tom Stol paa hver Side af Dronningen. Prinsesserne forlangte omgaaende tomme Stole mellem sig og Hertuginde, mens disse og Grevinderne maatte se at komme overens med deres Skørter som de kunde bedst. Det kneb ogsaa at skaffe Plads til Krinolinerne ved store Fester, og

til Damernes umaadelige Fortrydelse lød Indbydelsen til Hofballerne i Berlin paa „ingen Pannier“. Naturligvis var Krinolinen et kærkomment Objekt for Holbergs altid vaagne Kritik overfor Kvindekønnet. I et af sine Epigrammer giver han følgende charmerende Beskrivelse af en Rokodame: „Hun svulmer for og bag, / Hun svulmer ud til Siden. / Før var hun altfor høj, nu altfor tyk og bred. / Monstro med Fiskeben hun Amor vil forjage? / Det nytter lidt, han ved nok Brecher at opdage.“

Der eksisterede forskellige Typer af Krinoline: „à la culbute“, „le bout-en-train“, „tâtez-y“ og „pannier à coudes“ (Fig. 5), kaldet saaledes, fordi man kunde hvile Albuerne paa Fiskebensskørtet. Undertiden anbragtes trommeformede Hoftepuder eller Poche ovenpaa Pannier'en. De kunde være forsynede med Lommer, som man naaede ned til gennem en Slids i Kjolen. Hoftepuderne, „considerations“, brugtes ogsaa uden Pannier til „demie toilette“; de var opfundet af en Franskmand ved Navn Pamard.

Herhjemme averterer Jens Johansen i „Kjøbenhavns Postrytter“ 1747, at han er „Opfinder“ af Krinolineskørter af Jern og falbyder dem i sit Hus i Sluttergaden. „Opfindelsen“ er dog en Tilsnigelse. Krinolinen har været kendt i Danmark længe før den Tid. „Pannier à coudes“ synes at være kommet paa Mode herhjemme i Slutningen af 1730erne. Den ældste Afbildning, det er lykkedes at finde, er et Maleri fra 1739 af Dronning Sophia Magdalena i denne Dragt. 20 Aar efter er den afløst af en noget mindre Krinoline eller af Hoftepuder. Kun i den ceremonielle Dragt bevares den store Pannier à coudes endnu i nogen Tid. Med sit umaadelige Omfang og hele outrerede Karakter har denne Dragt egnet sig særlig godt til „grande toilette“, og naturligvis har den aldrig været anvendt til daglig. Dens Brug som Ceremonidragt forklarer ogsaa, hvorfor Prinsesse Sophie Magdalenes Brudekjole fra 1766 endnu er syet paa denne Maade. Baade Brudekjole og Sørgedragt har altid haft et lidt konventionelt Præg. Det anses endnu i vore Dage for det mest passende ikke at sy disse særlige Dragter efter allersidste Mode. Den lille Ringkøbingbrud har altsaa fulgt de bedste Forbilleder, naar hun lod sin Brudekjole sy med „pannier à coudes“.

De ældste Kjoler af dette Snit har dybe Læg hele Vejen rundt i Livet. Men i Modens sidste Aar blev Kjolerne glatte for og bag og med en Søm hen over Pocheerne, hvor Tøjet blev lagt i Læg, som paa Fig. 2 og 3.

Til den store Krinoline hørte en stærkt snørt Taille. Snøring af Midjen var opfundet allerede i 1100aarene. De ældste kendte Korsetter var af perforerede Jernplader, der aabnedes paa Hængsler i den ene Side; men i 1500aarene kom Fiskebenskorsetterne frem. Paa Rokotiden skelnedes mellem engelsk og fransk Korset. Det engelske blev snøret bagtil uden Lukning paa Forsiden og havde en Jernbøjle i Brystudskæringen. Det var tæt pansret med Fiskeben og havde fortil en stærkt fremspringende Kam (Fig. 6). Det franske Korset var knapt saa stift og ubekvem som det engelske og blev lukket fortil ligesom senere Tidens Korsetter. Begge Typer havde i Foerets øverste Rand indsyet smaa Lommer til vellugtende Urter. Kvinderne blev snøret lige fra den spæde Barnealder, og mondæne Damer laa endogsaa med Korset om Natten. Skulde man i Selskab, maatte Kammerpigen begynde paa Snøringen allerede fra Morgenstunden, for efterhaanden at re-

Fig. 5. Prinsesse Sophie Magdalenes Bryllupsdragt fra 1766 af Sølvmor med stor Krinoline, „pannier à coudes“. Kgl. Livrustkammaren, Stockholm.

ducere Tailen til det attraaede Omfang. Det er grebet ud af Livet, naar C. F. Wadskiær i et Bryllupsdigt fra 1730 skriver følgende Linjer om en 19aarig Dame, der trods ihærdige Anstregelser endnu ikke er blevet gift: „Men da jeg lader mig i Snørliv daglig pine / foruden mindste Kur og u-taalmodig Mine, / indtil jeg er saa lang og smækker i mit Liv, / som naar man griber om en Urtestilk og Siv.“

Mette Kjær fik ikke Lejlighed til at bruge den smukke Kjole ret mange Gange. Knap et Aar efter Brylluppet døde hun i Barselseng efter at have født Sønnen Niels Kjær Tang, der senere blev Ejer af Nørre Vosborg. Der eksisterer ikke noget autentisk Billede af Mette Kjær. Men Peder Tang, der aldrig overvandt Sorgen over sin unge Hustrus Død, ønskede et synligt Minde om hende. Han lod fremstille et Maleri, dels efter et Portræt af Mette Kjærs Bedstemor, som hun formodentlig har lignet, dels efter hans egne Anvisninger. Dette posthume Maleri findes endnu i Familiens Eje (Fig. 1).

Mærkeligt nok har Maleren ikke forsøgt at modernisere Dragten, der synes at være nøjagtigt kopieret efter Bedstemorens: en lys, gul Kjole fra de første Aartier af 1700tallet med Guldbroderi i Halsen og ved Ærmerne, samt en blaa Fløjlskappe med Sølvbroderi. Derimod er Frisuren ændret noget efter Tidens Krav. Regencens lange Slangekrøller er ganske vist bibeholdt, men Forhaaret er touperet op og pudret hvidt, saaledes som Moden fra Slutningen af 1760erne fordrede det.

Forøvrigt kan det vel næppe undre nogen, at der ikke er kommet noget Mesterværk ud af disse forenede Anstrengelser. Det eneste virkelig smukke paa Maleriet er de levende, lyse brune Øjne. Det øvrige er det sædvanlige, konventionelle Bestillingsmaleri, der var saa almindeligt i 1700aarene.

Saa længe Familien Tang har boet paa Gaarden, har Mette Kjærs Brudekjole været opbevaret som et dyrebart Familieklenodie, og først da Gaarden i 1947 blev solgt, overgik Kjolen til Nationalmuseet, hvor den nu er et af Pragtstykkerne i Dragtsamlingen.

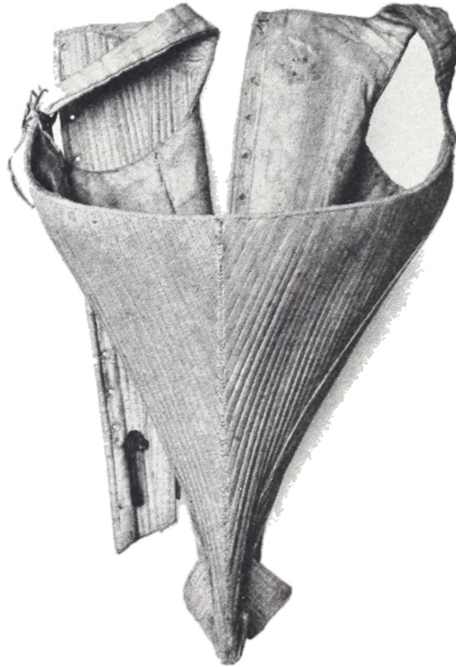

Fig. 6. „Engelsk“ Korset af groft Blaalærred med Lukning i Ryggen og Jernbøjle fortil. Den store Hægte bagpaa har skullet hindre Skørtet i at glide op. Korsettets Form skal markere en meget lang Taille, se Fig. 5.

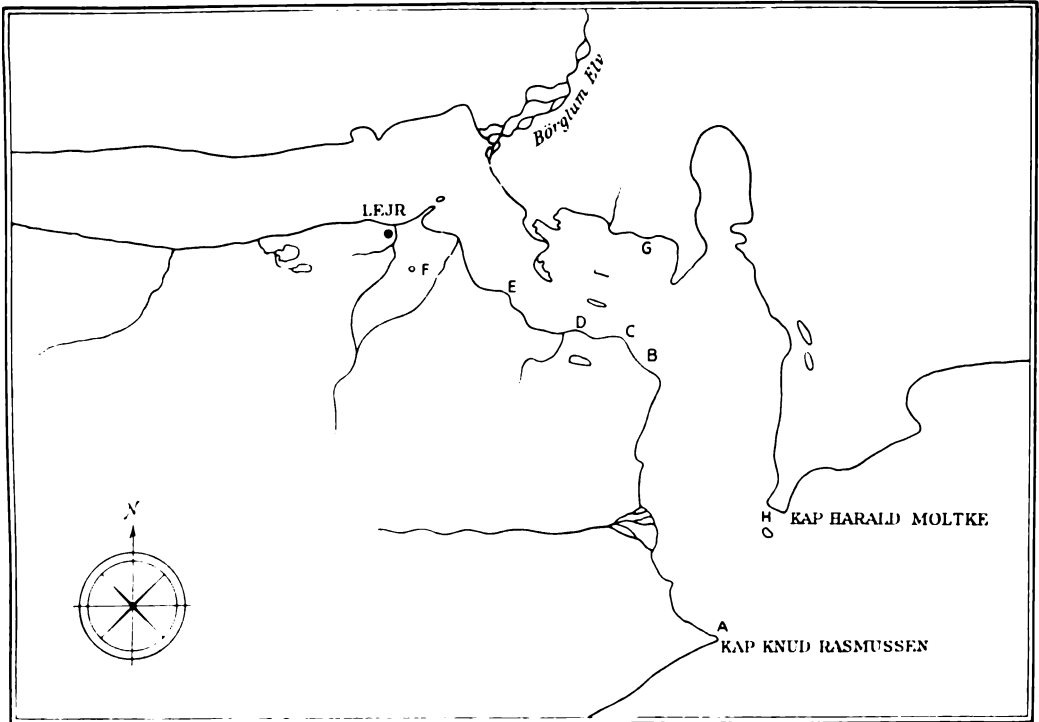

Fig. 1. Kortskitse over Jørgen Brønlands Fjord med de tidligere, eskimoiske Bopladser.

PEARYLAND-ESKIMOERNE

Af EIGIL KNUTH

SAA grundigt gennemstøvet af Arkæologer de gamle eskimoiske Bopladser end er hele Grønland rundt, saa findes der dog stadig u-undersøgte Kyststrækninger. En af dem er forstaaeligt nok Pearyland, det nordligste og sværest tilgængelige Landomraade i vor arktiske Koloni, og tillige et af dens største sammenhængende isfrie Arealer. Den sidste Verdenskrigs Udvikling af Flyvetekniken gør det nu muligt for Arkæologen ogsaa at naa dette fjerne Arbejdsfelt, saaledes som det skete paa Dansk Pearyland Ekspedition i Sommeren 1947, da der landedes med en Catalina-Flyvebaad i Jørgen Brønlands Fjord paa lidt over 82° Nord, en lille Sidefjord til Independence Fjord.

Besøget var kun kortvarigt, overensstemmende med Foretagendets rent orienteringsmæssige Karakter, og først den planlagte Overvintringsekspedition 1948—50 vil give Betingelser for arkæologiske Undersøgelser af Betydning, dersom det lykkes at landsætte de til et toaarigt Ophold nødvendige Materialer.

Saa tilfældig Sommerekspeditionens Indsats end var og maatte være, gav den dog et vist Udbytte ved at øge Kendskabet til Omraadets Bebyggelse og ved at bringe enkelte Vaaben- og Redskabstyper for Dagen. Sammenlignet med Helge Larsens andetsteds i dette Hæfte beskrevne Ipiutaq-Kultur tør man knap nok kalde

Fig. 2. Moskusjægerpynten, Ruin Nr. 9, oval Teltring. (Kåre Rodahl fot.).

det opnaaede for et Resultat, men alt i alt er det dog i Stand til at kaste et første svagt Strejflys over de forsvundne Pearyland-Eskimoers Kultur, en Kultur, som er en af Forudsætningerne for endelig Klaring af Kulturproblemerne i Nordøstgrønland. Men ganske uafhængigt af Spørgsmaal om Kvantitet eller Kvalitet er Nyhederne fra Pearyland et Vidnesbyrd om, hvor vid og broget det danske Nationalmuseums Arbejdsmark efterhaanden er blevet, saa vid, at Jordens nordligste Bopladser ligger indenfor dens Grænser, og de nordligste Oldsager opsamles i dens Muld.

Alle de fundne Bebyggelser er Teltpladser, og Spørgsmaalet om, hvorvidt der eksisterer Vinterhusruiner i Pearyland, staar stadig aabent. Teltpladserne dækker Næssene i Jørgen Brønlunds Fjord paa begge dens Sider, udefra og indefter til en Afstand af henved 15 Kilometer fra Mundingens to Hjørnenæs, Kap Harald Moltke og Kap Knud Rasmussen, hvor Knud Rasmussen i 1912 konstaterede henholdsvis 2 og 5 Teltringe. Alt i alt kendes nu 8 Lokalteter med tilsammen 38 Teltringe, 4 Jægerly, 6 Køddepoter og 11 aabne Ildsteder.

Hovedparten af Teltringene havde interimistisk Karakter, svarende til den almindelige Type, som ogsaa de 7 af Knud Rasmussen fundne og beskrevne tilhører: ovale, cirkulære eller firkantede „Kredse“ af som oftest flade Sten, lagt ganske løst ovenpaa de hævede Strandterrassers nøgne Ralflader (Fig. 2). Men paa en af Bopladserne, Moskusjægerpynten, — med sine 20 Stenkredse langt den største i Fjorden, og beliggende paa dens østlige Side — forefandtes Stensætninger, hidrørende fra Telte eller teltagtige Boliger af tilsyneladende mere permanent Karakter, deriblandt enkelte med rektangulære Omrids, som med Sikkerhed kunde siges at vise de oprindelige Grundplaner.

Fig. 3. Moskusjægerpynten, Ruin Nr. 17 set bagfra. (Knuth fot.).

En god Repræsentant for Typen var Ruin Nr. 17 (Fig. 3 og 4). Dens „Murværk“ udgjordes af en enkelt Kreds kantstillede, halvt nedgravede Sten, der stod saa tæt, at de mange Steder rørte hinanden, og deres Højde over Terrainet varierede fra 18 til 34 cm. Hele bageste Halvdel af Boligen optoges af en Briks, hvis forreste Ende bestod af mindre Fliser i flere Rækker, og hvis Forkant hævede sig 8—10 cm over Gulvet. Rummet foran Briksen var knap saa solidt bygget, forsynet med en Dør-aabning ned imod Søen (Syd) uden Tegn paa Husgang, og til venstre for Døren fandtes inden for „Muren“ et aabent Ildsted, fuldt af forkullet Træ. Op imod Ydersiden af den halvt nedgravede Stenrække laa mindre Sten, spredte eller i Hobe.

Af samme Type var Ruinerne 14 og 16, dog uden Fliser paa Briksene. Begge havde aabne Ildsteder indvendig i „Murene“, for Ruin 14's Vedkom-

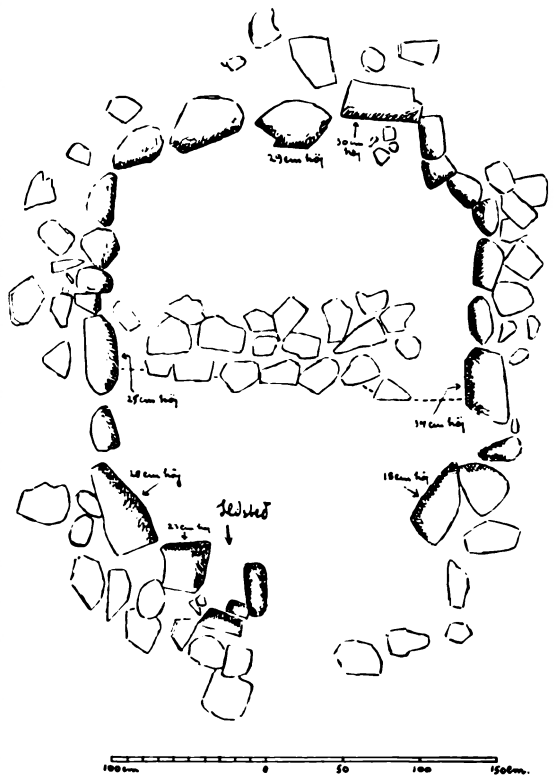

Fig. 4. Moskusjægerpynten. Ruin Nr. 17, Opmaaling.

Fig. 5. Moskusjægerpynten, Ruin Nr. 1, Ildsted med Læmur.

mende kombineret med et Køddepot i Sydsiden, medens Indgangen pegede mod Vest. Ildstedet i Ruin Nr. 16 laa mærkelig nok i Husets Nordvesthjørne, d. v. s. nær Pladsen, hvor Briksen maa have været.

De aabne Ildsteder, som gav Bopladsen paa Moskusjægerpynten dens Præg, fandtes i et Antal af 10. Foruden de 3 allerede omtalte, der laa inde i Ruinerne, var et Par Stykker placeret umiddelbart foran en Teltring (Fig. 9), og endelig var der separate, fritliggende Ildsteder, deraf to meget store, byggede ind i Strandterrassernes Hældning og skærmede mod Vinden af vinkelformede Læmure af store Sten i flere Skifter (Fig. 5). Brændslet har udelukkende været Drivtømmer, og opad et af de smaa Ildsteder laa endnu en Bunke tilskaarne Spaaner, parat til Opfyring. Spredt langs Strandbredden af Jørgen Brønlunds Fjord fandt vi paa Ekspeditionen ikke saa faa opskyllede Drivtømmerstokke, og man har saaledes sikre Tegn paa, at den store Independencefjord udenfor med Mellemrum bryder op nu, som den har gjort det i Pearyland-Eskimoernes Dage.

Fig. 6. Slyngehaandtag af Træ (Længde 23,8 cm) fundet i Ruin Nr. 16, Moskusjægerpynten.

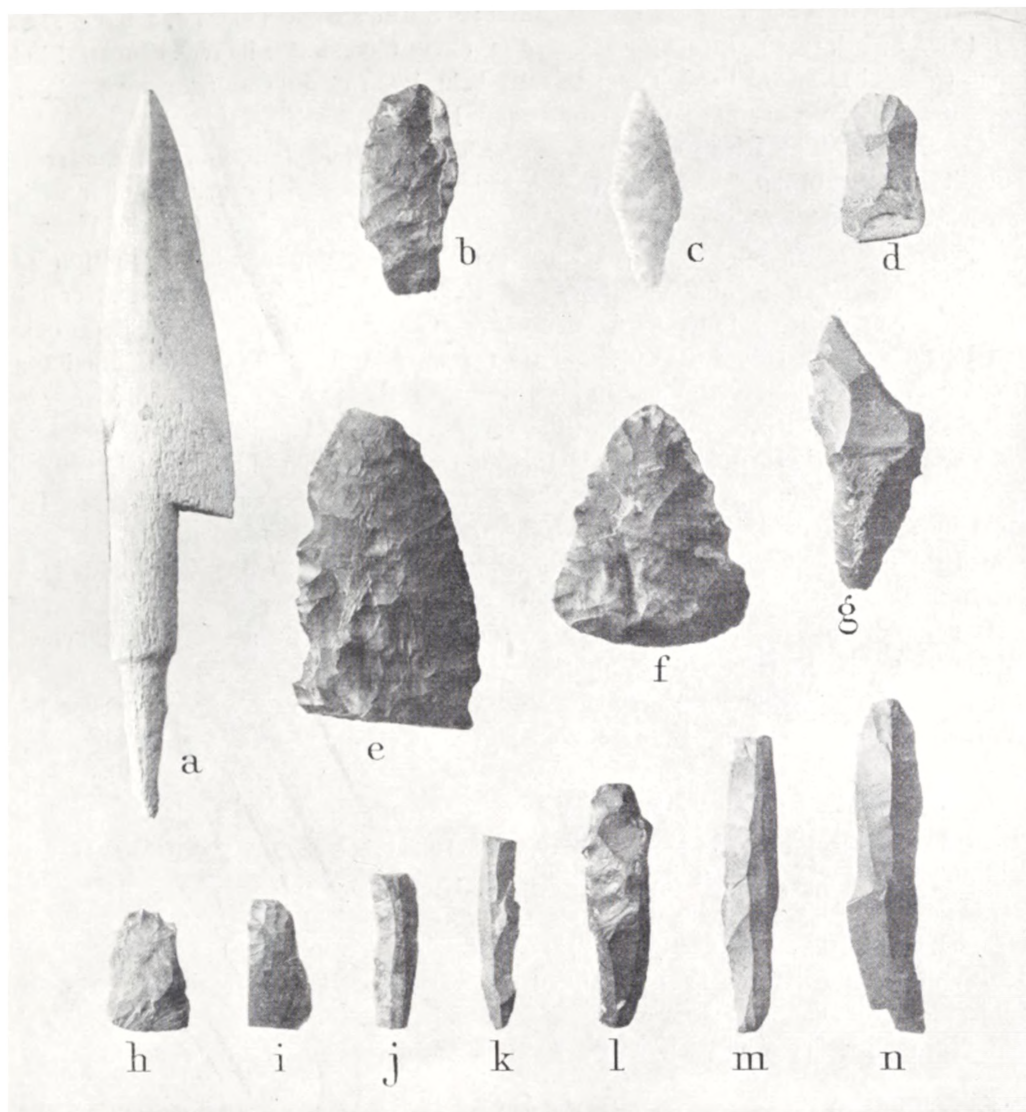

Fig. 7. a. Pilespids af Moskusben, Længde 11,0 cm. b. Knivblad af brungul Flint, Længde 3,2 cm. c. Pileblad af Kalcedon, Længde 3,1 cm. d. Forarbejdet Flintflække. e. Knivblad af sort Flint, Længde 4,8 cm. f. Konveksægget Skraber, 3,0 × 3,7 cm. g. Konkavægget Skraber, brun Flint, Længde 4,2 cm. h-n. Forskellige Flækker af sort Flint, Længder fra 1,9 til 5,1 cm.

Til trods for Bopladsens relativt anselige Størrelse gav Gravningen paa Moskusjægerpynten kun 2 Genstande af Interesse: et Slyngehaandtag af Træ (Fig. 6) og en Pilespids af Moskusben med een Modhage og konisk Tap med smaa Knopper forneden (Fig. 7 a). Den sidstnævnte er velkendt fra Thule Kulturen.

Gravning paa en af de andre Lokaliteter — Boplads D paa Vandfaldsnæsset modsat Moskusjægerpynten — resulterede imidlertid i Fund af forskellige Flint-sager: en Pilespids med fint retoucherede Kanter (Fig. 7 c), et Knivblad med Surringshak nederst til Skæftning (Fig. 7 e), en konveksægget Skraber (Fig. 7 f), en

konkavægget Skraber (Fig. 7 g), nogle mindre Skraberblade (Fig. 7 d, h, i) og Flækker (Fig. 7 j, k, l, m, n). Endelig et ufærdigt eller molesteret Knivblad med Skafttunge (Fig. 7 b). Saavel hvad Typerne som Teknikken og ikke mindst det beskedne Format angaar, peger disse Genstande mod Kap Dorset Kulturen.

Og Paatræfning af Kap Dorset Kultur-Elementer ved Siden af Elementer fra Thulekultur var netop, hvad man havde kunnet vente sig i Pearyland, efter at jeg selv i 1939 konstaterede ren Thulekultur med Kap Dorset Islæt (Dorset-Harpunspids, Flintpilespid, konveksægget Skraber) ved Udgravning af en Husruin paa Sophus Müller's Næs umiddelbart Syd for Pearyland (80° 49' n. Br.). Det er ikke utænkeligt, at de fra samme Sted stammende, meget smaa Skifer-Knivblade ogsaa kan betragtes som Dorset-Kultur, idet de repræsenterer et første Stadium i Omsætning af Kap Dorset Knivbladene fra Flint til Skifer med den oprindelige afstumpede, usymmetriske Form bevaret. Tager vi Lauge Koch's Kap Dorset Fund fra Cape Tyson i Hall Land (fra 1922), midtvejs mellem Thule og Pearyland, med i denne Sammenhæng, maa det betragtes som en Kendsgerning, at en Indvandring af Folk med Kap Dorset Kultur har fundet Sted fra arktisk Canada via Pearyland til Nordøstgrønland. Fund af Flintknive som den Fig. 7 e afbildede, af den konveksæggede Skraber og af andre smaa Flintsager peger paa, at Dorset-Islæt gennem Indvandring Nord fra er naaet saa langt Syd paa som til Clavering Øen, Ella Ø, ja endog Scoresbysund. Man kan maaske have Lov til at se den specielle nordøstgrønlandske Dygtighed i Stenbehandling, den nordøstgrønlandske Kulturs Adelsmærke, paa Baggrund af den Paavirkning, som Kap Dorset Indvandringen har bragt.

Hvornaar har da Pearyland-Eskimoerne boet i Brønlunds Fjord, og hvornaar kan Indvandringen være sket? Udgravningerne paa Sophus Müller's Næs og Eskimonæsset i 1939 gav kun Grund til usikre Formodninger om, at Opholdet i det yderste Nord var ret kortvarigt og af ikke alt for gammel Dato, sandsynligvis fra sidst i det 16. eller først i det 17. Aarhundrede. Men én Teori, baseret paa Udgravningerne fra 1939, synes Iagttagelserne fra Pearyland foreløbig at bekræfte: Menneskene er vandret igennem Pearylandområdet, inden Rensdyrene dukkede op i Nordøstgrønland! Hverken paa Sophus Müllers Næs, Eskimonæsset eller i Jørgen Brønlunds Fjord fandtes Rensdyrtakker paa Eskimobopladsene, og intet af de fundne Redskaber er forarbejdet af Rensdyrtak. Eskimoerne i Jørgen Brønlunds Fjord har hovedsagelig levet af Moskusokser, og det kan saaledes være, Bendix Thostrup har Ret, naar han mener, at den første Eskimoindvandring til Østgrønland er kommet Nord fra og har fulgt Moskusoksen til Scoresbysund, Syd for hvilket Sted Moskusokser aldrig er gaaet.

Iagttagelserne fra Jørgen Brønlunds Fjord i Sommeren 1947 giver maaske et nyt Middel i Hænde til Forfølgelse af denne Vandringsstrøm, nemlig den ovenfor beskrevne, særligt solidt byggede Teltring-Type fra Moskusjægerpynten.

Under mit Ophold i Dovebugt 1938—39 kunde jeg aldrig slaa mig til Taals med den gængse Tolkning af visse Stensætninger paa Rypefjældet, ved Sælsøen eller paa Væderen som „Legehuse“ for Børn, idet de syntes mig konstruerede alt for solidt og af alt for tunge Sten til, at det kunde være Børns Værk. Som

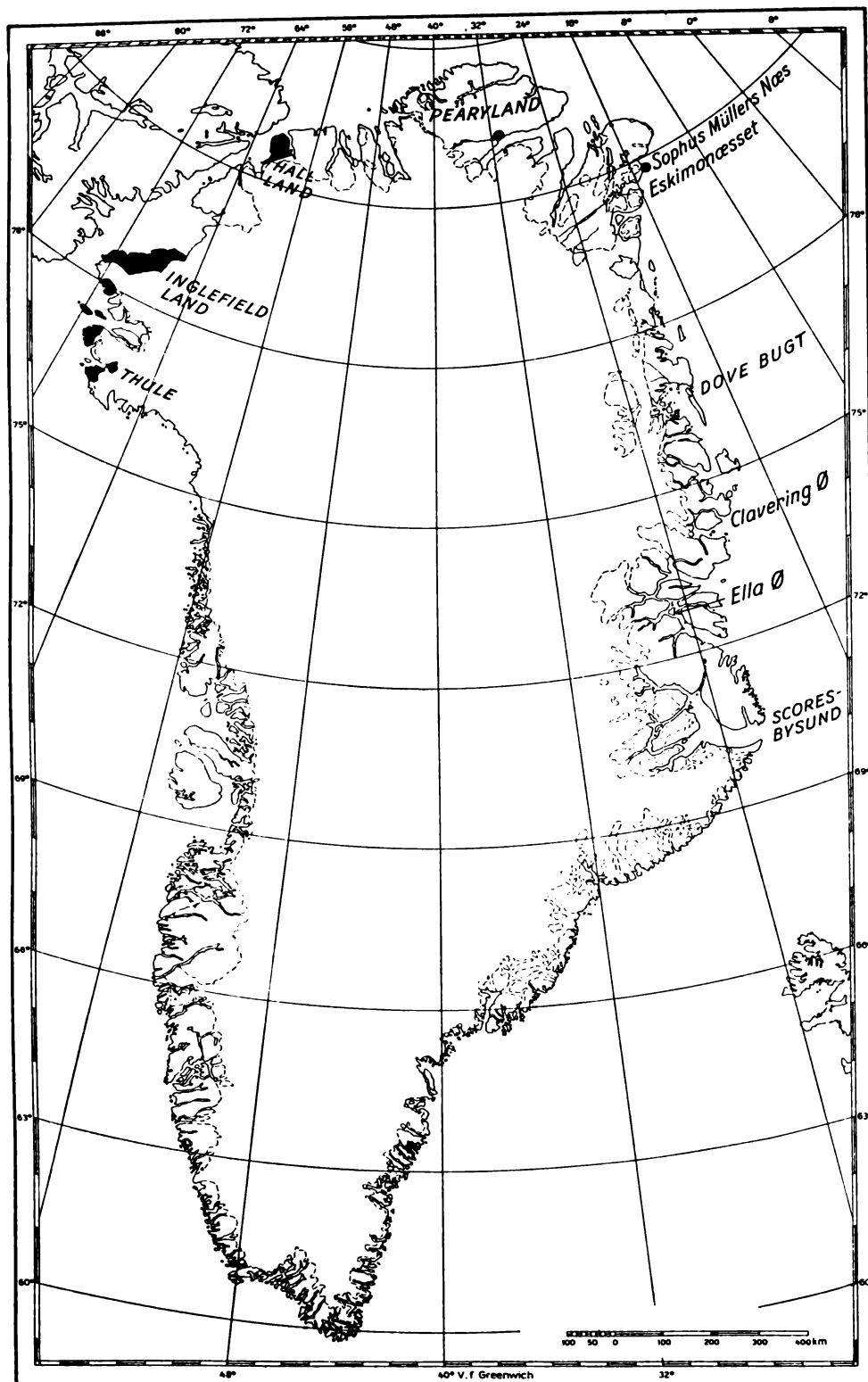

Fig. 8. Kort over Grønland med Angivelse af Findesteder for Kap Dorset Kultur-Elementer.

„shelters“ eller Jægerly for de samme Eskimoer, der beboede Vinterhusene, var det lige saa vanskeligt at forstaa dem, saa tæt ved Vinterhusene som de laa.

Ved Synet af Boligerne i Jørgen Brønlunds Fjord slog det mig straks, at de havde stor Lighed med disse „Legetøjshuse“ og „shelters“ i Dovebugt, hvis Beliggenhed ogsaa — især for Sælsøbebyggelsens Vedkommende — mindede stærkt om Placeringen i Jørgen Brønlunds Fjord. Helge Larsen nævner ovale Stenkredse, Legetøjshuse og „shelters“ fra Clavering-Omraadet.

Der aabnes nu en Mulighed for, at nogle af disse Boplads-Typer i Nordøstgrønland, i hvert Fald Dovebugt-Omraadets, markerer den nordlige Indvandings Vej sydover. Forklaringen paa, at enkelte af dem er fyldt med runde, hvide Kvartssten, kan da være den, at Børnene fra senere tilflyttede Vinterhusbebyggelser har fundet disse gamle, forladte Boliger i Terrainet uden for deres Hjem og har benyttet dem til at lege i.

Fig. 9. Moskusjægerpynten, Ildsted uden for Ruin Nr. 21. Op ad Stenen til venstre ses Træsplinter til Optændering.

Fig. 1. Dobbeltgraven set fra Øst. Østenden er skaaret væk ved Grusgravningen.

EN JYSK HØVDINGEGRAV FRA JERNALDEREN

FORELØBIG MEDDELELSE OM DOLLERUPFUNDET

AF MOGENS ØRSNES CHRISTENSEN OG OLFERT VOSS

I Eftersommeren 1946 fik et Hold Arbejdere i en Grusgrav ved Lunderskov Vest for Kolding en lille Adspredelse i deres daglige Arbejde. De stødte i Gruslaget paa en Samling Lerkar, hele og velbevarede, og da der ogsaa tæt ved Urnerne fremkom et „Bronzespænde“ (det har senere vist sig at være Hanken til et Bronzefad), satte de sig i Forbindelse med Koldinghus Museum. — Arbejdet fortsatte imidlertid og blev først senere indstillet, fordi Gruslaget paa Stedet tog saa meget af, at det ikke kunde betale sig at grave længere. Ved et rent Tilfælde fik Nationalmuseets 1. Afd. Nys om Sagen og undersøgte saa Pladsen i Sommeren 1947.

Grusgraven tilhører Lille Dollerupgaard i Dollerup; den ligger paa en Bakkeknode, der tæt uden for Lunderskov fra Syd skyder sig frem mod Kolding Aadal med en jævn Skraaning ned mod Dalens brede Engdrag. Oppe paa denne Bakkes Top saas tydeligt, at Grusgraven havde skaaret sig gennem en Række gamle Nedgravninger. De fremtraadte som mørke Tunger, der fra Markoverfladen skar sig ned gennem Grusgravens naturlige, vandrette Lag. Interessen samler sig om den største af disse, idet den viste sig at indeholde det rigeste Gravfund, der i mange Aar er fremkommet af Danmarks Jord.

Paa Bunden af en 2 m dyb og 3×3 m stor Nedgravning er to Kister blevet hensat Side om Side og mellem dem fire Lerkar (Fig. 1). Det har været Bulkister, flækkede og udhulede Egestammer svarende til de Egekister, der kan findes særdeles velbevarede i de 1500 Aar ældre Bronzealdershøje. Her var Kistetræet imidlertid ganske opløst af det gennemsivende Vand, og kun svage Spor, der med Omhu kunde pensles frem, røbede deres oprindelige Udseende: lange, smalle og halv-runde i Tværnsnit.

Over og under de Bronzesager, der fandtes, havde det opløste Metal konserveret mindre Stykker af Kistens Laag og Bund, og her saas det tydeligt, at Barken endnu sad paa Ydersiderne. — Af de døde selv var der ikke meget tilbage. Kun Tændernes knuste Emaillebeklædning angav i Vestenderne Hovedets Plads.

Oven for Hovedet stod begge Steder en stor Lerkrukke (Fig. 2,1 og 2,4) og i Fodenderne to lave Skaale, der i den sydlige Kiste var knækket over, saaledes at deres oprindelige Anbringelse er noget uvis, mens i den nordlige den ene var anbragt oven i den anden (Fig. 2,2—3 og 2,5—6). Imellem Kisterne stod, hævet lidt over Nedgravningens Bund, to Sæt Lerkar, hvert bestaaende af en stor Krukke og en mindre Skaal eller Kop (Fig. 2,7—8 og 2,9—10).

Disse Lerkar er alle hjemmegjorte, og deres uregelmæssige Udformning bærer Vidne om den primitive Teknik: ligesom Jydepotterne i Dag er de formet i Hænderne uden Brug af Drejeskive.

Den høje, bredbugede Krukke (Fig. 2,10) med de to svære Ører er blankglittet paa Overdelen og i en smal Zone over Standfladen, mens det mellemliggende Stykke er groft beklasket. Som Type findes den sammen med den lave, glittede Skaal med de tre vandrette Furer paa Overdelen (Fig. 2,5) i mange Fund fra ældre romersk Jernalder (0—200 e. v. T.) i Sønderjylland og enkelte Gange paa Vestfyn, mens det vandrette Øre, der er paa mange af Skaalene i Dollerup (Fig. 2,3,6 og 7), især anvendes i Østjylland.

Tæt neden for Tænderne fandtes i hver Kiste en saakaldt Fibula, en Art Prydsikkerhedsnaal, der har holdt Tøjet sammen om Halsen. Rester af dette Tøj var af det opløste Metal bevaret i en smal Strimmel tæt op til Naalenes lange Spiralfjedre. I Kisten til venstre var denne Naal af Sølv, med paalagt snoet Guldtraad (Fig. 3 t. v.), mens den i den højre var af Jern med Sølvindlægning (Fig. 3 t. h.).

Disse Fiblers Form har i høj Grad været udsat for Modens skiftende Luner og er derfor for Arkæologen almindeligvis et af de vigtigste Hjælpemidler ved Dateringen.

Sølvfibulaen repræsenterer dog en Naaetype, der har været i Brug gennem flere Menneskealdre. Den findes i en Række danske Fund fra 1. og 2. Aarh. (f. Eks. Skattefundet fra Vester Møllerup), og er i sikkert dateret Miljø fundet ved Udgravningen af de Fæstningsværker, som Romerne anlagde langs Rhinen-Donau grænsen mod Germanerne, saaledes i Kastellerne Hofheim og Zugmantel mellem Mainz og Frankfurt. Vi ved, at Hofheim blev jævnet med Jorden Aar 79 eller 83 — Naaeformen har altsaa været kendt allerede i sidste Halvdel af 1. Aarh. —, mens den paagældende Del af Zugmantelkastellet er fra Hadrians Tid (117—138

Fig. 2. Lerkarrene fra Dobbeltgraven. 1 : 4.

Fig. 3. De to Fibler, Guldfigerringene og Sporerne. 1:1.

e. v. T.). Nogen finere Datering end 1.—2. Aarh. e. v. T. kan Sølvfibulaen altsaa ikke give.

Det andet Stykke synes derimod kun at være anvendt i 2. Aarh. Naale af lignende Form kendes fra forskellige Grave i Nord- og Østeuropa fra denne Tid, bl. a. fra en meget rigt udstyret Grav ved Hiddensee i Pommern og synes stilistisk at være udviklet af Naale som Sølvfibulaen, idet Bøjle's skarpe Midterkam efterhaanden er faldet bort.

Midt paa den sydlige Langside laa i den sydlige Kiste to svære, hamrede Guldfigerringe, i den nordlige een, langt mindre og spinklere (Fig. 3). De er af meget fint Guld, af 990 ‰'s Lødighed i Modsætning til moderne Ringguld's 585 ‰; men til Trods for, at Guldet saaledes er langt blødere end det, vi bruger i Dag, bærer de intet Spor af Slid. Ikke helt sjældent findes saadanne glatte Guldfigerringe, der i hele deres Form svarer til vore Vielsesringe, i Grave fra romersk Jernalder, og hvor Skelettet er bevaret (det gælder saaledes den rige Kvindegrav fra Juellinge paa Lolland), kan vi se, at de er anbragt paa højre Haand.

Knap 1,5 m fra Ligets Tænder laa i den sydlige Kiste to gule Klumper af helt omdannet organisk Stof, hvori der kunde skelnes Læder og stærkt opløst Metal. Det viste sig at være Sporer (Fig. 3): kraftige Jerntorne anbragt paa en tyk Plade af Bronze, der igen har været nittet fast paa Læderfodtøjet; af dette er kun det Parti, der har ligget op til Metallet, blevet bevaret. Tornens Overside er indlagt med et fint Net af Sølvtraad, mens Bronzepladen er prydet med Sølvfligranarbejde.

Kisten med Sporerne og de to svære Guldfigerringe maa have rummet Liget af en Mand, idet Sporer i Tidens Grave findes sammen med udprægede Mandsager (f. Eks. Vaaben), og Ringene er af en saadan Størrelse, at de kun kan have siddet paa en grov Mandshaand. — Det er fristende nu at sige, at den anden

Fig. 4. Den ene Bronzespand. 1: 3.

Kiste har rummet Liget af en Kvinde, og Guldfigerringens Vidde modsiger ikke dette, selv om den vel *kan* have siddet paa en saare spinkel Mandsfinger.

Mandskisten er saa afgjort den, der er blevet rigest udstyret; den var ogsaa større og bredere end den anden. Her stod neden for Sporerne de to store og ganske ens Bronzespande (Fig. 1 og Fig. 4). Det kan med Sikkerhed siges, at de er italiske Arbejder, og sandsynligvis er de fra Capua i Campanien, der gennem Aarhundreder var den romerske Bronzeindustri Centrum.

Den romerske Skribent Cato, der døde 149 f. v. T., giver i en lille Bog om Landbrug Oplysning om, hvilke Fabrikker der producerer de bedste Redskaber

til Husholdning og Bedrift. Han skriver saaledes: „Spande, Oliekrucker, Vandkander, Vinkrucker og de andre Bronzeting skal man købe i Capua“.

En anden kendt Forfatter, Plinius den Ældre, der blev dræbt under Vesuvs Udbrud i Aar 79, skriver i sin *Historia naturalis*: „Af de øvrige Bronzesager anses de capuanske for at være de bedste, og de bestaar fint deres Prøve som Husgeraad“. — At dette ogsaa er Tilfældet i vore Dage, fortæller den tyske Arkæolog Schwantes, der hos en nordtysk Bondekone fandt en capuansk Kasserolle fra Oldtiden, der gennem de sidste 30 Aar havde været brugt i Husholdningen som Kogekar.

Grammatikeren Pomponius Porphyrio skriver i 3. Aarh. e. v. T.: „Endnu i Dag skal der fremstilles Bronzeservice i stor Mængde i Capua“.

Vi ser altsaa, at de capuanske Fabrikker har arbejdet lige fra 2. Aarh. før til 3. Aarh. efter vor Tidsregnings Begyndelse og været i Drift paa Dollerupfundets Tid.

At det virkelig drejer sig om industrielt anlagte Fabrikker, hvor hver Mand har sin begrænsede Opgave, kan vi se af de romerske Betegnelser for de forskellige Specialarbejdere: Der er først *figuratores*, Formerne. Det er dem, der har lavet Støbeformen til den dobbeltkoniske Spand, til Hanken, Hankpladerne (se Slutvignetten) og de flade Fødder. I Formene har *fusores*, Støberne, hældt den smeltede Legering, og fra dem har *tritores*, Drejerne, faaet Spanden til Behandling. De har anbragt den paa Drejebænken og pudset den af. Midt under Bunden kan man endnu se Sporet efter Drejebænkens Tap, og her omkring er der med regelmæssige Mellemlinier inddrejet 4 Par koncentriske Cirkler. Paa Spandens Overdel er inddrejet 3 Par horisontale Linier, og den smalle Mundingsrand har paa Oversiden faaet inddrejet en enkelt Linie. Samtidig har *caelatores*, Ciselørerne, taget sig af de øvrige Dele. De har med Punslen indhugget Detailerne. Paa Hankens Dyrehoved er der i grov Streg graveret Mund, Øjne og Fjer, Hankpladernes Menneske- og Dyrehoveder (se Slutvignetten) er blevet gaaet efter med Punsel, og Palmetten forsynet med Kredsornamenterne. Naar dette var gjort, manglede man kun at lodde de løse Dele, Hankpladerne og de fligede Fødder, fast. — Da Spandene blev udgravet, var Lodningerne opløst, Hankpladerne sad løse, og de flade Fødder blev liggende paa Kistens Træbund, idet Spanden blev løftet op.

Spande af denne Form findes foruden i Italien mange Steder i det øvrige Europa. Fra Skandinavien kendes godt en Snes Stykker, hvoraf kun den norske fra Østerbø er ganske Magen til vore; men da den er fundet alene, kan den ikke danne Grundlag for nogen Datering. Derimod viser Dollerupspandenes Hanke og Hankplader i deres Udformning en lidt større Grad af Stilisering end de tilsvarende Stykker fra det fynske Skrøbeshavefund. Dette dateres til 2. Aarh., „og ikke for nær Aar 200“, og en Placering af Dollerupstykkerne i Begyndelsen af 2. Aarh. synes derfor naturligt.

Nord for Bronzespandene var anbragt en ret stor vidjeflettet Bakke. Kun en ringe Del af den er blevet konserveret af det opløst Metal fra Bronzespandene, der hældede ud over den; men det er nok til, at vi kan danne os en lille Forestilling om, hvordan den har set ud. Den har været cirkelrund, 40—45 cm i Diameter. Bunden bestaar af en tynd Træplade og Kanten af en henved 2,5 cm

Fig. 5. Et af de to ens Sølvbægre, set fra oven og fra Siderne. 1 : 2.

bred, kantstillet Træliste, der med Vidjer har været flettet sammen med Bundpladen.

Paa denne Bakke, i Fodenden af Mandsgraven stod tæt sammen de to forgyldte Sølvbægre (Fig. 5). Da de blev afdækket, var de overtrukket med et tykt, hvidt Lag af Svovlsølv, der hastigt mørknede gennem lysende violette Farver. Det første, der kom frem, var Bægrenes let spidsbundede Skaale, hvis Overdele er forgyldte. Dækkende Bægerets videste Del findes en bred ornamenteret Zone, der er inddelt i 3 vandrette Baand. Ornamentikken i disse bestaar af enkle indridsede Stregmønstre: Vinkelbaand, Skraastreger og Krydsskraveringer. Her nedenfor strækker Forgyldningen sig i lange, trekantede Flige ned ad Bægerets Bug. Næsten helt ude mellem disses Spidser iagttoges Loddespor paa to diametralt modsatte Punkter af Bægerskaalene, der hver oprindelig har været forsynet med to fastloddede Hanke; Lodningen var imidlertid her, ligesom ved Bronzespandene, opløst, og Hankene var faldet af og laa nede paa Bakken. De var ogsaa af Sølv og bestod af en guldbelagt Plade, der har siddet vandret ud fra Mundingsranden, og en Fingerbøjle, anbragt umiddelbart under denne. Paa Fig. 5, øverst, ses Bægeret fra oven, og her kan man bedst se de vandrette Tømmelfingerpladers Udformning: Den lille spidsovale Plade, der er forsynet med en profileret Endeknop og paa Oversiden ornamenteret med et indridset Stregmønster, og de to groft forenklede Dyrehoveder, der herfra udgaar til begge Sider langs Bægerets Munding. Paa Fig. 5 (nederst) ser man, at Fingerbøjlen paa Ydersiden er ornamenteret med et støbt Vinkelbaand mellem to ophøjede Vulste. Den ender forneden i en Knop, der er udformet som et stiliseret Dyrehoved.

Nedenunder Skaalene kom Bægrenes smukt profilerede Fødder frem. Ogsaa her var Lodningerne opløst, og Skaalene havde forskudt sig en Smule i Forhold til dem. Fodens Overside er prydet med smaa Guldtrekanter, der vender Spidsen ind mod Midten.

Sølvbægerpar af denne Form findes i enkelte rige Grav- og Skattefund i Mellem- og Nordeuropa, og har her en Udsmykning af tydelig romersk Karakter. Enkelte er endog under Bunden forsynet med en latinsk Indskrift, der gerne angiver Bægrenes Vægt. Dyrehovederne paa Hankpladerne fra Dollerup, og de horisontale Baands uensartede Stregornamentik, synes imidlertid at være Udtryk for en mere barbarisk Stilfølelse, og der er endnu ikke ført noget afgørende Bevis for Dollerupbægrenes italske Oprindelse.

Foruden Sølvbægrene laa der paa Bakken en enægget Jernkniv med sølvbeslaet Skede og en Kam af Ben. Denne er skaaret ud af eet Stykke og har halvrundt Haandtag, forsynet med en Karvsnitornamentik, der genfindes paa en Kam i det ovennævnte Skrøbeshavefund fra 2. Aarh. Tilsvarende Kamme kendes fra mange samtidige nordtyske og skandinaviske Fund og støtter altsaa Dollerupgravens Datering til andet Aarhundrede.

I den nordlige Kiste er der sat 2 Drikkehorn (Fig. 6) med Aabningerne tæt op til den dødes Mund. Selve Hornet er forsvundet — kun Rester af det sidder endnu tilbage paa de Bronzeringe, der to og to har dannet Mundingerne, og i de Endebeslag, der som fint formede Kohoveder har afsluttet Drikkehornene. De har været forsynet med Bæreremme, hvoraf kun Bronzeled med paasiddende Læderstumper er tilbage.

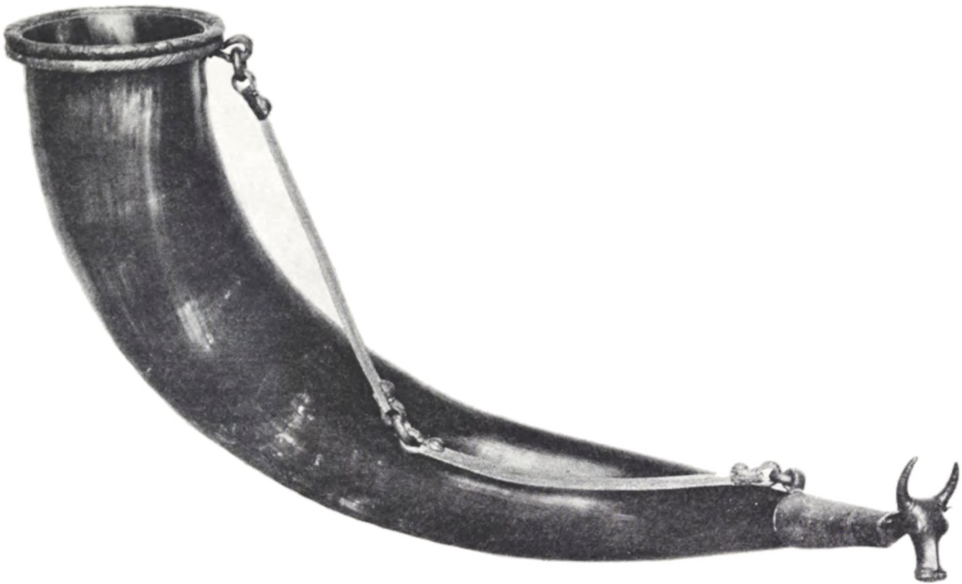

Fig. 6. Beslagene til det ene Drikkehorn monteret paa et moderne Oksehorn. 1 : 3.

Saadanne Drikkehornspar, med Bronzebeslag af varierende Form, findes hyppigt i Mands- og Kvindegrave fra romersk Jernalder, og de Skribenter, der i Kulturcentret Rom paa denne Tid skrev Etnografi om „Barbarerne nordpaa“, har netop lagt Mærke til denne Skik.

Cæsar skriver saaledes, at „Germanerne samler med Iver Uroksens Horn for at omslutte dets Rande med Sølvbeslag, hvorefter de bruges som Drikkehorn“, og endvidere beretter Plinius den Ældre, at „Barbarerne nordpaa drikker af Uroksens Horn. De fylder Hornene parvis to og to fra samme Dyrehoved“. Men hvorfor nu altid to og to? Et Fund fra Skudstrup Mose i Sønderjylland kan give en Forklaring. Tørvejorden havde her bevaret Hornstoffet i to Drikkehorn saa godt, at en biokemisk Undersøgelse af deres Indhold kunde foretages. Det ene havde rummet Mjød, gjort af Honning, det andet Øl, brygget af en primitiv Hvedeart Emmer. Det synes, som om disse parvis optrædende Drikkehorn er Udtryk for en fast Drikkeskik, der har krævet baade Øl og Mjød.

De smaa Kohoveder, der afslutter Drikkehornene fra Dollerup, er i deres raffinerede Udformning enestaaende; men selve det, at Hornene er forsynet med et Ko- eller Tyrehoved genfindes i en Række Gravfund i Danmark, Sverige og Nordtyskland fra 2. Aarh. e. v. T. Hvor forskellige disse Dyrehoveder end er, har de Træk fælles, der synes at vise, at Forudsætningerne for dem ligger langt tilbage i Tid, før den romerske Kulturs Opblomstren og Ekspansion, og de er saaledes Udtryk for, at der, uanfægtet af den paatrængende romerske Kultur, har

kunnet trives et selvstændigt Kunsthaandværk af høj Kvalitet oppe hos de „vilde Nordboer“.

Ved Bæltstedet laa der i den nordlige Kiste foruden nogle smaa Sølvsmykkebeslag et Bæltespænde af Jern, og ved Fødderne en lille Jernkniv.

Drikkehornene, Sølvbægrene, Spandene, Lerkarrene og Smaaknivene er alt sammen noget, der hører Maaltidet til; og dette er typisk for Tidens Grave. Foruden at medgive det almindelige Dragttilbehør af Naale og Smykker, har man dækket op for de døde. I de fattigere Grave — de talrigeste — er der kun Lerkar og hyppigt en Kniv af Jern, mens dette enkle Service i de rigere Grave suppleres af enten de hjemmegjorte Drikkehorn eller — sjældnere — et importeret Drikkestel. Det berømteste af disse, fra Hoby, omfatter bl. a. de to reliefprydede Sølvbægre.

Gravfundene belyser kun en lille Del af det Liv, der har været levet i Danmark for snart 2000 Aar siden. De fortæller ikke noget om det daglige Slid, om mørke og usunde Boliger, om knugende Angst overfor Naturmagterne, men kun om den Glæde ved Mad og Drikke, ved kunstfærdige, velformede Lerkar og skinnende Importsager, der har kunnet kaste et lyst og lykkeligt Skær over Hverdagen. Den Glæde har de døde faaet med sig paa Vejen til en anden Verden.

Fig. 1. Elfenbensrelief i Antiksamlingen.

ET ÆGYPTISK ELFENBENSRELIEF FUNDET PAA RHODOS

AF MARIE-LOUISE BUHL

BLANDT de Rhodosfund, som Carlsbergfondet i 1942 skænkede Antiksamlingen, er der et usædvanlig fint Brudstykke af et lille ægyptisk Elfenbensarbejde fra Lindos (muligvis stammende fra et Skrin; Højde 9,1 cm) (Fig. 1). Kun den ene Side er forarbejdet og viser i lavt Relief en Kvinde gengivet paa ægte ægyptisk Vis. Hun staar vendt mod højre og bærer en Paryk, hvis Lokker er stiliseret som Perler. Rundt om Hovedet er lagt nogle Lotusstængler, der i Nakken danner en stor Løkke; Blomsterne er anbragt foran i Panden. Et eller andet stikker frem under Parykken paa Kinden; det kan maaske være et Øresmykke eller det naturlige Haar. Man har utallige Eksempler paa begge Gengivelser inden for den ægyptiske Kunst. Hvis det drejer sig om et Øresmykke, synes det at sidde lovlige højt oppe i Tindingen; men en Haarlok plejer som Regel at være gengivet med Spidsen bøjet opad. Skuldrene ses forfra, mens Bryst og Underliv er

Fig. 2. Psamtik-Nefersamu's Relief i det ægyptiske Museum i Kairo.

Fig. 3. Zanofer's Relief i det ægyptiske Museum i Kairo.

Fig. 4. Tigranrelieffet i Museet i Alexandria.

vist i den karakteristiske $\frac{3}{4}$ Drejning. Kvinden er iført et lille folderigt Shawl, der dækker Skuldre, Ryg, højre Overarm og Side. Om Halsen er fæstnet en Lotusblomst; Haandleddene er prydet med Ringe. Med venstre Haand løfter hun en Krukke, mellem Fingrene hænger en Lotusblomst, og paa Armen er ophængt en And. I den sænkede højre Haand bærer hun en Sivkurv. Bag hende ses en Kalv med en Lotusblomst om Halsen. Foran Kalven staar en Dreng vendt mod højre. Haaret er kun antydnet, hvor det holder op i Nacken. Det ser ud til, at han ogsaa har været udstyret med en Lotusblomst om Halsen; ellers er han kun iført et folderigt og frynset Lændeklæde. Foran og over Drengen er gengivet forskellige Lotus- og Papyrusblomster.

I det store Værk om Lindosfundene har man ikke ment at kunne datere Relieffet nøjere end til den ægyptiske Sentid. Det skyldes muligvis, at man ikke har lagt tilstrækkelig Vægt paa Sammenligningen med Kalkstensreliefferne fra det 5.—3. Aarhundrede f. Kr. hidrørende fra Gravene omkring Memphis.

Fig. 2 viser saaledes et Kalkstensrelief i Museet i Kairo, fundet i et antikt Hus ved Mitraneh, sandsynligvis havnet der efter at være røvet fra en af de nærliggende Grave. Det har ifølge Indskriften tilhørt en Mand ved Navn Psamtik-Nefersamu. Den afdøde sidder yderst til venstre i Billedet, vendt mod højre, hvorfra der kommer en Procession bestaaende af syv voksne og fire Børn. Det drejer sig om en Offerscene af den Art, som man kender fra det Gamle Riges Grave (2780—2280 f. Kr.). Der bringes den afdøde Ofre af Kvæg, Fjerkræ, Korn, Blomster etc. Det er især Kvindefigurerne, der har stilhistorisk Betydning. De bærer kort Haar og er iført et kort Shawl, dog uden Gengivelse af Folder, men ellers Magen til Lindospigens. Om Halsen

har de Amuletter. To af Kvinderne og en af Mændene bærer Sivkurve svarende til den, som er vist paa vort Relief. To af Drengene er iført korte Lændeklæder, mens de to andre ser ud til at være nøgne.

Et andet Kalkstensrelief i Kairo er fundet i Heliopolis (Fig. 3). Det har tilhørt en Mand ved Navn Zanofer. Scenen er den samme som den foregaaende. Processionen bestaar her af ialt ni voksne, en større og en mindre Dreng. Af de voksne er de fire Kvinder. Den første og den tredje Kvinde bærer lidt længere Haar end de andre. De to forreste er udstyret med Lotusblomster om Haaret ligesom Pigen paa Lindosfragmentet. Sandsynligvis er denne Prydelse for de to andres Vedkommende udeladt paa Grund af Pladsmangel. De bærer alle det korte Shawl, og tre af dem har Lotusblomster om Halsen. Den forreste Kvinde frembærer en Krukke og nogle Fisk, den næste en Buket Lotusblomster, den tredje løfter et Fuglebur i Vejret, og den fjerde bringer to Ænder. To af Mændene og den største Dreng bærer de samme Sivkurve som omtalt ovenfor.

Begge de to Kairorelieffer er dateret til det 29.—30. Dynasti (398—341 f. Kr.); men naar man sammenligner dem med hinanden, er der en vis Forskel, idet Zanoferrelieffet frembyder en Elegance og Overdaadighed, som staar i Modsætning til det første, og som derfor viser frem til en senere Tid. Man lægger f. Eks. Mærke til Kalvenes gratiøse Holdning og til Blomsterpragten.

Fig. 4 viser det saakaldte Tigranrelief, som af Tigran Pasha blev foræret Museet i Alexandria. Det skildrer, hvorledes et Musikkorps underholder den afdøde, som ses til venstre i Billedet; ifølge Indskriften hedder han ogsaa Zanofer, men er imidlertid ikke identisk med den oprindelige Ejer af det foregaaende Relief. En stor Buket af Papyrus med en Trane og to Ænder, der alle har Lotusblomster i Næbbet, er anbragt foran de optrædende, ialt syv Personer, hvoraf de fem er Kvinder. Forrest sidder en Harpist indhyllet i et folderigt Gevandt, derefter følger en Trommeslagerske og to Kvinder, som klapper i Takt med Musikken.

Det er især Trommeslagersken, som tiltrækker sig vor Opmærksomhed. Hun bærer en kort Paryk med Lotusstængler, bundet rundt omkring Hovedet, dannende en Løkke i Nakken. Der er anbragt en Blomst i Panden. Prydelsen svarer nøjagtigt til Lindospigens. Trommeslagersken er iført to Klædninger. Den underste er en stram Kjortel med kun et Skulderbaand. Den øverste bestaar af et langt Shawl med Frynser for de smalle Ender. Det omslutter Legemet paa følgende Maade: Det ene Hjørne af Stoffets smalle Ende trækkes hen over venstre Skulder, Langsømmen bliver fra venstre Side trukket bagom hen imod højre Hofte og føres hen foran Brystet, hvorefter den atter fra venstre Side ledes om bag Ryggen for endelig at slaas op over højre Skulder. Saaledes hænger der altsaa et Hjørne ned over hver Skulder. Disse Flige kunde knyttes foran paa Brystet; men som Regel var det kun den fra højre Skulder, der blev fæstnet til Underdragten, hvad man kan se paa den sidste af de tre forreste Kvinder, der er iført den samme Klædning som Trommeslagersken. Dragten fortjener denne indgaaende Beskrivelse, da den er Prototypen for den, som Gudinden Isis var iført, da hun holdt sit Indtog i den hellenistiske Verden. Kunstneren har, ligesom det kan ses paa Lindospigens Shawl, forsøgt at gengive Stoffets Folder som svage Bølger.

Yderst til højre i Billedet ses en ofrende Mand og to Danserinder. Den forreste

Fig. 5. Relief i Statsmuseet i Berlin.

af disse Kvinder spiller paa Lyre og den bageste paa Guitar. Om de korte Parykker er der lagt Lotusstængler, og foran i Panden sidder en Lotusblomst. Den sidste Danserinde har den velkendte Løkke i Nakken. Ligesom Lindospigen er Kvinderne kun iført korte Shawler.

Tigranrelieffet er dateret til Begyndelsen af Ptolemaiertiden, altsaa i de første Aartier efter 332 f. Kr.; det er rent ægyptisk i Fremstillingen, uden noget Spor af græsk Indflydelse.

I Museet i Berlin fandtes før Krigen et Brudstykke af et Kalkstensrelief (Fig. 5), der forestiller en Offerscene. Vi ser en Mand og en Kvinde frembære deres rige Gaver i Form af Kvæg, Frugter og Blomster. Baade Manden og Kvinden har korte Parykker, hans Haar er lidt længere end hendes, og begge er prydet med en Lotusblomst i Panden. Hun er iført den ovenfor omtalte Isisdragt. Over hendes højre Skulder ser man Benene af et Barn, som rider paa en Bærestang, der ligger hen over hendes Nakke. Drengen yderst til højre bærer paa Hovedet en lille spids Hue, karakteristisk for den græsk-romerske Tid og har et Klæde viklet om Kroppen. I Haanden holder han den tidligere omtalte Sivkurv, som vi altsaa kan finde paa Sentidens Relieffer lige fra 5. Aarhundrede f. Kr., og som endnu gengives paa et Relief i Kom Ombos fra Augustus' Tid (Fig. 6).

Foruden til Personerne lægger vi Mærke til de tre Okser, hvoraf den ene giver Die til en Kalv, og den anden ligger hen over Mandens Skuldre. Til Trods for, at det her drejer sig om fuldvoksne Dyr, er disse i Forhold til Personerne gengivet altfor smaa; men det er et velkendt Trick, som allerede blev brugt i det Gamle Riges Relieffer, for at Okserne simpelt hen ikke skulde dominere Billedet.

Da der ogsaa fandtes hornløst Kvæg i Ægypten, ved man ikke, om det paa de omtalte Relieffer fra Kairo drejer sig om hornløse Køer eller blot Kalve.

Berlinerrelieffet er under græsk Indflydelse. Man kan blot betragte Folderne i Isisdragten og Blomsterkransene paa Bærestangen, som Kvinden har paa Skulderen, eller den smukke Modelling af den diende Kalv, alle disse Enkeltheder røber det græske Stilpræg. Dog kommer man ikke bort fra, at Relieffet i Grundtrækkene er ægyptisk; fremfor alt er de fremstillede Personer ægte Ægyptere. Stilen er altsaa yngre end Tigranrelieffets; et lignende Foldekast i Kvindedragten findes paa visse klassiske Værker fra tidlig romersk Kejsertid.

Da Lindosrelieffet virker rent ægyptisk, kan man ved Sammenligningen se bort fra Berlinerstykket, og man opdager hurtigt, at vort og Tigranrelieffet har visse fælles Træk, som man ikke finder paa Reliefferne i Kairo. Her kan saaledes nævnes den specielle Nakkeløkke, Folderne i Lindospigens og Trommeslagerskens Klædninger og Ligheden i Fremstillingerne af Blomster og Fugle.

Naar man nu efter den foregaaende Undersøgelse kan datere Lindosrelieffet til samme Tid som Tigranrelieffet, altsaa Begyndelsen af Ptolemaiertiden, vil det være nærliggende at minde om den nære Forbindelse mellem Ægypten og Rhodos paa dette Tidspunkt. Ifølge Lindoskrøniken ved man, at Ptolemaios I (323—283 f. Kr.) har besøgt Lindos, vistnok i 304 f. Kr., og hans Venskab med Rhodierne var af en saadan Art, at der paa Øen oprettedes en Kult for Kongen. Det var ogsaa her, at han fik Tilnavnet Soter d. v. s. Frelser. Det er da ikke udelukket, at det lille Elfenbensrelief med en Offerscene, hvoraf vi har et Brudstykke bevaret, kan have prydet et Skrin, som er kommet til Lindos under Ptolemaios I's Regering, maaske endda blandt de Gaver, som Kongen og hans Følge har skænket Athena Lindia paa Byens Akropolis.

Fig. 6. Relief i Kom Ombo.

Fig. 1. Træesken med Runeindskrift fra Garbølle Mose ved Stenmagle. Ca. 2 : 3.

EN TRÆESKE MED RUNEINDSKRIFT FRA EN SJÆLLANDSK MOSE

Af C. L. VEBÆK

EN Dag i Slutningen af Juni 1947 arbejdede et Hold Tørvearbejdere i Garbølle Mose — en sydøstlig Gren af den store Aamose i Midtsjælland — nær Stenlille (Stenmagle Sogn, Alsted Herred, Sorø Amt). En af Arbejderne, Gunnar Larsen, Slagelse, gravede med Skovl Tørvedyndet op i Ælteværket. Pludselig stødte han i 0,85 Meter Dybde paa en lille mørk Genstand af Træ. Han samlede den op og saa da, at det var en Æske med Skydelaag. Larsen aabnede Æsken, men fandt kun lidt Tørvejord i den. Imidlertid var Lederen af Tørvearbejdet der paa Stedet, Forvalter Axel Poulsen, kommet til, og han fik nu taget Æsken i Forvaring. Forvalteren saa med det samme, at der paa en af Æskens Sider var indridset nogle runelignende Tegn; pr. Telefon satte han sig straks i Forbindelse med Dyrslæge O. Schram, Stenlille, hvis Interesse for Oldsager er kendt der paa Egnen, og fortalte om Fundet. Ved et heldigt Tilfælde var den, der skriver disse Linier, netop den Dag paa Undersøgelse omkring Stenlille, saaledes at jeg omgaaende efter at have faaet Besked om Fundet fra Dyrslæge Schram sammen med denne kunde tage ud til Findestedet. Nu sker det ikke saa sjældent, at der bliver givet Meddelelse om Fund af Runeindskrifter paa Sten og andet Materiale; men som oftest viser det sig at være enten ganske tilfældige Ridser, frembragt af Men-

nesker eller fra Naturens Haand, eller om direkte Forfalskninger. Det var derfor med en vis Skepsis vi tog ud til Mosen; men denne Gang blev det ingen Skuffelse. Vi stod virkelig over for en ægte Runeindskrift, ridset i Træ — det Materiale, Runeskriften oprindelig er tilpasset efter — og dertil glimrende bevaret. Den lille Træeske blev paa Stedet indsvøbt i en vaad Klud og samme Dag bragt til København, hvor Stykket blev fotograferet og konserveret. Sin Lidenhed og sit beskedne Materiale til Trods indtager Runeæsken fra Stenmagle Sogn Pladsen som det fornemste Enkeltfund, der er fremkommet ved Tørvegravningen i Danmark 1947, og Stykket er overhovedet et af de vigtigste Runemindesmærker, der nogensinde er fundet. Arbejdsmanden, Forvalteren og Dyr lægen, der hver for sig bidrog til, at Æsken ikke gik tabt, fortjener da ogsaa Nationalmuseets oprigtige Tak.

Stenmagle-Æsken (Fig. 1) er, som nævnt, af Træ. En Vedbestemmelse, foretaget af cand. mag. Jørgen Bendt Hansen, Botanisk Museum, har vist, at Træarten — ogsaa for Laagets Vedkommende — er Taks. Æsken er af omtrent samme Form som et moderne Penalus, med Skydelaag. Selve Æsken er skaaret ud i eet Stykke. Længden er ca. 17 Centimeter, Bredden $4\frac{1}{2}$ —5 Centimeter og Højden ca. 5 Centimeter. Siderne er glat afpuksede, uden Spor af Udsmykning af nogen Art. Det er et net, meget enkelt Stykke Husflid. Takket være den konserverende Mosejord er Æsken fortrinligt bevaret, og heldigvis blev den ikke beskadiget, da den blev gravet frem.

Det, der gør Æsken saa interessant og værdifuld, er den Runeindskrift, der findes indridset paa den ene af Æskens Sider, og som den Dag i Dag staar saa klart og skarpt, at den kan læses med absolut Sikkerhed (Fig. 2)*). Indskriften, der staar paa Hovedet, naar Æskens Laag vender opad, bestaar af ialt 17 Runetegn, tilhørende den ældre Runerække (urnordiske Runer):

N F X I R F M F Y † F P I M Π
h a g i r a d a r t a w i d e

De 15 af Tegnene er egentlige Bogstaver, medens de 2 blot er Tegn til Adskillelse af Ordene: Vist oprindelig 5 ganske korte Streger, der næsten er faldet sammen til een Linie. Der staar altsaa 2 Ord, hvoraf det første er et Mandsnavn, det andet et Udsagnsord, i Datid, 3die Person, Ental. Dette sidste Ord betyder med en til Vished grænsende Sandsynlighed „gjorde“, „fremstillede“ (underforstaaet: Æsken). Mandsnavnet Hagiradar træffes her for første Gang. Det synes sprogligt at staa i Forbindelse med Tillægsordet hagråd, der findes i Oldnordisk (Vestnordisk), og som har Betydningen „dygtig til at give Raad“. Det andet Ord, tawide, træffes her for anden Gang i en urnordisk Indskrift. Hidtil var det eneste Sted, hvor Ordet forekom, Indskriften paa det lille Guldhorn fra Gallehus ved Møgeltønder, et af de navnkundigste danske Oldfund. Paa Guldhornet optræder Ordet i Datid, 1. Person, Ental: tawido. Faa Ord har som dette været diskuteret blandt Sprogforskere; der har været stærk Uenighed om dets Betydning, idet nogle har ment, at det betød „udsmykkede“ (nemlig Hornet, med Billedfremstillinger), andre, at det betød „lavede“, „fremstillede“. Det nye Funds store sproglige

* De her meddelte runologiske Oplysninger hidrører fra Anders Bækstedts Publikation af Indskriften i Acta Archaeologica 1947.

Fig. 2. Runeindskriften paa Stenmagle-Æsken. 1 : 1.

Betydning ligger først og fremmest deri, at der nu ikke kan være Tvivl om, at Ordet *tawide* har den sidste Betydning, eftersom Æsken ikke har nogen Form for Udsmykning.

Trææsken fra Stenmagle er den første i sin Art, hvor der er konstateret en Runeindskrift. Typen er i sig selv meget almindelig; der foreligger et stort Antal lignende Æsker her fra Landet, og ligeledes fra Udlandet, i hvert Fald fra de skandinaviske Lande. Langt de fleste af disse Stykker — der findes i alle Størrelser, fra ganske smaa til flere Gange Stenmagle-Æskens Størrelse — hidrører fra de senere Aarhundreders Bondekultur og er som oftest rigt udsmykkede med udskaarne Mønstre, Navne og Aarstal. Kun nogle faa Eksemplarer synes med Sikkerhed at kunne henføres til Oldtiden; det drejer sig om flere uornamenterede, mer eller mindre ødelagte Æsker fra det store Mosefund i Vimose Nord for Odense. De talrige Genstande fra dette Fund dateres til Tiden mellem 100 og 300 e. Kr.; nogen nærmere Bestemmelse af Æskernes Alder inden for dette Tidsrum er ikke mulig. Desuden foreligger i et Fund fra Norge en meget smuk og velbevaret ornamenteret Æske — som Stenmagle-Æsken af Taks —, der kan dateres til 4.—5. Aarh. e. Kr., og i en svensk Mose et Æskelaag fra omtrent samme Tid.

Hvis Stenmagle-Æsken ikke havde baaret en Runeindskrift, vilde det have været umuligt at bestemme, hvorvidt den var fremstillet i Oldtiden eller maaske saasent som i forrige Aarhundrede. Men takket være Indskriften er vi i Stand til med Sikkerhed at placere Stenmagle-Æsken i Oldtiden. Efter de hidtil fremdragne Fund med urnordiske Runer synes den afgjort, efter saavel Runeformerne som Sproget at dømme, at høre til blandt de ældste. Stenmagle-Æsken er næppe yngre end ca. 550 e. Kr. og sikkert ikke meget ældre end ca. 200 e. Kr.

Ved de fleste arkæologiske Fund fra Tørvemoserne har man i de senere Aar ved Forsøg paa Fastsættelsen af deres Alder med stor Fordel benyttet sig af

Pollenanalysen, d. v. s. en Datering af det Tørvelag, hvori Genstanden har ligget, udfra det paagældende Lags Indhold af Træers og Urters Pollen (Støvkorn). Denne Metode giver de sikreste Resultater, naar det drejer sig om ældre Aflejringer, særlig fra Stenalderen, medens der endnu ikke er saa stor Sikkerhed, naar det drejer sig om yngre Mosedannelser. I Tilfældet med Runeæsken var Forsøget paa en Datering ad pollenanalytisk Vej for saa vidt uden større Værdi, eftersom selve Indskriften gav en saa nøje Datering, som det overhovedet vilde være muligt at faa. Imidlertid kunde man maaske omvendt ved Hjælp af Runeæskens Fundlag faa fastlagt og omtrentlig tidsbestemt en bestemt Horisont i Tørven, saaledes at der kunde drages Nytte heraf til en pollenanalytisk Datering af eventuelle fremtidige Fund fra tilsvarende Tørvelag. Derfor blev der et Par Dage efter, at Æsken var fremdraget, paa Findestedet foretaget en indgaaende mosegeologisk Undersøgelse ved Adjunkt Svend Jørgensen og Assistent Svend Thorkild Andersen. Desværre fremgik det af Undersøgelsen, at det Tørvelag, hvori Æsken laa, var et Driftlag bestaaende af sammenskyttet Materiale, saaledes at Betingelserne for en pollenanalytisk Bestemmelse var mindre gode. Gennem den geologiske Undersøgelse opnaaedes der dog et Resultat, idet det synes sandsynligt, at Æsken er blevet aflejret paa Bunden af en forlængst tilgroet Slyngning af Sandlyng Aa, hvis regulerede Løb nu passerer ca. 50 m Vest om Findestedet.

Hvorledes Runeæsken er kommet til at ligge paa dette Sted, om tabt eller henkastet, er uvist, ligeledes hvad Æsken har været brugt til. Som nævnt foran fandtes der nu kun Tørvejord i Æsken. I Æsken fra det norske Gravfund laa der en Bronzesynaal, en Stump Betalingsguld og et Fragment af et lille Sølvbeslag. De nyere Æsker af denne Type har været brugt til de mest forskellige Ting: Som Opbevaringssted for Syredskaber, Aareladningsinstrumenter, Barberknive, Lys, Nipsting o. m. a. Der kendes ogsaa Eksempler paa, at saadanne Æsker har været brugt til Orm og anden Fiskemadding. Mon Stenmagle-Æsken ikke skulde have haft denne sidste Bestemmelse? Maaske har den, der fremstillede og ejede Æsken, Hagiradar, siddet og fisket ved Aaens Bred; han har haft Æsken med sig, fyldt med Orm, men ved et Uheld er den faldet i Vandet, hvor den snart er gaaet til Bunds. I Tidens Løb er der aflejret Tørv omkring den og over den, hvorved den er blevet bevaret til vore Dage.

Fig. 1. Tetradrachme fra Alexander d. Store, præget i Pella i Makedonien kort efter 336 f. Chr.
I den kgl. Mønt- og Medaillesamling. 2 : 1.

ALEXANDER DEN STORES MAKEDONISKE HANDELSCENTRER

AF NIELS BREITENSTEIN

EFTER at den kgl. Mønt- og Medaillesamling i 1943 havde publiceret sin omfattende Samling af Alexander den Stores Mønter, erhvervedes 1947 en sjælden Alexander-Tetradrachme (Fig. 1), som i særlig Grad bidrager til at belyse de makedoniske Udmøntninger fra hans første Regeringsaar i 330'erne f. Chr., og Tids- og Stedfæstelsen af denne Mønt, som her skal gives, giver samtidig et Indblik i, hvilke sikre Resultater man nu i Modsætning til tidligere kan naa, ikke blot i kunst-, men ogsaa i handelshistorisk Henseende, ved et Studium af Møntstemp- lernes indbyrdes Forhold.

Studiet af Alexander den Stores Møntvæsen, som danner Grundlaget for vor Viden om Handel og Økonomi i hans nyskabte Verdensrige, har fra første Færd haft Tilknytning til Danmark, idet det var en af forrige Aarhundredes betydelig- ste Møntlærde, Ludvig Müller, som først gav en samlet Behandling af det omfat- tende Emne, i 1855. Mønterne fra den ældre græske Tid, da hver By havde sine særlige Typer, kan som oftest uden Vanskelighed lokaliseres ved deres Indskrif- ter; men i Grækenlands økonomiske Forhold maatte nødvendigvis ved Skabelsen af Alexanders Verdensherredømme indtræde Ændringer af revolutionerende Art. Det gjaldt nu om at skabe Ensartethed, saaledes at Nord og Syd, Øst og Vest kunde staa i økonomisk Forbindelse uden adskillende Grænser. Der indførtes derfor helt nye Mønttyper, som kunde gælde i hele Riget, og vi har i vore Dage som Vid- nesbyrd herom de ved første Øjekast saa lidet forskellige, uhyre Masser af Møn- ter med Alexanders Navn, baade af Guld, Sølv og Bronze. Formaalet med Mül- lers Værk „Numismatique d'Alexandre le Grand“, som værdsattes højt af Sam- tiden, maatte da være at finde ud af, hvilke Møntsteder der havde været i Virk- somhed under Alexander, hvor Tyngdepunkterne i det økonomiske Liv som Følge

Fig. 2. Tetradrachmer fra Alexander d. Store, præget i Amphipolis i Makedonien ca. 336—332 f. Chr.
I den kgl. Mønt- og Medaillesamling. 1:1.

heraf laa, hvor Handelsvejene gik, og hvorledes Alexander paa dette Felt stillede sig over for de besejrede Folk. De almindeligste blandt Alexanders Mønter var Tetradrachmerne, Sølvmønter, som paa Forsiden bærer Herakles' Hoved med Løveskind og paa Bagsiden en tronende Zeus, som holder en Ørn og et Scepter. Desuden ses paa Bagsiden altid et eller andet Møntmærke, Monogram eller Bogstav foruden Alexanders Navn. Disse Møntmærker i Forbindelse med den individuelle Billedstil var i store Træk Müllers Ledetraad ved hans Ordning. Han inddelte Mønterne kronologisk i store Grupper efter deres Stil, og derefter blev hele Materialet ordnet geografisk, idet Mønterne henførtes til den By, hvor Møntmærkerne, som de bar, syntes at finde Tilknytning til de fra ældre Tid ved Indskrift eller Type sikkert henførte Mønter. Der kom paa den Maade en utrolig Masse Møntsteder ud af det, betydelige og ubetydelige Byer imellem hinanden, og saa var der endda det ubehagelige ved Systemet, at der blev lange Rækker af Mønter til Rest, hvis Hjemsted maatte forblive ubestemt. Men en vis Orden fik man paa det, og den var den gældende overalt gennem mere end et halvt Aarhundrede. Det var først det meget store Fund af Alexander-Tetradrachmer, som i 1905 blev gjort ved Demanhur i Nærheden af Memphis i Ægypten, der bevirkede, at Studiet toges op paany af en af vort Aarhundredes betydeligste Numismatikere, Amerikaneren E. T. Newell. Demanhur-Fundet, som saaledes blev grundlæggende, mentes, da det fremkom, at have omfattet ca. 20,000 Tetradrachmer, men da Newell i 1923 naaede til en endelig Publikation af Fundet, kunde han kun opregne 4862 Stykker, og han udtaler paa dette Tidspunkt, at der næppe havde været mere end ca. 7000 Mønter ialt; Resten var journalistisk Sensationsoverdrivelse. Naar der paa Grundlag af dette meget store Fund er naaet saa epokegørende nye Resultater, skyldes det en fuldstændig Nyorientering i selve Metoden, grundet paa et minutiøst Studium af Møntstemplerne. Mønter præget med samme Forsidestempel kan have Bagsider præget med forskellige Stempler eller omvendt, og Maalet er da ved Hjælp af den forskellige Sammenkobling af de samme Stempler sammenholdt med den stilistiske Udvikling at kunne fastslaa Udviklingen. Naturligvis maa der ogsaa her regnes med visse Usikkerhedsmo-

Fig. 3. Tetradrachmer af Alexander d. Stores Type, præget i Amphipolis ca. 324—323 og 318—308 f. Chr. I den kgl. Mønt- og Medaillesamling. 1:1.

menter, som f. Eks. at eet Stempel har holdt længe, mens et andet hurtigt er sprunget i Stykker, et ældre Stempel kan være taget i Brug paa ny o. s. v. Men det er dog den sikreste Metode til at bringe Orden i Møntrækkerne og fastslaa Kronologien. Og ved Studiet af Alexandermønterne er Studiet af Stemplerne desuden af absolut Betydning paa en helt anden Maade, nemlig ved Adskillelsen af de mange forskellige Møntsteder ligefra Makedonien i Vest til Babylon i Øst og Alexandria i Syd. I ældre Tid havde man nok et vist Blik for Stilen, men fordelte Mønterne over vidt forskellige og fjernt fra hinanden liggende Byer, idet man oversaa, at det ikke blot er Kunststilen, der betinger Samhørigheden, men ogsaa den Omstændighed, at Oldtidsmønter prægede med samme Stempler uden al Tvivl hører samme Sted hjemme. I Oldtiden skar man Stemplerne med Haanden og uden de mekaniske Hjælpemidler, man nu har til at sikre identiske Kopier af Original- eller Modelstemplet. Derfor kan Alexander-Tetradrachmer, præget med samme Forsidestempler ikke, selv om de har Bagsider med forskellige Møntmærker, være, som Müller antog det, f. Eks. en fra Magnesia i Thessalien, en anden fra Pella i Makedonien og en tredje fra et ukendt Møntsted. De maa være sammesteds fra.

I Demanhur-Fundet, hvis Nedlægningsstid kan fastsættes til Aarene 318—317 f. Chr., og hvis Mønter for Størstedelen hidrører fra Alexanders egen Regerings-tid 336—323, findes en ved Brug af samme Stempler sammenhørende meget betydelig Gruppe paa 1582 Mønter. De hører ogsaa stilistisk sammen, og man kan ved Stemplernes Rækkefølge fastslaa en Udvikling — som dog ikke kan kaldes et Fremskridt, idet Stilen gradvis forringes — fra de ældste til de yngste, som er fra Tiden umiddelbart før Fundets Nedlæggelse (Fig. 2—3). Vil man nu prøve at tids- og stedfæste denne Møntgruppe, maa man gaa ud fra Møntmærkerne paa Mønternes Bagside, og her er det saaledes, at der paa de Tetradrachmer, som maa anses for de ældste, bl. a. findes Møntmærkerne en Skibsstavn og et Dobbelthoved, og det viser sig, at ganske de samme findes paa Tetradrachmer, prægede under Alexanders Fader, Philip II; disse Mønter bærer paa Forsiden et Zeushoved, paa Bagsiden en Rytter samt Philips Navn (Fig. 4). Endvidere ses

Fig. 4. Tetrachmer af Philip II's Type, præget i Amphipolis ca. 336 f. Chr. 1 : 1.

Fig. 5. Tetrachmer af Philip II's Type, præget i Amphipolis ca. 318--308 f. Chr.
I den kgl. Mønt- og Medaillesamling. 1 : 1.

det, at de af Philips Mønter, der har disse Bitegn, efter deres Stil peger hen mod Slutningen af Philips Regeringstid, og det ligger lige for at antage, at der er Tale om de sidste af Philips Udmøntninger i det paagældende Møntsted før Indførelsen af Alexanders nye Typer. Det har altsaa uden Tvivl været de samme Møntmestre, der har forestaaet Philips sidste og Alexanders første Udmøntninger, eftersom deres Signatur findes begge Steder; som Signatur maa nemlig her de smaa Møntmærker som en Skibsstavn og et Dobbeltthoved opfattes. At Møntstedet er makedonisk, er givet derved, at Philips Mønter stammer fra samme Værksted; der er jo ingen Grund til at tro, at han skulde have ladet slaa Mønt uden for sit Hjemlands Grænser. Om Philips og Alexanders Mønter i den følgende Tid paa dette Sted er slaaet Side om Side, er uvist, men sikkert er det, at Philips Mønttyper senere er genoplivet, idet vi finder ganske samme Møntmestersignaturer paa Demanhur-Fundets yngste Mønter fra dette Møntsted og posthume Mønter med Philips Typer (Fig. 5 og Fig. 3, de to sidste Tetrachmer). Der er intet mærkeligt i, at vi finder Philips Mønter præget posthumt, naar man betænker, hvorledes Masser af Fund i Mellemeuropa, ogsaa med keltiske Efterligninger af disse, vidner om deres Popularitet. Det synes — at dømme efter Forholdene under Alexander — at have været saadan, at Philips Mønter har været anvendt til Handelsforbindelser mod Nord og Vest, Alexanders mod Øst og Syd.

Alene den betydelige Repræsentation i Demanhur-Fundet viser, at det paagældende makedoniske Møntsted har været overordentlig betydningsfuldt, rimeligvis det betydeligste i det hele taget paa Alexanders egen Tid; det maa have været et Handelscentrum ikke blot for en Provins, men for det hele Imperium, og det har, som det kan ses af andre Fund, ogsaa beholdt sin Betydning længe efter Alexanders egen Tid, da man vedblev at udmønte med hans Typer. Af disse posthume Mønter ses det bl. a., at der uden Tvivl er Tale om Kystbyen Amphipolis, der, anlagt af Athenienserne i 437 f. Chr., var blomstret op til en stor og rig By, da den i 358 erobredes af Philip II. Dens overordentlig gunstige Beliggenhed ved Havet med Forbindelse i alle Retninger gjorde den kommercielt og strategisk til

Fig. 6. Tetradrachmer fra Alexander d. Store, præget i Pella kort efter 336 f. Chr. Fra Demanhur-Fundet. 1 : 1.

Fig. 7. Tetradrachmer af Philip II's Type, præget i Pella ca. 336 f. Chr. 1 : 1.

et Knudepunkt; desuden laa den i Centrum af de sølvrige Egne i Makedonien. Karakteristisk for Tetradrachmerne herfra, eller rettere et Vidnesbyrd om, at de hører hjemme her, er, at Møntmestrenes Mærker i meget stor Udstrækning refererer sig til det maritime, saaledes foruden den nævnte Skibsstavn f. Eks. et Ror, en Gallionsfigur, en Trefork, en Delfin, en Muslingskal o. s. v. Man kan af Demanhur-Fundets Sammensætning se, at der samtidig har været mindst tre Møntmestre i Funktion, i sig selv en Omstændighed, der ved Sammenligning med andre Møntsteder fastslaar Amphipolis som særlig fremtrædende.

I Demanhur-Fundet findes en langt mindre Gruppe, kendetegnet som saadan ved Brug af fælles Stempler, der viser en stilistisk Udvikling svarende til Amphipolismønternes; den omfatter 55 Tetradrachmer. At disse Mønter ligeledes hidrører fra et makedonisk Møntsted, ses for det første af deres nære Slægtskab med Amphipolismønterne, for det andet af de tilsluttende Bronzemønter, lokale Skille-mønter, som næsten udelukkende er fundet i Makedonien og Thessalien. Men ogsaa i dette Tilfælde har man en umiskendelig Tilslutning til Forgængeren Philip II's Tetradrachmer, baade stilistisk og ved fælles Anvendelse af Møntmestersignaturer. Herhen hører den ovennævnte nyerhvervede Tetradrachme, der som Mærke har en Bi. Den indgaar i en sjælden og stilistisk meget fremragende Sær-Gruppe, der forøvrigt ogsaa udskiller sig ved den Ejendommelighed, at Forsidens Herakleshoved i Modsætning til næsten alle andre Alexandermønters vender til venstre. Der findes i Demanhur-Fundet fem saadanne Stykker, hvoraf de to som vort Eksemplar har en Bi som Signatur, de tre andre Bogstavet Theta (Fig. 6). Med de samme to Signaturer er der nu lige saa sjældne Tetradrachmer fra Philip II, hvor Zeushovedets paafaldende klassiske Stil med de karakteristiske vidt aabne Øjne viser den umiddelbare Samtidighed med Herakleshovedet paa Alexander-mønterne (Fig. 7); ogsaa det karakteristiske Træk med det venstrevendte Hoved genfindes. Her kan altsaa atter paavises den direkte Overgang fra Philips Mønter til Alexanders. Men desuden finder i denne Gruppe en Udvikling, som svarer til Amphipolismønternes, Sted inden for de ca. atten Aar, Demanhur-Fundets Mønter

omfatter (Fig. 8). Af makedoniske Byer kan ved Siden af Amphipolis paa denne Tid kun Pella komme i Betragtning. Allerede den første makedoniske Konge Archelaos (413—399) havde gjort den til Residensstad, og selv om Philips vidtskuende Politik befordrede dens Betydning, havde den dog før hans Tid vokset sig stor. Philip havde iøvrigt ogsaa rent personlig Tilknytning til Pella, idet han var vokset op i denne By, og den blev under ham og Alexander Makedoniens Hovedstad; Makedonernes Metropolis kaldes den i Litteraturen. Under Alexander naaede den sin Kulmination. Som Møntsted havde den, som det baade af Demanhur-Fundet og andre Fund fremgaar, ikke tilnærmelsesvis den Betydning som Amphipolis. Kun een Møntmester virkede ad Gangen. Mens Amphipolismønterne er stærkt repræsenteret i Fund baade fra det europæiske Grækenland, Lilleasien, Ægypten, Syrien, Babylonien og Persien, er Pellamønterne langt sjældnere uden for Europa, men i europæiske Fund er de ikke ualmindelige. Det har uden Tvivl sin Aarsag i de to Byers Beliggenhed; Forholdet har været det, at Mønten i Amphipolis mere har skullet betjene den udenlandske Handel, medens Pella i det væsentlige har haft lokal Betydning.

Amphipolis og Pella har altsaa tilsammen præsteret den hjemlige makedoniske økonomiske Basis for Alexanders Verdenserobring, maaske sekundæret af et mindre thessalisk Møntsted. For det mellemste og sydlige Grækenland laa Mønten til Finansiering af Tropper til Alexanders Hære i Sikyon, men denne Bys Betydning som samtidigt Møntsted er endnu ikke tilstrækkeligt udforsket.

Fig. 8. Tetradrachmer af Alexander d. Stores Type, præget i Pella ca. 336—320 f. Chr.
I den kgl. Mønt- og Medaillesamling. 1:1.

TO GAARDTOMTER OG EN FORSVARSVOLD PAA NØDSKOV HEDE

AF AXEL STEENSBERG

NØDSKOV GAARD ligger i den østlige Udkant af Lomborg Sogn Syd for Lemvig. Forhen dukkede dens Længer sig i Læ for Vestenvinden paa Skraaningen mod Ravnsbæk Engdrag. Heden gav Føden til en stor Faareflok og Ildebrændsel for Vinteren. De tørre Agre skaffede Hedebonden og hans talrige Familie Rug til Brød, Byg og Boghvede til Vælling og Grød samt Havre til et Par Heste — hvis man ikke brugte Stude som Trækdyr. Slog Høsten fejl paa Grund af Tørke, havde man altid Græsning i Engen om Sommeren og krydret duftende Hø til Vinterfoder for Malkekvæget og de Faar, der ikke blev slagtet eller solgt om Efteraaret. Naar det kneb, kunde man bjerge nogle Læs kortstillet Lyng, der fyldte godt i Køernes Vomme og blev ædt med Begærlighed som Erstatning for Halm.

Da jeg første Gang besøgte Nødskov faa Dage før den første Verdenskrigs Udbrud, laa Stedet endnu som en hengemt og afsides Idyl, Nabo til de store Plantager paa Kronhede. Ved et Tilfælde havde jeg faaet Nys om et hidtil upaaagtet Voldanlæg paa Heden Syd for Gaarden. Her strækker sig en 20 m bred, godt 100 m lang Forsvarsvold ved Navn „Rensgrave“ (Fig. 1). Den er bygget som en Dobbeltvold med en ikke ret dyb Rende langs ad Midten — heraf vel Navnet. Manden i Nødskov, Niels Jørgensen, viste mig ogsaa andre Oldtidslevn paa Heden. Det var de sammensunkne Lyngtørsvægge af to Bøndergaarde eller Bolssteder, hvoraf det ene laa ved Voldens Østende, medens det andet laa længere mod Syd ved Hedegaardsbækkens Dal. Disse Tomter maatte være meget ældre end Nødskov Gaard; thi den er tidligst udskilt fra Gaarden Nørre Ravnsbæk engang i 1700-Tallet. En arkæologisk Undersøgelse skulde fortælle, hvor gamle Bostederne var. Men Krigsudbruddet gjorde, at jeg først kom til Lomborg for at grave tre Somre efter. Nødskov Hede var nu blevet Forterræn til den store Rom Flyveplads paa Kronheden og derfor oversaaet med tyske Stillinger og Løbegrave.

Under disse vanskelige Omstændigheder kunde jeg kun undersøge den Hustomt, der laa længst borte fra Flyvepladsen. Undersøgelsen af den anden Hustomt og Volden maatte udskydes til mere fredelige Tider, og endelig i Sommeren 1947 kunde Arbejdet afsluttes.

Engang i den tidlige Middelalder slog et Par Familier sig ned her ved Ravnsbæk Engdrag. Maaske var der allerede i Forvejen nogle dyrkede Marker at leve af. I hvert Fald blev det ene af den nordøstlige Gaards Udhuse ved Enden af den gamle Vold aabenbart bygget tværs over Grænsen mellem Mark og Hede; idet den sydlige Halvdel af de metertykke, nu sammensunkne Jordvægge er opført af Lyngtørv og den anden Halvdel af Græstørv. I Sydenden har der vel været Rum til Faarene, og mod Nord et Læskur uden Gavlf (Fig. 2). Et Par Stolper langs ad Midten har baaret Taget, der sikkert bestod af Fladtørv og Lyng. Nede under Bakkeskraaning ligger Tomten af en „Sals“ — af „Salhus“, d. v. s. Stuehus — orienteret i Nord-Syd, og i en noget spids Vinkel dermed en „Kjørres“, d. v. s. Kostald. De to Længer var ikke sammenbyggede. Kom man rendende ned ad den stejle Skraaning, skulde man tage sig i Agt for ikke at løbe Næsen ind i Kostaldens Tørvevæg eller snuble over en Afdningsrende for Bakkevandet langs Hussiden. Styrede man derimod lidt til Øster, kunde man slippe igennem Gaardsleddet med et helt Kobbekøer uden at vælte Hushjørnerne — navnlig i Betragtning af, at de langhornedes Tal næppe oversteg to—tre Stykker foruden Opdræt.

Ved Kostaldens Østgavl var der en aaben Forgaard opført med svære Lyngtørvsdiger og med Laager i begge Sider. Her kunde man have en Griseso eller et Par Kalve gaaende. Om Vinteren benyttedes Indhegningen maaske til Stakhave? Man kom ind i Kostalden gennem en Dør i Gaardsiden nærmest Vestenden. Væggene bestod som i Gaardens andre Længer af flade Lyngtørv stablet oven paa hinanden Lag for Lag. Rummet var kun fem—seks Meter i Længden og tre i Bredden. Der har været to Stolper, som bar Tagbjælken, og mellem dem har Husdyrene vistnok staaet i én Række. Der var akkurat Plads til to Køer, tre Stykker Ungkvæg og en Hest. Dyrene vendte vel Hovederne mod Nordvæggen og Halerne mod den indtrædende. Der blev strøet med Aske for at opsuge Ajlen. Derfor fandt man ved Udgravningen en hel Del Trækul og en Mængde afslaaede Smaabidder af Lerpotter i Gulvlaget.

Man kunde komme ind i Stuehuset ad to Veje. I Nordgavlen var der en Dør ind til Ildstedrummet eller „Fremmerset“, og i Vestsiden en Indgang fra Gaardspladsen til et Soverum svarende til den islandske „Skaale“. Da dette Rum ikke kunde opvarmes, var der ud for Døren bygget et Vindfang af Lyngtørv til at beskytte mod Træk. Rummet var kun tre Meter langt og to Meter bredt. I Hjørnet længst borte fra Døren var der en ganske lav Sovebriks af Ler. Soverummet synes at have været skilt fra Fremmerset ved en Trævæg. Naar man passerede det, stod man i et langt smalt Rum. Langs Midten har der staaet tre røgsværtede „Suler“ eller Stolper. Hver af dem havde Foden gravet godt ned i Jorden, mens Toppen maa have tabt sig oppe i Tagvinkelens Mørke, hvor dens kløftede Klo har grebet om den lange Rygaas. Paa den hang Spærrene. Bag den anden Stolpe har Ilden blusset under Trefoden eller Hængekrogen med den store Lergryde. Ildstedet var bygget af Kampesten med et haardtbrændt Lerlag over. En ophøjet Lerbalk langs dens ovale Rand holdt sammen paa de glødende Emmer. Man kunde lige netop bevæge sig omkring Ildstedet langs begge Vægge ad en halv

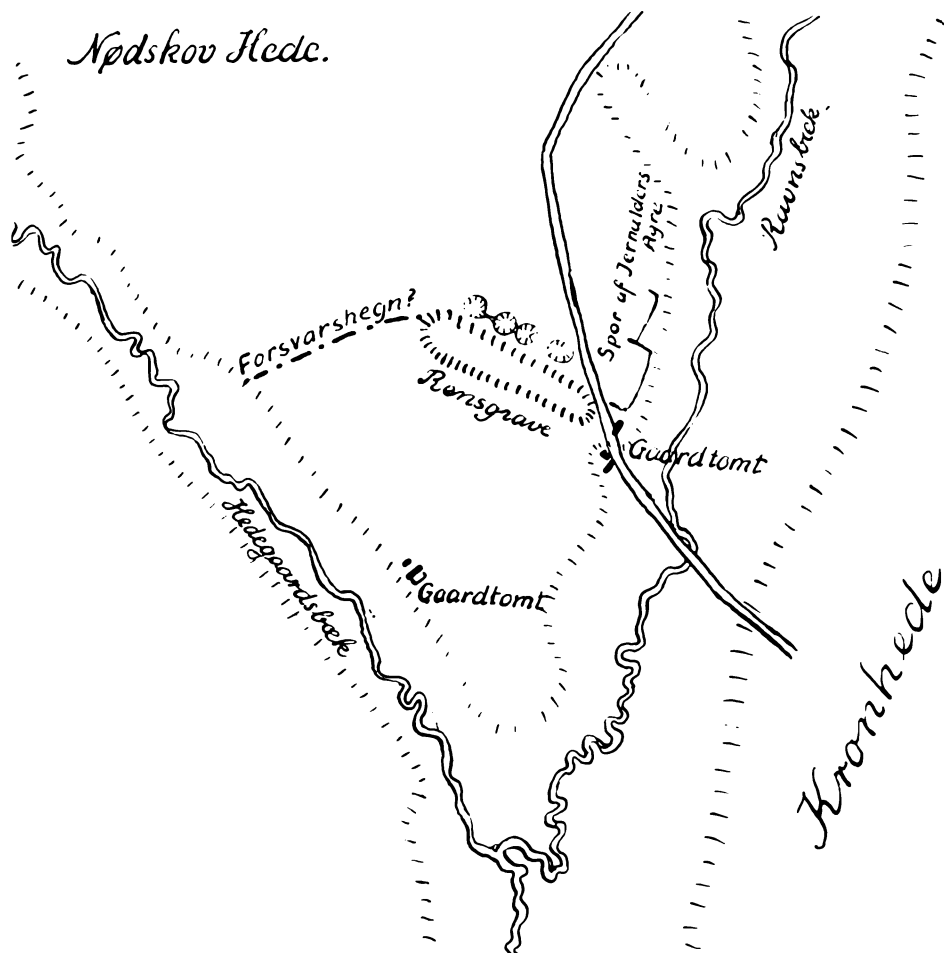

Fig. 1. Situationsplan, der viser Forsvarsvoldens og Hustomternes Beliggenhed paa et Næs mellem to Vandløb. Nord er opad paa Kortet. Nødskov Gaard ligger lidt nordligere ved Vejen. Skrænter mod Engene er ligesom Rensgrave Vold angivet ved Skravering.

Meter bred Passage. Nærmest Arnen var der et magert Lergulv, men ellers gik man paa de raa Lyngtørv.

Husmoderen har siddet paa Hug ved Ilden og snurret sin Haandten med den ene Haand, mens hun med den anden trak Traaden jævn i Tykkelsen. En Dag tabte hun Svingskiven, der sidder paa den ene Ende af Tenen, og den blev først fundet igen trekvart Aartusind efter (Fig. 4). Er Gryden kogt over, siden hun saa hastigt maatte kaste Tenen, at Skiven røg væk? Næppe. Brændselet blussede jo ikke saa stærkt som i et Komfur med Skorstenstræk. Snarere er vel et Barn kommet i Knibe eller en Ko har været i Færd med at kælte. Hun havde nok at gøre baade ude og inde, skønt Rengøring og Madlavning ikke lagde megen Beslag paa Kvindfolkens Tid. Husgeraadet bestod væsentlig i Koge- og Forraadskar af Ler, enkelte Jerngenstande som Kniv og Økse, hvoraf dog ingen kendelige Rester skelnes i de uformelige Rustklumper, der laa tilbage i Tomterne. Derimod

fundtes en Hvæssesten af Skifer. Blandt Indboet har der maaske ogsaa været en simpel Væv, Naale af Ben eller Jern, Saks til Klipping af Faar og Tøj samt en lille Skaal af Jernblik eller Ler med en Væge af Sivmarv, der kunde nære en svag lille Flamme ved Opsugning af flydende Fedt eller Tran. Men heller ikke disse nødvendige Ting er bevaret paa Stedet. Møbler fandtes næppe. Der var heller ikke Plads til dem i det snævre Rum, der egentlig kun var en bred Gang med Jordvægge. Udenfor Øst-siden laa en Kaalgaard værnet mod Foraarets Oversvømmelser af et lavt Jorddige.

Det har været Fattigfolk, der byggede saa uanselige Huse. Man var nødt til at tage alt med, selv om man maaske ikke har været saa nærig som en Mand i Sinding, der besørgede sin Nødtørft i Svinetruget hver Morgen, for at intet af Næringsværdi skulde gaa til Spilde. Det andet Bosted længere mod Sydvest var ikke synderlig rigere udstyret (Fig. 3). Her var der ikke noget aabent Ildsted i Opholdsrummet; men derimod havde man bygget en lerklinet Bagerovn, der stod som en lav hvælvet Kube langs Vestvæggen af Rummet. I den maa Beboerne have lavet deres Mad. Oprindeligt bestod Huset kun af ét Rum, hvor Familien holdt til paa Lergulvet ved Ovnens i den søndre Halvdel, medens de større Husdyr vel stod bundne paa et Jordgulv i den nordre Ende. Smaakræ færdedes sikkert over det hele. Laa man og sov paa Gulvet, kunde Smaagrise og Hunde komme hen og slikke en i Synet, som en tysk Rejsende oplevede det under et Natophold i en skaansk Bondegaard i 1580'erne.

Bygningerne blev senere udvidet med et Par Udhusrum mod Syd, et lille fritliggende Hus mod Vest og en Gaardspladsindhegning til Bistader, Hø- og Kornstakke, Løbeplads for de mindre Husdyr eller lignende mod Øst.

Den svære Vold „Rensgrave“ blev ikke opkastet til Værn for disse fattige Lyngtørvhuse. Den er opført paa et Tidspunkt, da Lyngheden endnu ikke havde erobret Terrænet. Derfor blev den bygget af Muld, Sand og Grus — ikke af Lyngtørv, som det havde været lettere at flytte med. Skønt Volden nu er sammen-sunken, kan en voksen Mand omtrent staa skjult bag ved den uden at bøje Hovedet. Mod Øst naar den ud til Ravnsbæk Dalen. Men hvad var dens Flankedækning mod Vest? Thi Volden strækker sig kun til Midten af det Næs, der skyder sig frem mellem Ravnsbækkens og Hedegaardsbækkens Dale.

En Vold opkaster man for at møde fjendelige Overfald af en Hær i aaben Mark. Den lille Krigerskare, der formodentlig har ligget i Lejr paa Næsset, havde Grund nok til at frygte Overfald fra de Bønder, den brandskattede. Forklaringen paa, at Volden ikke fortsætter længere mod Vest, er maaske den, at Skov eller Krat bredte sig over den vestlige Del af Næsset. I Skoven forsvarede man sig ikke med Volde, men ved Hjælp af Risgærder; det oplevede Cæsar i Kampen med Nervierne. Ogsaa den romerske Hær kendte til at dække sig bag et „Pigtraadshegn“ af Grenefletværk, idet hver Soldat altid førte et Bundt kløftede Grene med sig, som han brugte til at stikke i Jorden omkring Lejren, naar Hæren kun skulde opholde sig paa Stedet en Nat eller to. Ved Hjælp af disse Grene flettede man et Hegn, der efter Sigende ikke kunde sønderbrydes med de bare Næver. Det Pigtraadsnet, som Tyskerne i Besættelsestiden spandt gennem Ravnsbækdalen, var saaledes næppe det første Forsvarsgærde, der rejstes ved Volden paa Nødskov Hede.

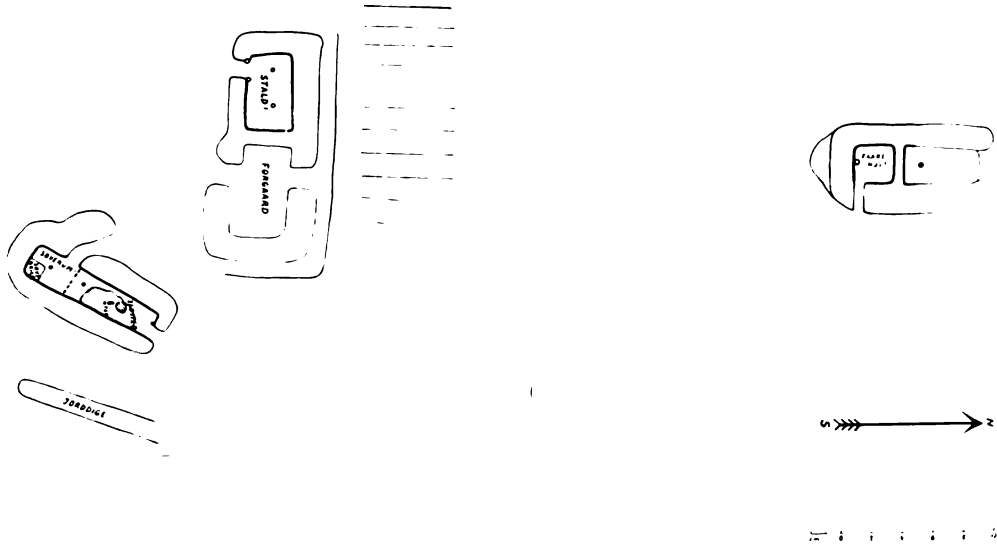

Fig. 2. Den nordøstlige Gaardtomt. Stuehuset og Stalden længst til venstre dukker sig under Bakkeskraaningen. Det andet Udhus ligger et Stykke mod Nord oppe paa Hedepladen.

Men maaske har disse Risgærder et videre Perspektiv paa Egnen? Lidt længere mod Vest ligger det kendte *Ramme Dige*, der strækker sig i Nord—Syd med en Grav langs Østsiden. Den søndre Flanke dækkes her af et Engdrag, der fortsætter til Ramme Aa. Men mod Nord forsvinder Volden ligesom Rensgrave midt ude i det aabne Land uden Flankedækning ved nogen naturlig Hindring. Den standser imidlertid netop paa det Sted, hvor de gode Lerjorder afløser Hedesletten ved den berømte Israndslinje, der fra et Sted tæt Syd for Trans løber ind i Landet Syd om Dybe Kirke. De gode Jorder mellem Lemvig og Havet var endnu i ret sen Tid rige paa Skov. Derfor udviklede der sig ikke Landsbyer af de mange Enkeltbosættelser, og Gaardnavne sammensat med Begreber som Lund, Skov, Have, Løkke, Tved, Ris, Pil, Lind, Hyld og El røber endnu Skovens fordums Betydning. Ogsaa Ramme Dige har rimeligvis støttet sin venstre Flanke til Risgærder eller Palisader i Skovene.

Syd for Ramme Dige ligger endnu en Forsvarsvold ved Navn *Volder Dige*. Den er i Lighed med Rensgrave opført som en Dobbeltvold. Men den skærer hele Næsset af mellem Ramme Aa og Rysensten Bæk. Maaske har den Hær, der engang laa i Lejr paa Stedet, haft Sejlforbindelse ad Aaen til Nissum Fjord og Vesterhavet. Beliggenheden minder om Trølleborgs paa Næsset mellem Tude og Vaarby Aaer med Forbindelse til Storebælt. Umiddelbart Syd for Lejrpladsen ligger Ribebispens gamle Borg, Bøvling Slot eller Rysensten, som den nu hedder, tæt knyttet til Egnens Historie. Disse vestlige Limfjordsegne havde allerede i Vikingetiden en gunstig Beliggenhed som

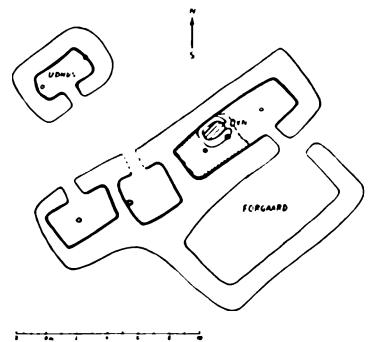

Fig. 3. Den sydvestlige Gaardtomt.

Udgangspunkt og Samlingssted for Flaader, der drog mod England og Kanalkysten. Ved Humlum ikke langt herfra skulde Knud den Hellige have overtaget Kommandoen over Ledingsflaaden i 1085 for at føre den mod England paa hint sidste Vikingetog, der aldrig blev virkeliggjort.

Næsset mellem de to Dale ved Nødskov har været Skueplads for Tidernes Omskiftelser saa godt som mere navnkundige Egne i vort Lands Historie. Omkring ved Kristi Fødsels Tid dyrkede Bønderne deres Agre langs Ravnsbæk Dalen. Man skimter dem endnu som svage Terrassefelter udvisket af senere Tidens Pløjning. Saa kom „Vikingehæren“. Da den var borte, sænkede Freden sig atter over Næsset, kun afbrudt af Bondens Tilraab til sine Okser og Børnenes Skraal. I den yngre Middelalder var Ræven, Ulven og de vingede Skabninger Stedets Herrer, mens Lyngen bredte sig over de forladte Hustomter. For to-tre Hundrede Aar siden begyndte Manden i Sdr. Ravnsbæk at dyrke nogle Agre i Nærheden. Nødskov Gaard blev bygget, og i den sidste Menneskealder voksede en Bjærgfyr-Plantage op mellem Gaarden og den gamle Vold, mens Agrene begyndte at brede sig ved dens vestre Ende. Saa kom Tyskerne og legede Krig med Skyttegrave og Stillinger, og nu er al Heden paa nær Hustomterne og Rensgrave Vold atter under Plov.

Nødskov Hede omtales ikke i de gamle Annaler. Dens Historie var stum gennem to Tusind Aar. Men den kan fortælle et Stykke Kulturhistorie, som nok er værd at optegne.

Fig. 4. Tenvægt fra den nordøstlige Gaardtomt.

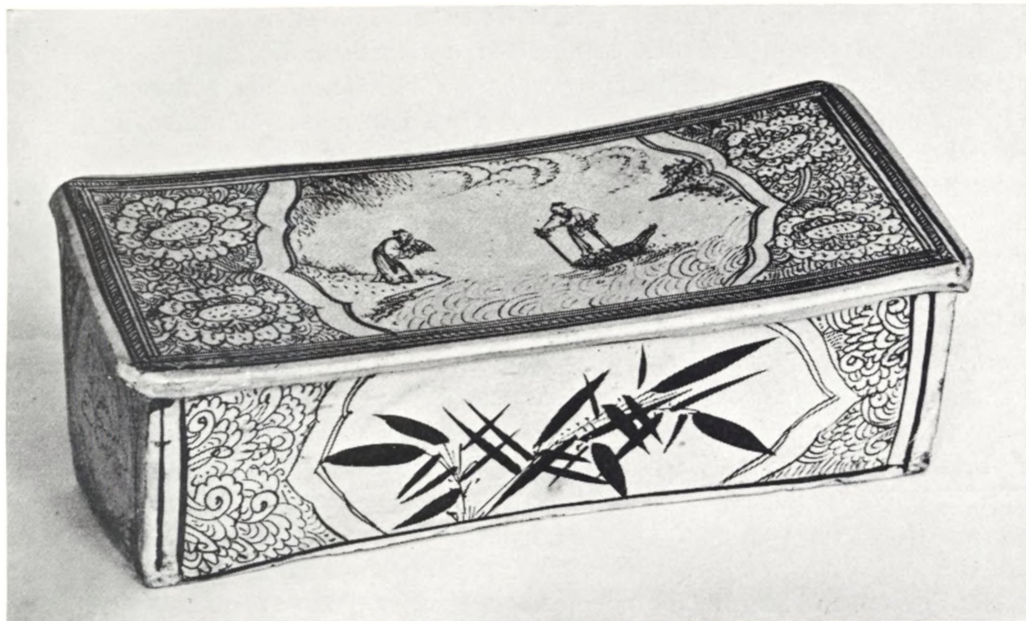

Fig. 1. Nakkeskammel af Tzū-chou Type. Sung-Dynastiet (960—1279).

FRA SHANG TIL CH'ING

NOGLE KINESISKE NYERHVERVELSER

Af KAJ BIRKET-SMITH

DEN kinesiske Kulturs Ælde er næsten blevet til et Ordsprog. Ganske vist begynder den historiske Tid i Kina først ved Midten af det 2. Aartusinde f. Chr., altsaa længe efter Historiens Gry i Babylon og Ægypten; men allerede fra første Færd skimter man i Kina de Baner, som Udviklingen siden skulde følge lige til vore Dage. Tre og et halvt Aartusindes ubrudte Kulturliv er mere, end noget andet Land kan opvise, Ægypten medregnet. Den kinesiske Kulturs Morgen falder samtidigt med vor ældste Bronzealder, Aarhundreder før Trojas Ødelæggelse og Jødernes Bosættelse i Palæstina.

Sporløst er Tiden selvfølgelig ikke gaaet hen over „Riget i Midten“. Det er en almindelig Misforstaaelse, som for Resten den traditionelle, kinesiske Historie-skrivning selv i høj Grad bærer Skylden for, at forestille sig Liv og Tanker i Oldtidens Kina som et tro Spejlbillede af Forholdene i senere Perioder. Trods al Trofasthed mod Fædrenes Skikke var det først i de senere Aarhundreder, at Kina i en i og for sig forstaaelig Frygt for fremmed Paagaahed bevidst prøvede paa at lukke sig inde i sig selv og til Gengæld stivnede i gold Konservatisme. Tværtimod er Paavirkninger fra den øvrige Kulturverden Gang paa Gang saavel i Oldtid som i Middelalder trængt ind over Kinas Grænser. Baade hellenistiske, persiske og indiske Indflydelser har sat sig uudslettelige Spor i dets Tankegang og Kunst.

Indtil den sidste Menneskealder har Kendskabet til Kinas Historie hovedsagelig hvilet paa skriftlige Kilder. I kinesiske og japanske Samlinger blev der nok pietetsfuldt opbevaret mange Kunstværker fra Fortiden; men i Vestens Museer var det sjældent at finde Sager, der var ældre end nogle faa hundrede Aar. Nu er det anderledes. Talrige Udgravninger, som desværre i de fleste Tilfælde nærmest har haft Karakter af Plyndringer, har bragt Mængder af Fund fra Kinas Oldtid for Dagens Lys, og baade i evropæiske og amerikanske Museer kan man nu mere eller mindre fuldstændigt følge den kinesiske Kulturs Udvikling.

Vor egen etnografiske Samling rummer fra det Kgl. Kunstkammers Dage talrige Sager, ikke mindst Porcelæn, fra det 18., i visse Tilfælde ogsaa fra det 17. Aarhundrede, for Størstedelen hjembragt af Asiatisk Kompagnis Skibe. Senere kom dertil Korvetten „Galathea“s Indsamlinger 1846 og flere andre Forøgelser, især de omfattende Gaver, som i Tiden op mod Aarhundredskiftet blev skænket af P. Kierulff, der i en Aarrække var bosat i Peking som Indehaver af en stor Forretning. Hovedsagelig drejede det sig dog om — efter kinesiske Forhold — ret nye Ting. En værdifuld Tilvækst kom 1935 med den testamentariske Gave fra Direktør Vilhelm Meyer i Shanghai, bl. a. omfattende en Del Bronzer i arkaisk Form, men fremstillet under Sung-Dynastiet (960—1279), da Oldsager var paa Mode og blev efterlignet i stor Udstrækning.* I de sidste Aar er der yderligere sket væsentlige Forøgelser af Samlingen, ikke mindst for de ældre Perioders Vedkommende. Det skyldes i første Række Ny Carlsbergfondets aldrig svigtende Bistand, uden hvilken enhver større Erhvervelse af kunstnerisk Værdi i det hele taget vilde være udelukket; dernæst ogsaa det nystiftede Selskab Etnografisk Samlings Venner, som allerede gentagne Gange er traadt hjælpende til, naar det kneb med at tilvejebringe de nødvendige Midler til Indkøb. Nogle kostbare Stykker er med rund Haand skænket af Konsul George Jorck, og endelig har Museet sidste Aar som testamentarisk Gave modtaget en storslaaet Samling paa over 200 Numre, hovedsagelig Bronzer og Porcelæn, efter Lægerne Valdemar og Johanne Klein. Der kan derfor være god Grund til her at dvæle et Øjeblik ved nogle enkelte af de Nyerhvervelser, som bidrager til at kaste Lys over det fjerne Lands Fortid.

Ved Huang-hos mellemste Løb i den nuværende Provins Honan, hvor Kulturstrømningerne fra Vest, Øst og Syd mødes, har det kinesiske Riges Vugge staaet. Her samledes ved Midten af det 2. Aartusinde f. Chr. en Række Bystater under det ældste historiske Dynasti, Shang eller, som det ogsaa kaldes, Yin. Ligesom i Babylon og Ægypten levede man den Gang i en Bronzealder, der vel endnu rummede mange primitive Træk, men i sit Kunsthaandværk allerede havde naaet Højder, som ikke siden er overgaaet. Det gælder først og fremmest Bronzestøbningen. Det er en mærkelig Kendsgerning, at netop Bronzen alle Vegne paa Jorden synes at have medført en Opblomstring af Sansen for det skønne. Fra denne Tid stammer mange af de klassiske Former, som senere er efterlignet baade i Metal og Porcelæn og har sat sig Spor i evropæisk Kunsthaandværk Aartusinder efter. Ligesaa ejendommelig er Bronzernes Udsmykning med dens Forkærlighed

* Jf. Thomas Thomsen i *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark* 1936.

for fantastiske Dyremotiver i kraftigt Relief. Der er Drager og hornede Slughals-Masker (*t'ao-t'ieh*, et for øvrigt sent og misvisende Navn), Ugler og Fasaner, Slanger, Cikader o. s. v. Undertiden er disse Figurer ligesom flakte og næsten opløst til Ukendelighed. Tit fremtræder de paa Baggrund af et fint Spind af Spiral- og Mæandermønstre, som — i hvert Fald efter senere kinesisk Opfattelse — er Sindbilleder paa Torden og Skyer, og selv er de ogsaa Udtryk for de kosmiske Kræfter, af hvilke Menneskenes Ve og Vel afhænger. Dragen bringer den frugtbarørende Regn, *t'ao-t'ieh*-Uhyret synes at være knyttet til Forestillingen om Jorden, som opsluger alt, men atter skænker nyt Liv, og i Cikadens Udvikling fra Larve til fuldvoksent Insekt saa man formodentlig en Genspejling af Tilværelsens Kredsløb mellem Liv og Død. Det er en Kunst nøje forbundet med Religion og Gravkultus, men desuden i sine bedste Former af en særpræget Skønhed, der har været bestemmende for al senere Kunst i Kina, i lige saa høj Grad som Grækernes blev det for Europa.

Maaske den ældste og uden Sammenligning skønneste af Museets oldkinesiske Bronzer er et Offerbæger skænket af Etnografisk Samlings Venner (Fig. 2). Et andet, næsten lige saa gammelt, men af væsentlig ringere Kvalitet, findes i Kleins Samling. Det er en Type kaldet *ku*, slank og elegant, med en Højde af lidt over 27 cm. Bægerets opadtil afsmalnende Fod bærer en ophøjet Midterbælte, og derfra folder det sig ud paany til en bred, udsvajet Mundingsrand. Foden er ved smalle, lodrette Lister delt i fire Felter, som hører sammen to og to, saaledes at Ornamenterne paa hvert Par tilsammen udgør en af de karakteristiske Slughals-Masker. De enkelte Træk er stærkt stiliserede. Man genkender dog tydeligt de krumme Horn, Gløjnene under de svungne Bryn og de C-formede Ører, hvorimod Munden med dens Hugtænder er helt forvansket. Midterpartiet fremviser tilsvarende Felter med lodret staaende Drager, og op langs Overdelens Sider strækker sig fire slanke, spidse Blade udfyldte med et Slags Tordenmønster; maaske skal man i dem se stærkt omdannede Cikadefremstillinger. Næsten skønnere end Formens ædle Ro og det fine Lienespil i Udsmykningen er dog den emaljeagtige, grønne Patina, som lyser med silkeblank Glans og nogle Steder spiller over i rødt og blaat. En saadan Patina tyder i sig selv paa høj Ælde; men

Fig. 2. Offerbæger (*ku*). Shang-Dynastiet
(c. 1400--1100 f. Chr.).

Fig. 3. Offerkar (*ting*). Tidlig Chou (c. 1100—950 f. Chr.).

vigtigere for Tidsbestemmelsen er selvfølgelig Stilen, som med Sikkerhed henviser Stykket til Shang-Perioden c. 1400—1100 f. Chr. Et lille, morsomt Træk skal endnu nævnes: øverst paa Foden er der nogle smaa Aabninger; det er Huller, gennem hvilke Aanderne kan slippe ud, hvis man under Ofringen er saa uheldig at stille Bægeret oven paa et af disse luftige Væsener.

Der er i Samlingen endnu et Par Bronzer, som tilhører samme Tid, dels et rektangulært Kar med opstaaende Hanke og fire cylindriske Ben (*ting*), dels et af de sære *chüeh*-Bægre i Form af en omvendt hjælmformet Kop hvilende paa tre svagt udadbøjede Ben. Begge Stykker, som for øvrigt ikke skal beskrives nærmere her, har tilhørt Generaldirektør Ole Olsen og er erhver-

vet med Bidrag af Ny Carlsbergfondet. — I Slutningen af det 2. Aartusinde f. Chr., efter den traditionelle Historieskrivning 1122, men i Virkeligheden snarere henvend 70 Aar senere, faldt Shang-Dynastiet for et vestfra kommende Erobrerfolk, og et nyt Herskerhus, Chou, kom paa Tronen, som det beholdt i ikke mindre end 800 Aar. Det blev en Periode fuld af politisk og social Uro, hvor Lensvæsenet stod i fuldt Flor, og mægtige Vasaller laa i aaben Strid saavel indbyrdes som med deres Lensherrer. Men samtidig var der Grøde og Vækst i Aandslivet; paa denne Tid skabte en Række navnkundige Vismænd de Værker, der endnu staar som klassiske Mindesmærker i den kinesiske Literatur. Bronzen var stadig det almindelige Nyttemetal, og de første Aarhundreder af Perioden danner stilistisk en umiddelbar, omend kunstnerisk forringet Fortsættelse af den foregaaende.

Fra denne Overgangstid stammer formentlig det Fig. 3 afbildede Offerkar (*ting*) fra Kleins Samling. Formen i sig selv er ældgammel i Kina. Det hedder sig, at Grundlæggeren af Hsia-Dynastiet, der efter Sagnet gik forud for Shang, skal have ladet ni saadanne Kar fremstille som hellige Symboler paa Rigets daværende ni Provinser. Selv om dette er afgjort uhistorisk, er det i hvert Fald sikkert, at der lige til vore Dage i Pekings Kejserpalads har staaet 18 tilsvarende Kar med samme Betydning, og paa Vaser, Lakskærme o. l. er de ofte afbildet som lykkebringende Tegn. Det her gengivne Stykke maaler 22 cm til Skaalens Rand og er ret groft, men i øvrigt typisk i sin Udførelse. Den dybe Skaal, der har to opstaaende Hanke og hviler paa tre søjleformede Ben, har som eneste Udsmykning et bredt Bælte, hvor der paa Baggrund af Sky- og Torden-Mønstre fremtræder en Række snabelforsynede Drager, som parvis danner stærkt fordrejede Slughals-Masker. Paa Skaalens Inderside ses tre arkaiske Tegn.

Fig. 4. Bukkemaske. Melleste Chou (c. 950—400 f. Chr.). Fig. 5. Stavpyrdelse. Huai-Stil (c. 400—200 f. Chr.).

Efterhaanden skred det kunstneriske Forfald videre. I den melleste Del af Chou-Tiden forsvandt mange gamle Typer og Ornamenter, og selv om nye Former og Motiver viste sig, bl. a. de karakteristiske Klokker, der endnu anvendes i Tempeltjenesten, kunde dette ikke opveje Tabet. At der ikke des mindre endnu kunde fremstilles Bronzer af høj Kvalitet, viser f. Eks. en næsten 20 cm lang Bukkemaske, hjembragt af den 2. danske, centralasiatiske Ekspedition (Fig. 4). Den ligner nøje et Stykke, der henføres til denne Periode og nu findes i en parisisk Privatsamling.

Først efter Midten af det 1. Aartusinde sker der igen et Opsving, idet en rig, levende Barok, Huai-Stilen, skabes og vedbliver, til den lige saa pludseligt forsvinder c. 200 f. Chr. Mange gamle og forlængst opgivne Elementer dukker op paany af Glemselen, andre og nye føjes til. Formodentlig har Indflydelser baade fra den skythisk-sibiriske Bronzealder og fra de ikke-kinesiske Stammer sydpaa bidraget dertil. Desuden er Bronzekunsten nu ikke saa bundet til kultiske Formaal som tidligere og som Følge deraf mere fri og naturalistisk. Et Eksempel paa denne Huai-Stil er en 13 cm høj Stavpyrdelse e. l., skænket af Ny Carlsbergfondet (Fig. 5). Den forestiller et Rovdyr og en Fønix, der bider hinanden i Halen; paa Dyrets Krop og Hals er der runde Pletter og paa Laarene Spiraler. Saadanne Dyrefigurer er netop særegne for Huai-Stilen. En noget lignende, blot langt tarveligere Tiger ses foroven paa en af de slanke Klokker (*tui* eller *ch'ung*), af hvilke et Eksempel findes i Kleins Samling. Af andre Bronzer fra denne Tid kan der være Grund til at standse ved en bred Skaal, der forneden fortsættes i tre hule, tilspidsede Ben (Fig. 6). Denne Type (*li*) gaar helt tilbage til Stenalderen, hvor den er opstaaet ved at forene tre spidsbundede Lerkar med en fælles Munding. I

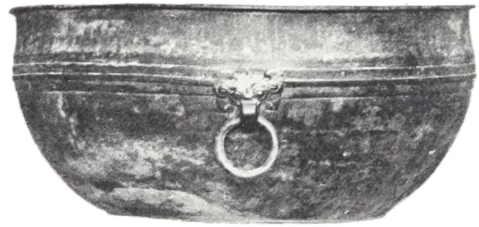

Fig. 6. Skaal (*li*). Huai-Stil (c. 400—200 f. Chr.). Fig. 7. Kumme. Han-Dynastiet (206 f. Chr.—220 e. Chr.).

Shang-Tiden fremstilledes den i Bronze, og under Chou blev den lavere og mere elegant formet. Det her omtalte Stykke, der hidrører fra Kleins Samling, har snoede Hanke og paa Siden et ornamenteret Bælte med otte gabende Drager paa fint udført Mæanderbund. Der findes i Museet endnu nogle Stykker, bl. a. et Par Klokker, der kan henføres til Huai-Stilen; men de frembyder ikke saa stor Interesse, at de kræver nærmere Omtale.

Tiden omkring 200 f. Chr. betød en fuldstændig Omvæltning i det kinesiske Samfund. Det gamle Chou-Dynasti blev styrtet 221, og Hertugen af Ch'in opkastede sig til Enevoldshersker, idet han

som den første antog Kejsertitlen. Mere afgørende var det dog, at Lensvæsenet blev afskaffet og et centraliseret Styre gennemført med haard Haand. I en voksende Strøm kom nu ogsaa nye Impulser fra den vestlige Kulturverden. I Kunsten optræder ikke blot Former, som tydeligt røber deres hellenistiske Afstamning, men ogsaa rent klassiske Ornamenter. Paa Bronzespejlene er f. Eks. Vinranker et hyppigt tilbagevendende Motiv. Hvorvidt ogsaa den Forkærlighed for store, glatte Flader, der udmærker Bronzekarrene i den nye Tid, Han-Perioden (206 f.—220 e. Chr.), kan føres tilbage til vestlige Forbilleder, faar staa hen. Udekorerede Bronzer kendtes ogsaa tidligere; men saa meget er sikkert, at de helt faar Overtaget netop i Han-Tiden. Kleins Samling indeholder talrige Sager fra denne Periode, baade Spejle og større Bronzer, og nogle fandtes for Resten ogsaa i Forvejen i Museet. Som en Prøve paa denne Stil, der er saa helt

Fig. 8. Bronzevase med Indlægning af Guld og Sølv. Sung-Dynastiet (960—1279).

Fig. 9. Skaale af *chien-yao* Type. Sung-Dynastiet (960—1279).

anderledes end alt, man plejer at forestille sig som kinesisk, er det tilstrækkeligt at afbilde en enkelt Kumme (*hsi*); med sine to Øskener, der holdes i Gabet af Dyremasker, kan denne nok bringe klassiske Typer i Erindring (Fig. 7).

Han-Perioden er den sidste virkelig nyskabende Tid inden for Kinas Bronzekunst. Siden lever man mere eller mindre videre paa de gamle Traditioner. Som før nævnt søgte man under Sung-Dynastiet at genoplive Oldtidens Former, men ikke altid med Held. Et Udtryk for denne Periodes egen Smag er derimod den store Pragtvase skænket af Konsul George Jorck (Fig. 8). Den maaler næsten 45 cm i Højden og har Form som en Dobbeltkalebas, en ogsaa fra Porcelæns-tilvirkningen velkendt Type, og er rigt prydet med Indlægning i Sølv og Guld forestillende Flagermus mellem Skyer. Indlægning med ædelt Metal blev almindelig allerede i Han-Tiden, men da mest paa mindre Genstande som Bæltehager o. l. Flagermusen er som bekendt et almindeligt Sindbillede paa Lykke, fordi de to Ord lyder ens paa Kinesisk.

For Yndere af kinesisk Kunsthåndværk er det en Trøst, at samtidigt med at Bronzekunsten glider uhjælpeligt ned i Forfaldet, blomstrer Keramikken op og indtager snart en ubestridt Førerstilling. Lerkar var kendt i Kina allerede i Stenalderen; men endnu under de ældste, historiske Dynastier havde de et primitivt Præg. Den kinesiske Middelalder — Tiden fra Kejserdømmets Grundlæggelse til T'ang-Dynastiets Fald eller, udtrykt i Aar, fra 221 f. Chr. til 906 e. Chr. — kendetegnes derimod håndværksmæssigt ved et voksende Herredømme over den keramiske Kunst. Endnu under Han-Kejserne stod denne tilbage for Bronzestøbningen, hvis Former og Dekoration utvivlsomt mange Gange har foresvævet Pottemageren under hans Arbejde. Det fremgaar bl. a. tydeligt af den dybt grønne Glasur, som oprindelig har skullet vække Forestillingen om Bronzepatina, men nu tit fremtræder med et sølvagtigt Skær. Først senere blev Keramikken helt selvstændig. Utalige Figurer af Dæmoner, Mennesker, Dyr og Brugsting blev fremstillet for at medgives den døde i Graven, som Regel støbte rent fabriksmæssigt, i andre Tilfælde modellerede paa fri Haand og med ægte kunstnerisk Følelse. Under T'ang-Dynastiet gjorde den førnævnte, vestlige Indflydelse sig ogsaa gældende i Kera-

Fig. 10. Blaa og hvid Vase. Yüan-Dynastiet?
(1280—1367).

Fig. 11. Stor Krukke med „muhammedanerblaa“ Dekoration.
Mærke og Periode: Chia Ching (1522—66).

mikken; vi har fra den Tid Krukker, som trods deres kinesiske Karakter ikke kan fornægte deres nære Slægtskab med den klassiske Amfora. Hele denne Keramik har tidligere været repræsenteret i Museet, hvis Bestand yderligere er blevet forøget ved Ægteparret Kleins Gave; men først under Sung-Dynastiet oprinder Kinas egentlige keramiske Stortid.

I den foregaaende Periode var man gradvis naaet til Opfindelsen af Porcelæn, idet man dog i denne Forbindelse ikke maa glemme, at Kineserne kendetegner alle haarde og klingende, keramiske Varer med dette Navn uden at tage Hensyn til Skærvens Hvidhed og Gennemskinnelighed. Hidtil har der her i Museet kun været sparsomme Prøver paa Sung-Porcelænet; men dette Savn er nu delvis afhjulpet ved Klein-Samlingen. Sung-Tidens Pottemagere lagde mindre Vægt paa Dekorationen, der i Regelen er yderst sparsom, end paa klar Form og ædel Glasur. Typerne er talrige. Der er først og fremmest den graagrønne *lung-ch'üan*-Vare, som aabenbart til Forbillede har den højt vurderede Jade, og som i Evropa er kendt under Navnet Celadon. Der er *chün-yao*, hvis lavendelblaa Glasur ofte fremhæves af en tilsyneladende tilfældig, blommefarvet Plet. Der er *chien-yao* med den tyktflydende, sortebrune Glasur, tit isprængt lysere Stænk, som minder om en Harepels — højt skattet i Japan til Teskaale. Der er Glasurer, blegt grønne eller blaalige „som Himmelen efter Regn“, og de fine *ting*-Varer, der hyppigt har en Blomst eller en Fønix ridset eller presset ind i Skærven under den elfenbenshvide Glasur. Krakelering var fra først af en Fejl i Brændingen, men blev snart kunstigt fremkaldt. Desværre lader almindelige Illustrationer ikke Farverne,

Fig. 12. Vaser med „Ferskenblomst“-Glaser (i Midten og til venstre) og „Testøv“-Glaser (til højre). Henholdsvis K'ang Hsi (1662—1722) og Ch'ien Lung (1736—95).

der spiller saa stor Rolle for Sung-Porcelænet, komme til deres Ret; men Fig. 9 kan i det mindste give en Forestilling om Formen. Malet Dekoration var dog ikke helt ukendt i Sung-Tiden. I Tzū-chou i den nuværende Provins Hopei (det tidligere Chihli) blev der bl. a. lavet en Slags Stentøj med sorte eller brune Ornamenter i Form af Figurer, Blomster og Skriftegn paa lys Bund. Det var mest Husholdningssager som Krukker, Nakkeskamler o. l., men ikke uden en vis robust Ynde. Ogsaa af dem er der nogle Eksemplarer blandt Sagerne fra Ægteparret Klein. En Nakkeskammel af samme Type, erhvervet paa Ole Olsens Auktion med Bidrag fra Ny Carlsbergfondet, er afbildet Fig. 1. Den har Form som en 40 cm lang, rektangulær Kasse, paa hvis let buede, noget skraanende Overside der er fremstillet en mytologisk Scene, hvorimod der paa de lodrette Sider er Planteornamenter.

For den store Almenhed er Forestillingen om kinesisk Porcelæn uløseligt knyttet til det blaa Underglasurmaleri. Der er Tilløb til dette langt tilbage i Tiden; men først under Mongolernes kortvarige Herredømme med Yüan-Dynastiet (1280—1367) synes det for Alvor at vinde frem. Med Ny Carlsbergfondets Hjælp er det lykkedes at erhverve et Stykke, der enten er fra selve Yüan-Perioden eller den nærmest følgende Tid (Fig. 10). Det er en 23 cm høj Vase, smal forneden, bredere foroven, paa hvis Sider er malet flyvende Traner mellem Skyer under en svagt blaalig Glasur. Baade Form og Dekoration har endnu et vist gammeldags, men ingenlunde utiltalende Præg. Under det efterfølgende Ming-Dynasti (1368—1643) traadte det blaamalede Porcelæn fuldstændigt i Forgrunden. Usandsyn-

Fig. 13. Fad, *email sur biscuit*. Tidlig K'ang Hsi (1662—1722).

Fig. 14. Fad med pudderblaa Bort og Dekoration i den grønne Families Farver. K'ang Hsi-Perioden (1662—1722).

lige Mængder er fremstillet af denne Vare, dekoreret med brede Penselstrøg i en levende og djærv Stil, der ikke altid har taget Udførelsens Nøjagtighed lige højtideligt. Bedst er Farven i de Perioder, hvor man havde Adgang til fra Persien at indføre det kostbare „Muhammedanerblaat“, hvis mørke Tone har et svagt violet Skær. Et Pragtstykke af denne Slags er en 54 cm høj Krukke fra Kleins Samling, dekoreret med kejserlige, femkloede Drager (Fig. 11). Den er i Bunden mærket Chia Ching, og der kan heller ikke være Tvivl om, at den stammer fra denne Kejsers Regeringstid (1522—66). Flere andre Ming-Porcelæner, deriblandt nogle med muhammedanerblaa Dekoration, men mindre imponerende af Størrelse, bliver det nødvendigt at forbigaa. Kun et enkelt Stykke skal endnu nævnes: en Skaal mærket Lung Ch'ing (1567—72) og dekoreret i muhammedanerblaat med Blommeblomster, Pæoner, Chrysanthemum og Lotus.

Det blaa og hvide Porcelæn var dog ikke det eneste, der blev fremstillet under Ming-Dynastiet. Ikke blot fortsatte man med den ensfarvede Celadonglasur, men man begyndte ogsaa at anvende flerfarvet Dekoration. Det var først og fremmest denne, der kom til at præge den efterfølgende Tid under det sidste Kejsershus, Manchu-Dynastiet eller Ch'ing (1644—1912), og samtidigt saa nye, ensfarvede Glasurer af sjælden Skønhed Dagens Lys. De Aar, da K'ang Hsi beklædte Drage-tronen (1662—1722), er en af de ypperste Perioder i Porcelænsfabrikationens lange Historie. Det gælder ikke mindst de ensfarvede Glasurer: spejlsort, æblegrønt, turkisfarvet og flere Afskygninger af rødbrunt, der efter deres forskellige Tone betegnes som „Okseblod“, „Ferskenblomst“ o. s. v. Af denne sidste Gruppe har Museet, dels fra Klein-Samlingen, dels ved Køb med Tilskud fra Ny Carlsbergfondet, erhvervet en virkelig smuk Repræsentation. Nogle Prøver herpaa er afbildet Fig. 12 tillige med en Vase med den matgrønne, ligesom fint prikkede Glasur, der gaar under Navnet „Testøv“ og siges at have været forbeholdt

Fig. 15. Tedaaser af den grønne Familie, tidligere i Johanneum-Samlingen.
K'ang Hsi-Perioden (1662—1722).

Kejseren. Denne Type er dog næppe fremkommet før under Ch'ien Lung (1736—95).

En Type, som overhovedet ikke tidligere fandtes i Museet, haves nu takket være Selskabet Etnografisk Samlings Venner. Det er et stort Fad, næsten 40 cm i Tværmaal, og formodentlig fra Begyndelsen af K'ang Hsis Regering (Fig. 13). Dekorationen er udført i den saakaldte *email sur biscuit*-Teknik, idet Mønsteret, der bestaar af Drager og Lotus i grønt, gult og brunviolet („aubergine“) med sorte Omrids er malet paa den uglaserede Skærv, hvorved Farverne faar et eget, blødt Skær. Først derefter er Glasuren paaført ikke alene uden om Mønsteret, men ogsaa ind imellem dettes fine Forgreninger — et sandt Mesterværk af Haandværksdygtighed. I Klein-Samlingen er der en nydelig, lille Figur forestillende Barmhertighedsgudinden Kuan-yin fremstillet i samme Teknik og med de samme Farver.

Det mest karakteristiske K'ang Hsi-Porcelæn er dog vel nok den saakaldte grønne Familie, i hvilken en klar, koralrød Farve ganske vist ikke sjældent er mindst lige saa iøjnefaldende som den smaragdgrønne, der har givet Gruppen Navn. Ogsaa den har i Museet faaet en betydelig Tilvækst, takket være baade Ny

Carlsbergfondet og Ægteparret Klein. Naar her særligt skal fremhæves et Par af de kendte, firsidede Tedaaser med Smaascener, blomstrende Grene og Fugle i udsparede Felter (Fig. 15), er det, fordi de tidligere har tilhørt Johanneum-Samlingen i Dresden og saaledes er sikkert daterede. Denne Samling blev skabt af August den Stærke i Aarene mellem 1694 og 1705; men Interessen for at forøge den tabte sig hurtigt, og man kan regne med, at intet af dens Stykker er kommet til Evropa senere end den første Trediedel af det 18. Aarhundrede. De Sager af dens Bestand, der Tid efter anden er kommet paa Markedet som Dubletter, er derfor højt værdsatte af alle Porcelænssamlere som Sammenligningsmateriale ved Bestemmelsen af mindre sikkert daterede Eksemplarer.

Før vi forlader K'ang Hsis utroligt rige Periode, maa et sidste Slags Porcelæn omtales: den saakaldte pudderblaa Gruppe, hvis Farve som et fint Pulver blev blæst ud gennem et Bambusrør overtrukket med tynd Gaze. Som Regel er den blaa Bund mønstret med Guld; det gælder f. Eks. et Par store Vaser skænket af Ny Carlsbergfondet. Undertiden er der dog ogsaa udsparede Felter dekoreret i den grønne Families Farver. Dette er saaledes Tilfældet med det prægtige Fad (Fig. 14), som er skænket af Etnografisk Samlings Venner. Det er godt 40 cm i Tværmaal. I Bunden er fremstillet et elskende Par, der overraskes i en Have; udenom er der en bred, pudderblaa Kant med velbevarede Gulddornamenter og otte udsparede Medailloner, hvori der er skiftevis Blomster og Landskaber.

Ming-Perioden havde været en stor og løfterig Tid i det malede Porcelæns Historie, et frisk og frodigt Foraar, og under K'ang Hsi blomstrede den ud i en yppig Sommer. Nu rykkede Efteraaret uundgaeligt nær; men endnu skulde Porcelænet under Yung Chêng og i hvert Fald til Dels ogsaa under Ch'ien Lung, d. v. s. de sidste tre Fjerdedele af det 18. Aarhundrede, opleve en Sensommer. Et nyt Slags Porcelæn, Rosa-Familien, afløste den ældre grønne Familie. Navnet har det fra den sarte, rosenrøde Farve, som blev indført fra Evropa — det 18. Aarhundrede er jo den europæiske Kina-Farts Stortid, hvad der ikke mindst for vort Museums Vedkommende ses af de talrige Pragtstykker, som den Gang blev hjemsendt til Hoffet og Kunstkammeret. Men ogsaa andre Steder i Evropa sikrede man sig sin Del af Østens Skatte, saaledes i Dresden den før nævnte Johanneum-Samling. Da et Stykke herfra kom frem paa Ole Olsens Auktion, og Museet var ude af Stand til at købe det, traadte Konsul George Jorck igen uden Tøven til og overrakte det som Gave. Som det ses af Fig. 16, er det en virkelig fremragende Nyerhvervelse, et Fad med et Tværmaal af over 54 cm og malet i Rosa-Familiens Farver. Dekorationen forestiller otte elegant paaklædte Damer paa galloperende Heste og i Baggrunden et Hus med aaben Veranda, hvor tre fornemme Mænd, den ene muligvis Kejseren selv, har taget Plads som Tilskuere. Tiden er uden Tvivl Yung Chêng (1723—35), og Fadet udgør en fortræffelig Prøve paa denne Periodes forfinede Kunsthaandværk.

Det kunde synes passende at slutte her, og vi skal heller ikke gaa længere frem i Aarene. Endnu et enkelt Stykke maa dog omtales. Samtidigt med, at de kejserlige Fabrikker under Ming- og Manchu-Dynastierne arbejdede i den lille By Ching-tê-chên nær Nanking, blev der ogsaa fremstillet Porcelæn andre Steder i Riget. I det 17. og 18. Aarhundrede var det især Tilfældet i Tê-hua i Provinsen

Fig. 16. Fad af Rosa-Familien, tidligere i Johanneum-Samlingen. Yung Chêng-Perioden (1723—35).

Fuchien. Herfra stammer det kendte *blanc de Chine*-Porcelæn, som blev benyttet til Røgelsebrændere, Æsker, Vinkopper og ikke mindst til utallige, buddhistiske Figurer. Mest yndet var Kuan-yin, Barmhertighedens Guddom, der oprindeligt var en af de vordende Buddhaer, men i Kina blev opfattet som kvindelig. Af saadanne „Quindfolk med vidtløftige Gevandter“, som de gerne kaldes i det 18. Aarhundredes Inventarer, ejer Museet adskillige, der gaar tilbage til Kunstkammerets Dage. Hun er her som Regel fremstillet med et Barn paa Skødet, hvorfor man fejlagtigt har betragtet saadanne Billeder som Efterligninger af Iomfru Maria og Jesusbarnet. Intet af Museets ældre Stykker kan dog i Kvalitet maale sig med en 27 cm høj Figur, der for nyligt er skænket af Ny Carlsbergfondet (Fig. 17). Gudinden sidder her paa en fantastisk formet Klippe. Armene er foldet i de lange Ærmer, og det højre Ben er bøjet ind under det venstre, der har Knæet optrukket. Det er den Stilling, der betegnes som „den fortryllende“ — ikke paa Grund af sin

fornemme Skødesløshed, men fordi den egentlig er karakteristisk for en anden af de vordende Buddhaer, der bærer Tilnavnet Fortrylleren. Over Ansigtet og hele Skikkelsen hviler den milde, medfølende og lidt verdensfjerne Fred, der er et saa ægte Udtryk for Østens Aand i dens bedste Form. En urolig Jord haaber og venter stadig paa denne Aands endelige Sejr.

Fig. 17. Figur af Fuchien-Porcelæn forestillende Kuan-yin. 17. Aarhundrede (?).

Fig. 1. Helleristning med Hjulkors og Skaalgruber ved Lille Strandbygaard.

BORNHOLMS HELLERISTNINGER

Af P. V. GLOB

SOM et Land for sig, fast forankret ved sit Grundfjæld i Østersøens dybe Vande, ligger Bornholm fjernt fra det øvrige Danmark. I klart Vejr er der altid Landkending til Skaanes Sydøstkyst, et Par Snese Kilometer mod Nordvest, hvor Steens Hoveds vældige Knude dominerer, medens Høje Møns hvide Klinter ligger mere end tre Gange saa langt borte. Denne Beliggenhed har gennem Oldtidens forskellige Perioder bevirket, at Bornholm er nærmere knyttet til Skaane end til Møn-Sjælland, hvilket sammen med den Kendsgærning, at Bornholm i Modsætning til det øvrige Land har fast Klippe, giver en Forklaring paa de mange Helleristninger her. For den glade Sommerrejsende indtager Helleristningerne, Billeder indhugget i Klippefladerne, vel en meget beskeden Plads blandt Øens mange Seværdigheder, men som et af vore Forfædres første Forsøg paa at udtrykke sig skriftligt, ikke indbyrdes, men til usynlige Magter, vil denne enkle, op mod 3000-aarige Billedskrift fra Bronzealderen utvivlsomt interessere mange, naar de først bliver opmærksomme paa den.

Fig. 2. Der arbejdes paa Storeløkke-Bakke. Dr. Rasch med Skurebørste og Dr. Althin med Gulvskrubbe.

En nøje Gennemgang af Bornholms Helleristninger er netop afsluttet takket være Midler fra Carlsbergfondet, denne økonomiske Grundvold for dansk Videnskab. Undersøgelserne paabegyndtes i 1945 og i Sommerens Arbejde deltog fil. dr. Carl-Axel Althin fra Lunds Universitets Historiska Museum, hvis store Erfaring i Helleristningsundersøgelser var til uvurderlig Hjælp, samt Statistikeren Dr. phil. G. Rasch, der med sin skolede kritiske Sans var med til at holde Arbejdet inden for de strengeste videnskabelige Rammer.

Undersøgelserne paabegyndtes paa Øens Nordkyst omkring Allinge, hvor de tre største Helleristningsfelter findes. Beliggenheden er typisk: Jævne isskurede Klippeflader, omgivet af Agerland og med vid Udsigt over Havet. Der var i Begyndelsen ikke meget at se af Billederne, der saa ud, som om ogsaa de var blevet camoufleret i den netop afsluttede Verdenskrig, tæt bevoksede som de var med vissengrønne, kadmiumgule og graa Lavarter. Utvivlsomt er mange Besøgende, der efter et Turistkort har opsøgt disse Steder, blevet dybt skuffet, da kun utydelige Linier af Billederne som Følge af Overvoksningen var synlige. Arbejdet maatte derfor paabegyndes med en grundig Rensning af Billederne med kemiske Vædsker, der kunde bortfjerne Laven uden at angribe Klippen. Den ene Gulvskrubbe efter den anden blev i Dagenes Løb ædt op, slidt ned til Træet. De gamle Billeder afgav ikke godvilligt deres Hemmeligheder. Efter et Par Dages Arbejde var min højre Arm ubrugelig, og da den ved Hjælp af varme Omslag kom sig, maatte den svenske Doktor krybe til Køjs med frygtelige Hovedsmerter. Var det

Fig. 3. Helleristninger paa Storeløkke-Bakke. Foto i Skraalys af Alfred Kjøller, Allinge.

Billedernes magiske Kræfter, der endnu virkede, eller de kemiske Vædsker til Rensningen? Vel det første, for Statistikeren holdt sig frisk hele Tiden.

Først da Billedfelterne var afrenset og Klippefladen laa nyskuret og ren, kunde den egentlige Undersøgelse begynde. Med største Omhyggelighed blev de enkelte Figurers Omrids eftersporet, ved at man lod Fingerspidserne løbe hen over Klippefladen. Derefter blev Omridset trukket op med en rød Farvestift, et Arbejde, der var meget vanskeligt, fordi Udhugningens ringe Dybde og Aarhundreders Forvitring af Overfladen i mange Tilfælde næsten havde udslettet Billederne helt. Undertiden kunde en ubetydelig Farveforskel mellem den udhuggede og uberørte Klippe ses, idet udhuggede Partier stod en Anelse lysere. Mange Tvivlspørgsmaal kunde opstaa. Man maatte uafsladelig skifte fra Finger til Finger, fordi Fingerspidserne hurtig blev øm af den ru Overflade og ufølsom for Detailler. Naar alle de enkelte Billeder var optrukket, blev de overdækket med gennemsigtigt Papir og overført paa dette, ved at en Blyant fulgte den røde Kontur. Naar Blyanten holdes lidt skraat og Papiret trykkes ned mod Stenen, tegner Stregen ikke alene Omridset, men ogsaa de enkelte Hug. Denne Fremgangsmaade giver et meget nøjagtigt Billede af Helleristningerne i naturlig Størrelse.

Derefter kommer Fotograferingen. For overhovedet at faa noget paa Pladen er det i de allerfleste Tilfælde nødvendigt at male Billederne op med Kørnøg udrørt i Vand, saa de staa mørke mod den omgivende Flade. I meget skraat Sollys, enten en tidlig Morgenstund eller lige før Solfald, tegner de dybest udhuggede Figu-

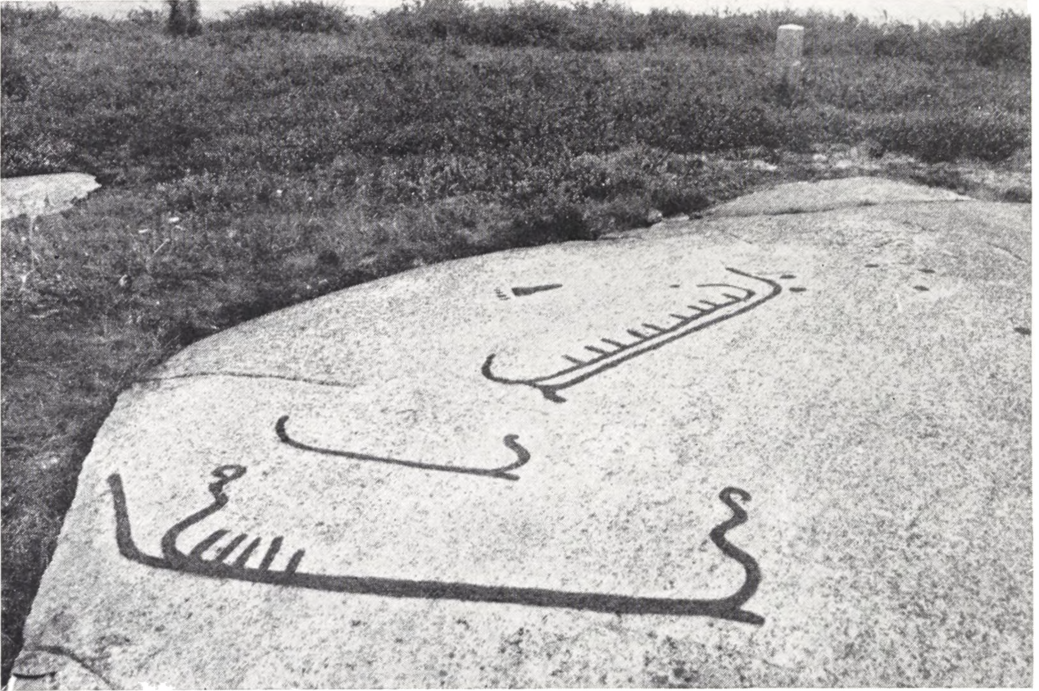

Fig. 4. Skibsbilleder, Fodspor og Skaalgruber paa Storeløkke-Bakke. Optrukket med Kønrog.

rer sig med Skygger langs Kanterne, saa man med Held kan fotografere uden Optrækning, men inden maa Billederne vaskes for ethvert Farvespor, saa man faar en uforfalsket Gengivelse. Fotografering med Blitzlys kan ogsaa foretages med Udbytte og blev prøvet paa forskellige Billedfelter. Her hjalp Fotograf Alfred Kjølner paa en udmærket Maade. Tillige blev Optagelser ved Hjælp af Billygter forsøgt, men det var ikke paa alle Lokaliteterne, det var muligt paa Grund af de omgivende Klipper. I Sverige, hvor der jo findes i hundredvis, tit meget store Helleristningsfelter, anvender man en lille transportabel Elektromotor, „Napoleon“ kaldet, og en Lyskaster, der anbringes paa meget lang Afstand, saa Lyset falder jævnt hen over Klippefladen, en Metode, der har givet fremragende Resultater. De bornholmske Helleristninger fortjener ved Lejlighed et Besøg af „Napoleon“, hvis man da vil laane ham ud.

Nogle af de smukkeste Helleristninger findes paa „Storeløkke-Bakke“ Syd for Allinge, hvor Hammergranitten rager op som en skaldet Isse. Selve Bakken ligger hen i Natur, bevokset med Tjørn, Abild, Fuglekirsebær og bornholmsk Røn i spredte Grupper, og er Sommeren igennem dækket af vilde Blomsters fine Tæppe i gule, blaa og hvide Farver, gennem Aarhundreder et Fristed for den bornholmske Flora. Omkring Bækken ligger gammelt Agerland indrammet af levende Hegn og dybt nede ved Havet Allinges røde Tegltage. Og alt dette var nær blevet sprængt i Stumper og Stykker for en Snes Aar siden. Man var begyndt at sprænge sig ind i Storeløkke-Bakkens Hjerte. Et dybt Ar som efter en Jættes Øksehug ses endnu nogle Centimeter foran Stævnen paa et stort Skibs-

Fig. 5. Del af Helleristningsfeltet paa Madse-Bakke. Optrykket med Kønrog.

billede, Danmarks smukkeste. Kun ved interesserede Mænds resolute Indgriben i sidste Øjeblik, blev Ødelæggelsen standset og Bakken fredlyst.

Storeløkke-Bakkes dominerende Ristning er det ovenomtalt Billede af Skibet, der har højt svungne Stævne, kraftig, snabelformet Forlængelse af Kølplankens Forende og i Forstavnen fem „Mandskabsstreger“, en skematisk Fremstilling af Fartøjets Besætning. Parallelt med dette Skib findes ovenover en mindre Baad og skraatliggende et større Fartøj med 9 Mands Besætning. Øverst findes nogle Skaalgruber, Bronzealderens almindeligste Helligtegn, samt et Fodspor med alle fem Tæer omhyggeligt udhugget i naturlig Størrelse, med kraftig Storetaa og en lille bitte Lilletaa. Disse Helleristninger har ikke været Bakkens eneste. Nord for dette Felt ses paa en meget forvitret Klippeflade to parallelt løbende Linier, de sidste Rester af et Skib. Flere Billeder er maaske forsvundet i Tidens Løb, andre kan endnu ligge skjult under Bevoksning og dækket af Jord.

Bornholms største Helleristningsfelt findes paa „Madse-Bakke“, en langstrakt Klipperyg paa Højderne bag Allinge Gasværk. Her ses 12 Skibe sejlene mod alle Verdenhjørner omkring et „Kompas“, et stort Hjul Kors, samt fem Fodsaalfigurer og talrige Skaalgruber. Alle Skibene er forskellige. De fleste har højt svungne Stævne, nogle har Mandskabsstreger, eet er maaske sejlførende. Men denne Helleristning var vanskelig at tyde, gennemskaaret som den er med talrige naturlige Revner og Sprækker, meget ru og forvitret i Overfladen. To Par parallelle, krumme Horn er blevet tydet som de sidste Rester af Skibe, men er maaske noget helt andet.

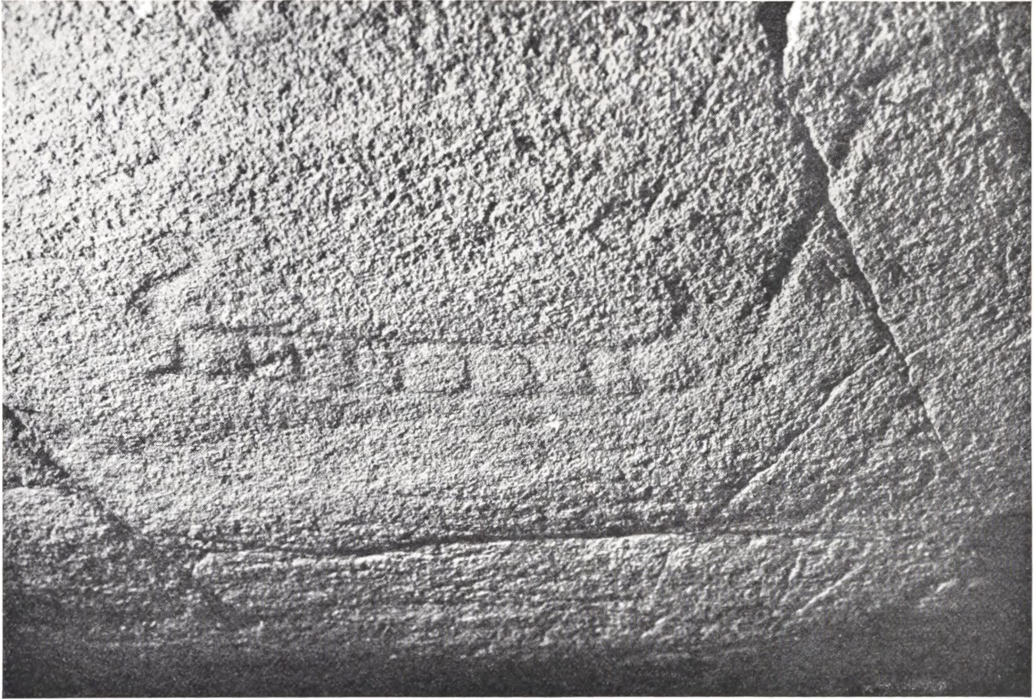

Fig. 6. Skibsbillede paa Madse-Bakke. Foto med Blitzlys.

Noget længere inde i Landet, paa Bakkedraget vesten for Brogaard, men med Udsigt over Havet, ses en lille Flaade paa en langstrakt, af Naturen opdelt Klippe, der fra udyrket Terræn peger ud mod en Vej og Agerjord. Skibene, der alle har fint svungne Stævne, de fire snabelformet forlænget Kølplanke i Forenden, sejler mod hinanden to og tre paa hvert Hold. Det yderste tredie Skib er tegnet med en enkelt Linie, medens de andre har brede Sider opdelt af Tværstreger.

Men disse tre Helleristningsfelter er kun Halvdelen af, hvad der har været i dette Omraade. Om to af de tre andre vides der god Besked, men alle tre er hensynsløst blevet bortsprængt omkring Aarhundredskiftet. Ikke den mindste Stump er bevaret. De to har ligget tæt ved Madse-Bakke, og af dem begge findes Skitser, men desværre ingen Fotografier eller Opmaalinger. Det ene har haft fire meget smukke Skibsbilleder og desuden en Mandsfigur med et Spyd, medens der paa det andet har været 12—13 Skibsbilleder og nogle Skaalgruber. Om det tredie Helleristningsfelt, der har ligget paa Bakkedraget bag Storeløkke-Bakken ved Lundegaard med Udsigt over Havet fra Hammeren til Gudhjem, vides kun, at det har haft tre Skibsbilleder og nogle Skaalgruber.

En anden større Gruppe Helleristninger findes paa Sydbornholm i Arnager-Omraadet. Kun en af disse er endnu bevaret paa sin oprindelige Plads, en jævn mod Syd skraanende Stenblok i Niveau med Jordsmonet paa en Mark bag Lille Strandbygaard. Her er ingen Skibsbilleder, men kun Hjulkors, 12 ialt, samt en Kredsf figur, en Halvmaane og flere Skaalgruber. Dominerende er et Hjulkors med dobbelt Kontur og to hornformede Protuberanser, der ligner Hornene paa de be-

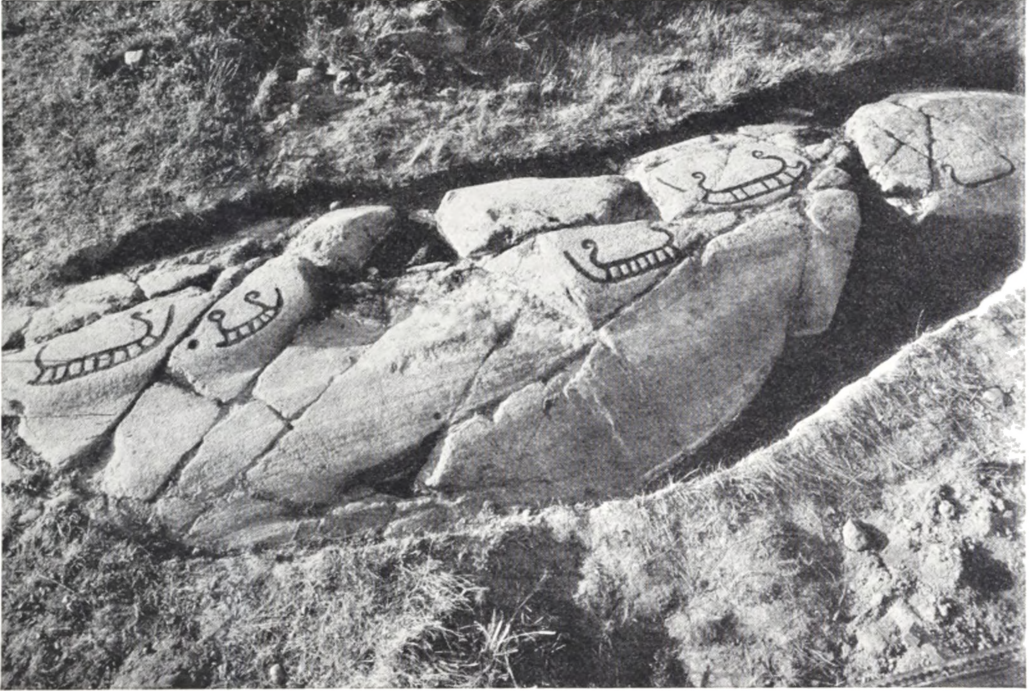

Fig. 7. Skibsbilleder ved Brogaard. Optrukket med Kørnøg.

rømte Bronzehjelme fra Viksø i Nordsjælland. To andre Hjulkors har falloslignende Protuberanser, medens nogle af Skaalgruberne er forbundet med brede Riller, saa de danner et Kors og en Vinkelfigur. Almindeligvis tydes disse Hjulkors som Solens hellige Tegn, hvad enten de nu gengiver selve den „rullende“ Sol-skive eller Dele af den Vogn, Solen køres paa. I sidstnævnte Fald er maaske de hornformede Udvækster paa Hjulkorsene her rudimentære Dele af selve Vognen eller Vognstængerne.

Paa Lille Myregaards Mark i Nærheden fandtes en lignende Stenblok med Helleristninger, men den er nu sprængt. Et Stykke er bevaret og findes i Museumshaven i Rønne. Den var helt dækket med Skaalgruber, heraf flere forbundet to og to med en bred Fure, samt en mandlignende Figur. En Sten med to Menneskefigurer laa i Midten af forrige Aarhundrede ved Arnager Bro, men er trods gentagne Eftersøgninger i Tidens Løb ikke blevet fundet og er maaske forlængst sprængt. Paa andre Stenblokke i dette Omraade skal der have været et enkelt Skibsbillede, men heller ikke disse er set i den sidste Menneskealder.

Fra den øvrige Del af Øen, med Undtagelse af det Indre, kendes talrige Skaalgruber, baade paa store løse Stenblokke og paa fast Klippe. Flere Steder er der indhugget over hundrede Gruber, ofte omkring en enkelt eller et Par større Skaale. Paa en Klippeknold ved Brændegaard i Øster Marie ses sammen med Skaaltegn 3 Par Fodspor, samt et enkelt, alle noget ujævne i Konturen og uden Tæer. Da Klippens Overflade er meget forvitret, har der maaske oprindelig væ-

Fig. 8. Helleristninger ved Lille Strandbygaard. Foto med Billygter.

ret flere. Talrige Gruber findes paa en Stenblok ved Vasegaard i Aaker omkring en dybt indslebet baadformet Fure.

Bornholms Helleristninger tilhører utvivlsomt den yngre Bronzealder og maa ses i Sammenhæng med de største skaanske Helleristningsfelter, omkring Simrishamn i Sydøstskaane, der som nævnt er Øens nærmeste Naboland. At der i Bronzealderen har været en meget nær Forbindelse, viser eksempelvis en Fibula af særlig bornholmsk Type med bred, rhombeformet Bøjle fra Slutningen af den ældre Bronzealder, der uden for Bornholm kun findes i det sydøstlige Skaane og i et enkelt Eksemplar paa Gotland og ved Oderfloden i Brandenburg. Der kan ogsaa i Skibsbilledernes Former peges paa en Række Enkeltheder, som knytter disse to Omraader sammen. Dette gælder baade Storeløkke-Bakkes og Madse-Bakkes Skibe, Mandsfiguren paa den tabte Helleristning ved Allinge, samt Fodsporet paa Storeløkke-Bakke. Ogsaa med de i Østergøtland talrigt forekommende Helleristningsbilleder er der mange Lighedspunkter, der sandsynligvis er formidlet over Skaane. Samtidig har de bornholmske Helleristninger et fællesskandinavisk Præg og Paralleller, i Bohuslen, Østfold og Sydvestnorge, hvortil de er nærmere knyttet end til det øvrige Danmark. At Bornholm har været den modtagende Part er sandsynligt, da mange af de ældre Billeder i Simrisomraadet, eksempelvis Økser og øksebærende Mænd, mangler paa Bornholm.

Selv om næsten alle de bornholmske Skibsbilleder er forskellige, har de dog visse Fællestræk, viser en særlig Stil. Typiske er Skibene ved Brogaard, der tilige er yngst, medens den ødelagte Helleristning med Mandsfiguren ved Allinge, Storeløkke-Bakken og nogle af Billederne paa Madse-Bakke er de ældste.

Helleristningernes Betydning hører endnu til vor Oldtids Gaader. Talrige er de Teorier, der er blevet fremsat. Skaalgruberne er blevet tydet som Stjernekort,

Kort over Gravhøje, hellige Tegn for Ilden paa Grund af deres Lighed med de Huller, der opstaar ved Ildboring, Frugtbarhedssymboler, Gruber til Ofringer og Afværgetegn mod onde Øjne, for blot at nævne nogle af de almindeligste. Deres Forekomst i Omraader, der utvivlsomt har været dyrket i Oldtiden, tyder paa, at de har noget at gøre med Jordens Frugtbarhed, en Tolkning en af vore Dages Himmerlændere har fremsat i en Indskrift under en Sten med Skaaltegn, opstillet ved hans Gaard: „Tegn skulde værne Korn og Kærne.“ Et Ønske om at sikre Markens Grøde giver Skibsbillederne maaske ogsaa Udtryk for. Skibet er i Oldtiden ofte blevet benyttet som Symbol for Skyer og skal som Helleristning maaske udtrykke en Bøn om Regn, som sikkert tit har svigtet Agerdyrkerne i den yngre Bronzealders varme og tørre Klima, ikke mindst paa Bornholm. At en saadan Bøn virkelig er blevet fremsat med de tusinde Skibsbilleder, der findes i Skandinavien, og hørt til Gavns, vil den troende utvivlsomt se i den Forandring, der netop sætter ind ved Bronzealderens Slutning, da Jernalderens regnfulde Vejrlig begynder. For en Bornholmer vil det maaske være mere nærliggende i Skibsbillederne at se et Ønske om højere Magters Beskyttelse af den Flaade, der holdt Øen i Forbindelse med Omverdenen.

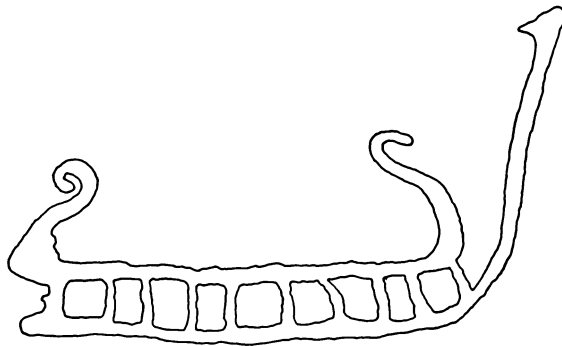

Fig. 9. Skibsbillede paa Madse-Bakke.

Fig. 1. Delvis udgravet Grube med Mærkepæl; paa Bunden ses Trækarret.

TØRVEGRAVNING I ÆLDRE JERNALDER

Af C. J. BECKER

VED den intensive Tørvegravning under og efter den anden Verdenskrig har den arkæologiske Forskning haft Lejlighed til at gøre mange nye Iagttagelser i Moserne. Gennem talrige Fund kan man nu tydeligt følge, i hvilke Perioder og med hvilke Hensigter Fortidens Mennesker færdedes her. I den ældre Stenalder jagede og fiskede Smaastammer af Fangstfolk fra deres Fartøjer eller fra Bredderne af de fordums Søer. Allerede den yngre Stenalderes Bondefolk bragte Ofre til højere Magter fra de paa den Tid tilgroede Mosebredder, og iøvrigt anvendtes saadanne øde Strækninger baade dengang og gennem hele Resten af Oldtiden som Gemmested for Kostbarheder.

Fra Ældre Jernalder stammer forholdsvis mange Fund. Paa den Tid var adskillige Moser saa stærkt tilgroet, at de har været farbare i hvert Fald den tørre Del af Aaret. Nogle Steder har man haft viede Helligpladser, hvor der blev foretaget Ofringer og udlagt Gaver til de højere Magter; det kunde være Samlinger af Vaaben, kostbare Enkeltgenstande eller mere uanselige Sager som Lerkar og Fødevarer. Den sidste Gruppe Fund, som uden Tvivl afspejler en Frugtbarhedskult, er først blevet rigtig kendt ved de sidste Aars Arbejde; i Reglen er de ofrede Lerkar med samt deres Indhold gravet ned i den gamle Moseoverflade og findes nu i smaa Gruber, som kan være dækket med Fletværk eller flade Stenlægninger.

Men ikke alle Huller, som er gravet af Menneskehaand ude i Moserne, gemmer saadanne Offerfund; man maa regne med, at der i adskillige Tilfælde ligger Handlinger af rent praktisk og dagligdags Art bag Fundene. Saaledes belyser et

nyt Fund paa overraskende Maade en hidtil ukendt Form for Udnyttelse af Moserne i Oldtiden: man synes at have gravet Tørv i Ældre Jernalder.

Fundet stammer fra Nørre Smedeby i Bov Sogn, kun faa Kilometer Nord for Grænsen. Her blev i 1943 aabnet Tørveskær i en lille Mose, og ikke længe efter Arbejdets Begyndelse fik Nationalmuseet gennem Kommunalærer R. P. Sørensen, Padborg, Meddelelse om, at der flere Steder kom Spor af gamle Nedgravninger for Dagen, og at der i nogle af dem var fundet Skaar af Lerkar. Nedgravningerne tegnede sig i Tørvevæggen kun gennem en lysere Farve. Ved fortsat Tørvegravning fandt man stadig saadanne Gruber, og Stedet blev derfor besigtiget først af Museet i Sønderborg og siden af Nationalmuseet, hvis Udsendinge fik Lejlighed til at undersøge et Par af dem. Da Gruberne forekom spredt og uregelmæssigt i Mosen, og da de fleste af dem tillige var tomme, syntes en systematisk Udgravning ikke at have Udsigt til større Resultater. De eventuelle Fund maatte i Stedet for tages op, efterhaanden som Tørvearbejderne traf paa dem. Ved dette Arbejde fik Nationalmuseet en meget værdifuld Støtte i tre lokale Hjælpere, nemlig ovennævnte Kommunalærer Sørensen, Arbejdsmand A. Wortmann, Bov Mark og daværende Overgendarm K. Larsen, Bov. Takket være deres Indsats blev der ikke blot reddet et Antal sjældne Oldsager, men der skaffedes efterhaanden saa mange Oplysninger frem, at der nu kan fremsættes en Tydning af hele Fundet. Det bør i samme Forbindelse nævnes, at baade Formand og Arbejdere udviste stor Forstaaelse og Forsigtighed med de skrøbelige Sager.

Mosen er kun et Par hundrede Meter lang og virker meget ubetydelig med sin nu jævne og græsklædte Overflade. Den ligger i fladt Terræn og har i Virkeligheden ikke meget Karakter af Mose. I de Profiler, der blev blottet ved Tørveskæringen, viste der sig et indtil 2 m tykt Lag sort Tørv (stærkt humificeret, saakaldt ældre Sphagnumtørv), hvis øverste Partier var stærkt formuldet og iøvrigt omrodet ved senere Kultivering. Under Tørven fulgte et Lag Gytje og under det igen Bunden, som bestod af Sand. De arkæologiske Forhold viser, at baade Gytje og Tørv — med Undtagelse af de øverste 40 cm — er dannet før Jernalderen, og at Mosen senest paa den Tid har været nogenlunde tør. Det fugtige, subatlantiske Klima, som andre Steder har givet Moserne saa gode Vækstbetingelser, har altsaa ikke kunnet gøre sig gældende i nogen nævneværdig Grad her.

De nævnte Gruber var alle gravet ned i den sorte Tørvemasse fra et Niveau, der laa 35 til 40 cm under Mosens nuværende Overflade. De fleste af dem var 1,5—3 m brede og 60—90 cm dybe; Bunden var rund eller spidsede jævnt til. I mange af dem saas allernederst een eller flere ganske tynde Striber af fint, hvidt Sand, og herover fandtes i Reglen yngre Sphagnum-Tørv, der var lysebrun og stærk vandholdig. En saadan Lagfølge viser, at Gruberne stod aabne nogen Tid efter, at de var gravet, og at de saa efterhaanden groede til.

Den Slags Nedgravninger fandtes næsten overalt, hvor Mosen blot var nogenlunde dyb. Snart laa de tæt ved hinanden, snart mere spredt. I et 90 m langt Profil gennem Mosen saas saaledes otte større og mindre Huller, som alle var fyldt med Sphagnum-Tørv. Deres samlede Antal kendes ikke; men der har været mange af dem, maaske op mod eet Hundrede. — Et stort Antal Gruber indeholdt kun Tørvemasse, men i flere af dem blev der fundet Dele af Lerkar eller Træ-

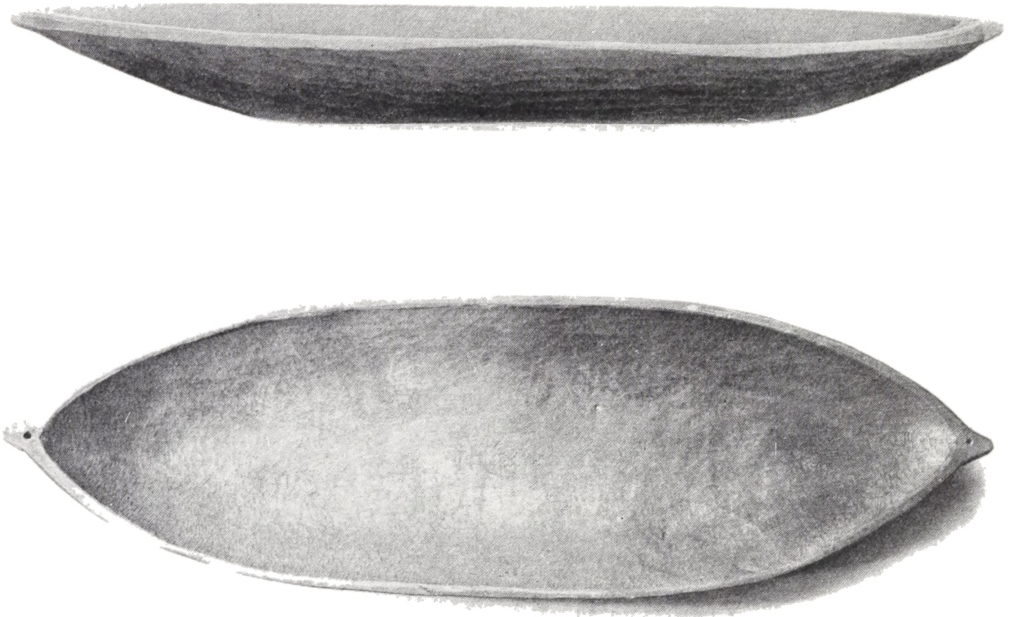

Fig. 2. Stort Trug af Træ fra Nørre Smedeby. 1 : 11.

sager. Billedet Fig. 1 viser en saadan Grube, efter at den er delvis udgravet. Paa Bunden ses Rester af Sandlag samt under dette Niveau en ældre, uregelmæssig og sandfyldt Nedskæring. Direkte paa et af Sandlagene staar et Øsekar eller Fad af Træ (= Fig. 4). Stykket maa betegnes som velbevaret, bortset fra at den forreste Kant er beskadiget ved Tørveskæringen. Halvdelen af Hanken mangler ganske vist, men den er brækket itu allerede i Oldtiden, og Brudfladerne er glattet efter. Ved Siden af Karret ses en lodret Pæl, der er trykket noget ned i Tørven under Bunden af Gruben; Toppen kunde følges 12 cm højere op i Mosen end Grubens Overkant og bar tydelige Spor af at være raadnet og mørnet i Luften. Pælen viste sig forøvrigt at være Halvdelen af en Vognaksel af Træ.

Kun ca. 2,4 m Øst for Vognakslen blev det store Trug Fig. 3 fundet. Ogsaa det laa i en kunstig Nedgravning, hvis Bund var dækket af Sand. Stykket hvilede paa Grubens Side, saaledes at dets øverste Kant kun var 37 cm under Mosen Overflade, medens den modsatte Ende laa 80 cm dybt. Truget, der blev noget beskadiget ved Fremkomsten, men som nu er restaureret, er udskåret af eet Stykke Træ og maa karakteriseres som et særdeles fint Stykke Arbejde. Det er 156 cm langt, indtil 48 cm bredt og er saaledes det største Stykke i sin Art, der endnu er fundet herhjemme.

Ca. 35 m Nord for de to Trækar fremkom et ganske tilsvarende „Sæt“, bestaaende af eet stort og eet mindre Trug. De laa ogsaa i hver sin Nedgravning, med en indbyrdes Afstand af ca. 2,5 m. Det store Trug kom først. Det blev med stor Forsigtighed taget op i fuldstændig urørt Stand af Arbejderne, der straks tilkaldte Sørensen og Wortmann. Herved kunde det store og smukke Stykke fra

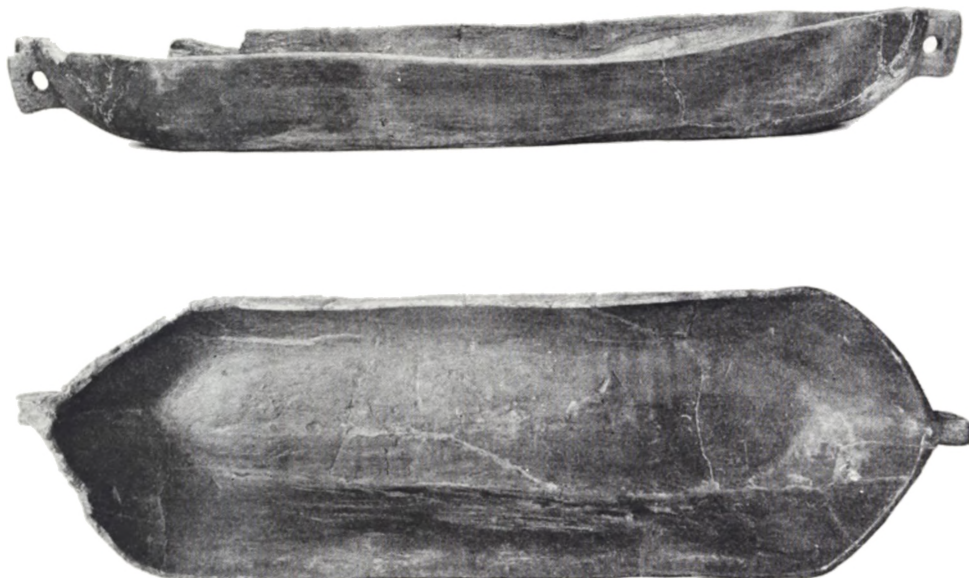

Fig. 3. Stort Trug af Træ fra Nørre Smedeby. 1 : 12.

først af behandles paa rette Maade, saa det ankom til Nationalmuseet faa Dage senere i samme velbevarede Tilstand; tillige blev det muligt at foretage en Del vigtige Opmaalinger, uden at Tørveskæringen sinkedes mere end højst nødvendigt. Truget var som sagt flyttet af Tørvegraverne, men ellers var der ikke rørt ved Stedet. Det viste sig, at det havde ligget paa Bunden af en rund Grube, som foroven var 1,80 m bred, og som maalte 0,90 m i Dybden. Det laa omvendt, d. v. s. med Bunden opad, og var dækket af et ca. 0,50 m tykt Lag Sphagnum-Tørv. Inde under det opdagedes Tørvejord med Lerkarskaar, og derfor blev hele den Klump Tørvejord, som laa her, sendt ind til Museet i urørt Stand. Ved en nærmere Undersøgelse viste det sig, at der kunde udskilles forskellige Lag i Klumpen. Nederst, altsaa lige over Grubens Bund, fandtes et 7—8 cm tykt Lag fint Sand blandet med Dynd, d. v. s. af samme Karakter, som var iagttaget ved mange af de andre Nedgravninger. Herover fulgte et lige saa svært Lag ren Sphagnum-Tørv, og saa kom atter et Lag Sand, der dog kun var ganske tyndt. Øverst saas endelig et 5 cm tykt Lag sort, dyndet Tørvemasse med Rodtrævler og pletvis Indblanding af Sand; i det fandtes et enkelt Lerkarskaar. Selv om Lagene kunde være presset noget sammen ved Transporten, var Blokken saa stor, at der ikke var Mulighed for nogen Forstyrrelse af den relative Lagfølge, og da den udtrykkelig angives at have ligget inde under Truget, faar man herved en Række Oplysninger af største Vigtighed for Opfattelsen af hele Fundet.

Lagfølgen under Truget viser nemlig, at Gruben først har staaet aaben i nogen Tid, hvorunder det nederste Lag Sand er føget eller skyllet ned i den. Saa er den begyndt at gro til med Tørvemos (Sphagnum), og efter en kort men iøv-

rigt ubestemt Tid er der atter kommet Sand ned i den. Og saa først kan Truget være sat ned i Hullet, hvad der sikkert er sket paa det Tidspunkt, der angives af det sand- og dyndblandede Tørvelag samt Lerkarskaaret. Var Truget sat ned i Gruben lige efter, at denne var gravet, kunde der ikke have groet Tørvemos inde under det. Med andre Ord: Gruben kan ikke være gravet med det Formaal at skjule eller anbringe Truget; man har lagt dette ned i et forhaanden-værende Hul.

Selve Truget er vist i Fig. 2. Det er som det først fundne tildannet af eet Stykke Træ og maa betegnes som et teknisk set fremragende Stykke Arbejde og en ganske smuk og tiltalende Brugsgenstand. Tilmed er det saa fint bevaret, at man mange Steder ser tydelige Mærker af Snit og Hug. Det er 140 cm langt, indtil 42 cm bredt og 14 cm højt ved Midten. I begge Ender løber det ud i en smal Tap, der er lodret gennemboret, saa Stykket har kunnet hænges op.

Som nævnt blev der tæt ved fundet et mindre Trug med Hank. Det laa paa Kanten af en Grube og ca. 0,50 m dybt i Mosen.

Rundt om i andre Gruber kom der forskellige Oldsager for Dagen. Saaledes laa i en af dem Dele af et ejendommeligt Redskab, der er dannet af en Tveje, og som bestaar af et svært Blad samt et nu afbrudt Skaft (Fig. 7). Sandsynligvis er der Tale om en Art Rydningshakke. I en anden laa et Stykke af Skæret til en saakaldt Ard, altsaa en Plov af samme primitive Type som det bekendte Stykke fra Døstrup i Himmerland. Og i en hel Række Gruber blev der fremdraget større eller mindre Dele af Lerkar. Det bedst bevarede, der er 26 cm højt, og som er vist i Fig. 5, er en slank, toøret Krukke med kort, skarpt udfaldende Rand. De andre Skaar stammer fra mange forskellige Former, baade store Forraadskar med riflet Munding, middelstore Krukker med og uden Ører, flade Fade og smaa tyndvæggede Drikkekar med helt sort og skinnende blank Overflade. Ialt er der bevaret Dele af en Snes forskellige Lerkar, men af de fleste har man dog kun enkelte Skaar. Der kan ikke være Tale om, at der har staaet hele Kar i Gruberne; det er Skaar, som er tabt eller kasseret ved Menneskers Færden ude paa Mosen. Man maa nemlig tænke paa, at kun de Stykker, som tilfældigt havnede i Gruberne, havde Mulighed for at holde sig til vore Dage. De andre, som blev liggende paa Mosens daværende Overflade, er forlængst gaaet til.

I Fig. 6 ses endnu et Redskab, som blev taget i Forvaring og indsendt af Overgendarm Larsen. Desværre ved man ikke noget nærmere om dets Placering i Mosen, men da det er lige saa velbevaret som de andre Træsager, maa det have ligget enten i en Grube eller i tilsvarende Dybde. Det synes altsaa ikke at kunne være yngre end Resten af Fundet. Redskabet er dannet af et 50 cm langt Blad af Egetræ og et kort, svært Skaft, der er stukket ned over Bladets øverste Del, og som holdes paa Plads af en kileformet Trænagle. Der er Tale om saakaldt Tørvespade, en Art Stikspade, som har været ført med Haanden, altsaa et Redskab af samme Art, som langt op mod vore Dage har været anvendt ved Tørveskæring i midt- og vestjyske Moser.

Tørvespaden fra Nørre Smedeby er som nævnt fundet under saadanne Omstændigheder, at det ikke kan siges med absolut Sikkerhed, om den er helt samtidig med det øvrige Fund. Den kan altsaa hverken give nogen Bestemmelse af

Fig. 4. Øsekar af Træ fra Nørre Smedeby. 1 : 11.

Fig. 5. Lerkar fra Nørre Smedeby. 1 : 4.

dettes Art eller Alder. Men det sidste Punkt klares nu let gennem de forskellige Lerkarskaar, der blev fundet paa Bunden af Gruberne. Disse har selvsagt kun staaet aaben i kort Tid, og Lerkarrene kan derfor uden videre bruges til Datering af Gruberne og de Sager, som ellers er fundet i dem. Alle karakteristiske Enkelt-heder ved Karrene peger med Sikkerhed hen paa det første Afsnit af Jernalderen, den saakaldte Førromerske eller Keltiske Tid. Flere af dem kan endda bestemmes nærmere. Deler man denne Tid i tre Perioder, viser Detailler ved flere af Karrenes Mundingskanter og Ører, at de hører hjemme i II Periode, d. v. s. at de antagelig stammer fra 3. eller 2. Aarhundrede f. Kr. Navnlig er Krukken Fig. 5 karakteristisk for Tiden.

Det var Fundets Alder, men hvorledes skal det iøvrigt forstaas? Paa adskillige Punkter adskiller det sig klart fra de ellers ret almindelige Forekomster af Offergruber, d. v. s. Huller af iøvrigt ganske tilsvarende Form og Størrelse, som er gravet i Moserne for at skjule Mad- og Drikkeofre. Afgørende for Opfattelsen af Fundet fra Nørre Smedeby er de lagttagelser, som blev gjort ved Undersøgelsen af forskellige Gruber, og ganske særlig hvad der kunde læses ud af Fundforholdene omkring Truget Fig. 2. Som nævnt var det anbragt i en Grube, som allerede havde staaet aaben i saa lang Tid, at det nederste Lag Tørvemos kunde dannes. Hullet var altsaa ikke gravet for at skjule Stykket, og naar der tilmed ved flere Nedgravninger, bl. a. netop de to, som indeholdt Fadene Fig. 2 og 4, var anbragt lodretstillede Mærkepæle (se Fig. 1), har det øjensynligt været Meningen, at i hvert Fald de brugelige Sager skulde tages op igen. Det synes derfor mest nærliggende at forstaa Nedgravningerne paa samme Maade som Ler- og Sandgruber fra andre Lokalteter; Hullerne er gravet, fordi man havde Brug for det Materiale, der fandtes paa Stedet, i dette Tilfælde altsaa Tørvemasse.

Spørger man saa videre, hvad Jernalderfolkene skulde bruge Tørvejord til, synes der kun at være eet Svar. De maa have anvendt den til Brændsel af en eller anden Art. Og her kan det være paa sin Plads at omtale endnu en lille Række Genstande, som hører til Fundet. I flere af Gruberne blev der enten paa selve Bunden eller lige i Nærheden af den, altsaa i den lysebrune Sphagnum-Tørv, fundet nogle haandstore Klumper af fast, sort Tørvemasse. En af de bedst bevarede er gengivet i Fig. 8. Den er nærmest oval af Facon, ret flad og maaler 15 cm i Længden. Kanterne er alle stærkt rundede, som om den var formet i Haanden, og ydermere ses paa den ene Side en Række smalle, parallelle Aftryk som efter Fingre. Efter alt at dømme er der Tale om en af de færdige Tørv.

Saadanne Tørv blev flere Gange iagttaget paa Bunden af uforstyrrede Gruber; de maa altsaa være lige saa gamle som Resten af Fundet. Men hvordan har de Mulighed for at bevare Form og Udseende gennem saa lang Tid? Ja, det var netop et Spørgsmaal, som Forfatteren til disse Linier stillede sig efter at være blevet præsenteret for de første af dem, som var fundet af Wortmann og indsendt af Lærer Sørensen sammen med Fund-Anmeldelsen; i dette Brev antydedes det nemlig, at der kunde være Tale om gravede Tørv. Det har nu i andre Tilfælde vist sig, at Tørv, der eengang er blevet faste og gennemtørre, er forbavsende modstandsdygtige og ikke løber ud, selv om de atter kommer i Vand.

Paa den anden Side giver Fundforholdene ikke mange Detail-Oplysninger om Fremgangsmaaden ved Tørvegravningen paa Stedet. Man kan ikke engang sige med Sikkerhed, om der har været Tale om Skæretørv, eller om Tørvemassen først har været æltet og derefter formet. Tørvespaden og den bredbladede Rydningshakke passer godt nok ind i hele Milieuet, men hvad har de store Trug været brugt til? Ogsaa de synes at have haft en ganske bestemt Funktion, og det er i hvert Fald paafaldende, at man med stor Afstand fandt to „Sæt“, der hver bestod af et stort og et lille Stykke, hvoraf det sidste kan have tjent som Øsekar.

I første Omgang synes en saadan Tolkning af Fundet i Nørre Smedeby noget overraskende; men ved nærmere Eftertanke kan den meget vel indpasses i det Billede af Ældre Jernalders Bondekultur, som Udgravninger og Fund efterhaanden har skabt. Visse Dele af Jylland var dengang tæt befolket, og meget betydelige Omraader var lagt under Plov. I Tider med intensivt Agerbrug trænges Skoven tilbage, og man kan udmærket godt have haft saa stor en Knaphed paa Træ til Brændsel, at man har maattet ty til andre Hjælpemidler.

I den Forbindelse er det af stor Interesse, at der i den klassiske Litteratur foreligger Oplysninger om Anvendelse af „tørret Jord“ til Brændsel hos nordiske Folk. Den romerske Forfatter Plinius beretter nemlig (i Værket *Historia naturalis*, XVI, 1), at visse germanske Stammer i det nuværende Holland eller Nordvest-tyskland „med deres Hænder graver Dynd op, som de tørrer mere ved Vind end ved Sol, og med Jord som Brændsel varmer de deres Føde og deres af Norden-vinden stivfrosne Legemer.“ Plinius skrev sin Bog ved Midten af 1. Aarh. e. Kr., altsaa paa en Tid, da hele Kulturformen i de germanske Lande endnu svarede til Forholdene i Førromersk Tid.

Ganske vist er der det paagældende Sted Tale om Folk, som levede saa langt ude i Marsken ved Nordsøens Kyster, at der ikke kunde vokse Skov blot no-

Fig. 6. Tørvespade af Træ. 1: 6.

Fig. 7. Bladet til en Træhakke. 1: 4.

genlunde nær ved deres Bosteder. Nu viser altsaa Fundet fra Nørre Smedeby, at man anvendte Tørv selv i Egne med lettere Adgang til Træ. Men strengt taget siger det ikke, om Tørvne blev brugt som almindeligt Brændsel til Opvarmning og Madlavning, eller om de blev fremstillet med specielle Formaal for Øje. Alene de forholdsvis smaa Gruber kunde tyde paa, at der kun har været lavet saa faa Tørv ad Gangen, at man vanskeligt kan tænke sig dem anvendt som almindeligt Brændsel.

For eventuelt at komme dette Spørgsmaal nærmere ind paa Livet henvendte Nationalmuseet sig til Teknologisk Institut, hvis kemiske Laboratorium med stor Beredvillighed undersøgte Prøver fra to af de gamle Tørv. I sin Rapport herom angav Laboratorieførstander, Dr. techn. Th. Madsen, at Askeindholdet i de to Prøver var henholdsvis 4,2 % og 3,6 % paa Tørstof, d.v.s. at Tørvne var af usædvanlig fin Kvalitet. En Undersøgelse af Svovlindholdet viste, at dette laa paa 0,6 %, ligeledes beregnet paa Tørstof. En saadan Svovlprocent maa betegnes som lav, men er dog ret almindelig forekommende.

Tørv med en saa lav Askeprocent vilde efter Dr. Madsens Oplysning egne sig udmærket til Fremstilling af Tørvekul. Her staar vi muligvis ved den endelige Løsning af Problemet omkring den forhistoriske Tørveskæring i Nørre Smedeby Mose. Baade til Udvinning af Jern og til Smedebrug har man maattet anvende Brændsel med større Varmeevne end almindeligt Brænde og Tørv. I nyere Tid har man f. Eks. i Jylland klarer sig med Trækul og Tørvekul, som helt op til Midten af forrige Aarhundrede blev fremstillet ved en primitiv Hjemmeindustri.

Adskillige Steder foretrak Landsbysmedene Tørvekul fremfor Trækul, og Fremstillingen af det foregik selv i Egne, hvor der ogsaa var Adgang til Brænde og dermed Materiale til Trækul. Anvendelsen af Tørvekul er derfor teoretisk mulig helt tilbage til Jernalderen, og det er en særdeles nærliggende Tanke, at Tørvene fra Nørre Smedeby netop skulde brændes til Kul. Men det maa understreges, at vi endnu savner det afgørende Bevis. Tørvekul er hidtil ikke paavist i noget Oldtidsfund, og der er endnu ikke fundet Rester af Tørvemiler omkring Mosen ved Nørre Smedeby. Men det kan være de kommer, nu da Problemet er blevet rejst.

Fig. 8. En af de 2000-aarige Tørv fra Nørre Smedeby. 1 : 2.

